DAMAR

ISSN 2303-7326

Glasilo Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH • Godina XI • Broj 46 • jul 2025. godine • Izlazi periodično

Ukoliko želite da podržite projekat časopisa „Damar“, svoje donacije možete uplatiti na transakcijske račune Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka:

Račun u konvertibilnim markama:
PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D. SARAJEVO
1011010000129531

Devizni račun:
SWIFT: PBC CBA 22
PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D. SARAJEVO
OBALA KULINA BANA 18, 71 000 SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA
IBAN: BA39 1011010000129531

PRIMAOC: UDRUŽENJE GRAĐANA PORIJEKLOM IZ SANDŽAKA
NOVA 2, 71 000 SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA

E-mail: udruzenjesandzak@bih.net.ba

Srebrenica 1995-2025.

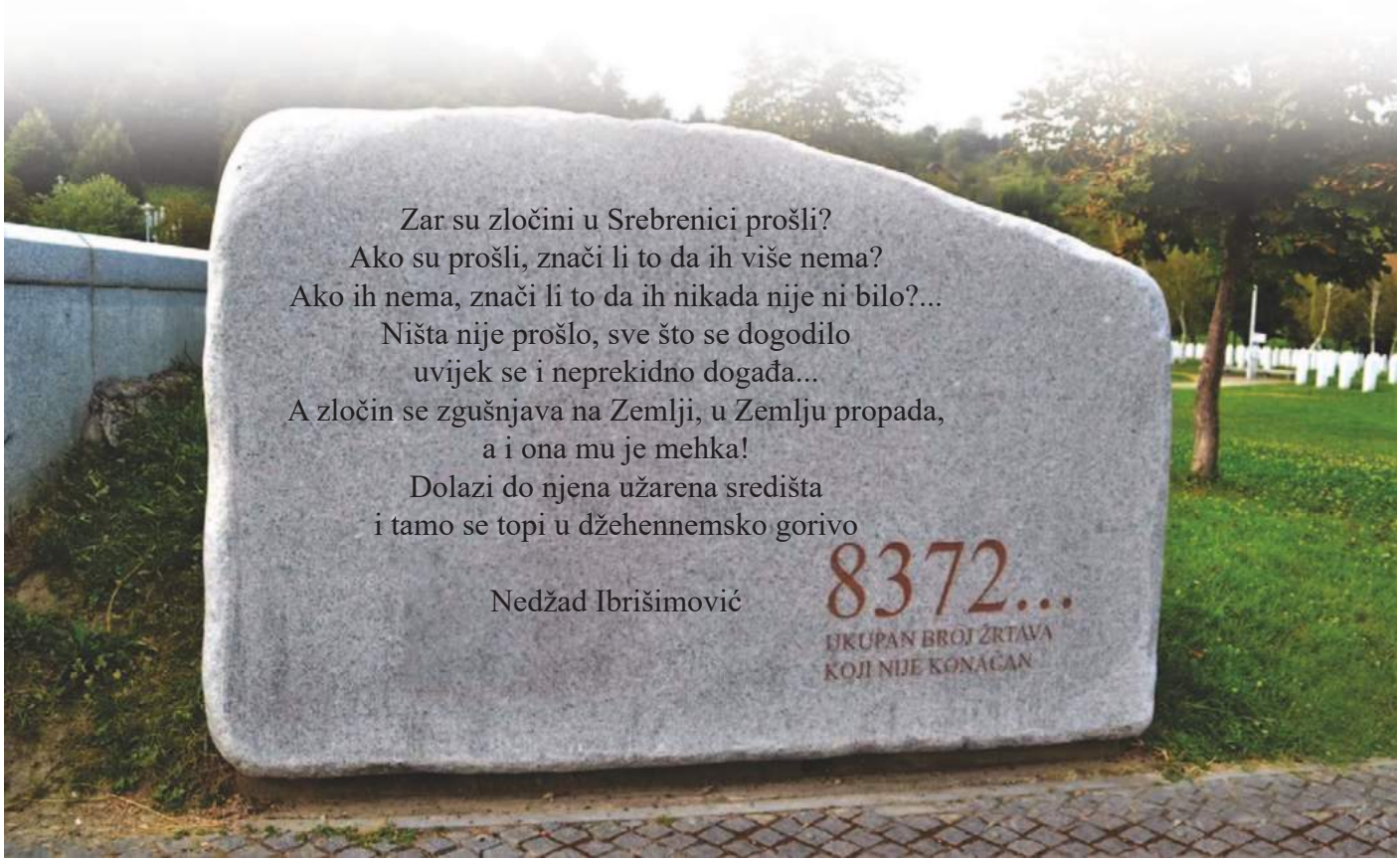

IMPRESUM

DAMAR

Glavni urednik:
Ekrem Lekić

Redakcija:
Ismet Dedeić, prof dr Halid Kurtović, prof dr Hana Korać, prof dr Rifat Škrijelj, mr Muharem Hamzić, prof dr Selmo Cikotić, prof dr Duljko Hasić, prof dr Izet Šabotić, Zakira Mahmutović - Škrijelj, mr Anes Ličina, Dževdet Nikočević, dr Šemsudin Hadrović, Ekrem Ferhatović, dipl ecc Firdus Hamzagić, prof dr Azem Kožar, prof dr Enes Hašić, prof dr Ismet Kurtagić, prof dr Ramo Kurtanović, akademik prof dr Šefket Krcić, akademik prof dr Hasnija Tuna Muratagić, mr iur Hakija Kurtović, mr sci ecc Ferid Šabotić, mr Erol Ramusović, prof Zijah Bihorac, Prof Samir Kurtanović, književnik, eseista Faruk Dizdarević, književnica Šefka Begović-Ličina, mr. sc. Sahudin Kačar književnica Sabrija RačićHadžimurtezić, književnica Sanela Karišik-Begović, msr Hasna Ziljkić- Novi Pazar, mr sci Ismet Latić - Petnjica, Muharem M Mutabdžija - Prijepolje, Vukoman Kljajević - Bijelo Polje, Edin Jadadić- Plav, Mirza Luboder - Rožaje, Lejla Silajdžić, sekretarica

Tehnički urednik:
Hamdija Fulurija

Izdavač:
Udruženje građana porijeklom
iz Sandžaka u BiH

Adresa:
Nova 2, 71000 Sarajevo
Tel/fax: 033/ 220-995
E-mail:
udruzenjesandzak@bih.net.ba

Štampa:
Unioninvestplastika Sarajevo

Transakcijski račun:
1011010000129531
PRIVREDNA BANKA
SARAJEVO D.D. SARAJEVO

8372 RAZLOGA DA PAMTIMO I NE HALALIMO

Teško mi je. Bolan je 11. jul. Svake godine sve više. Bolan je zbog sjećanja koja ne blijede, zbog rana koje ne zacjeljuju, zbog ćutanja koja odjekuje kroz savjest čovječanstva

Stanem.

Razmislim.

Zapitam se đje je istina, trideset godina kasnije?

Jedina istina je 8372 mezara u Potočarima.

To je ono što ostaje. Sve ostalo je poraz poraz Evrope, poraz svijeta, poraz politike, poraz čovjeka. U tim nijemim redovima bijelog kamena ispisana imena. Iako nijema, ta mezarja govore jače od svih govora. Govore o paklu koji je sprovodila ljudska ruka, dok je svijet gledao, ćutao i klimao glavom. Kada su trupe zločinačkog bosansko-srpskog generala Ratka Mladića zakoračile u tadašnju zaštićenu zonu UN-a, u

Piše: **Božidar PROROČIĆ, književnik i publicista**

Srebrenicu, ušle u prostor zločina ali i u vječnost sramote. Počinio se Genocid. Pred očima svijeta. Nad civilima. Nad narodom. Nad ljudskošću.

Ostale su slike koje bole. Hiljade izbjeglica na zemlji UN baze u Potočarima, odvajanja žena, đece i muškaraca, slika prokletog holandskog komandanta koji nazdravlja krvniku, dok hiljade idu u smrt.

Trideset godina kasnije… mrtve ne možemo vratiti. Još manje dostojanstvo koje im je oduzeto zajedno sa imenom, vjerom i pravom da budu. Ubijani su jer su bili Bošnjaci i muslimani, jer su vjerovali kako su vjerovali i postojali onako kako su jedino znali mirno, dostojanstveno, svoji na svome sa grumenom hljeba natopljenog sopstvenom krvlju.

Kao čovjek, kao pisac, kao intelektualac, kao borac za prava manjebrojnih naroda ovih dana sam u mislima, u miru i dovama sa porodicama stradalih. Jer ni danas nema istinskog pokajanja. Nema istinskog priznanja, ni oprosta. I nema i ne smije biti zaborava.

NE MOGU HALALITI.
NE SMIJEM ZABORAVITI

Zaboraviti bi značilo priznati poraz nade. Halaliti bi bilo izdati istinu. Osjećam se poraženo. Zato što Zapadni Balkan ništa nije naučio. Zato što se i danas veličaju ratni zločinci, što se i danas negira genocid u Bosni, u regionu, pa i u mojoj Crnoj Gori. U Crnoj Gori u kojoj ponovo jača četničko-okupatorska ideologija, vojvode Mnadića koju danas prenose zli sinovi poraženih očeva, i đedova u kojoj militantna SPC blagosiljaju ideološke marševe, kao nekada one koji su išli da pale i ubijaju Srebrenicu i vjeru, dostojanstvo, čovjeka.

Danas, trideset godina kasnije, Milorad Dodik otvoreno slavi zločince. Aleksandar Vučić govori o miru, a ne izgovara riječ „genocid“. Andrija Mandić, ideološki nasljednik ratne retorike, poziva na pomirenje bez istine. Njihove riječi su obavijene dvoličnošću. Njihova djela zločinački

JER DOKLE GOD SE SREBRENICA NEGIRA ČOVJEČANSTVO OSTAJE PORAŽENO

potpaljuju iste one plamenove koji su nekada gutali bošnjake, domove, džamije, snove i đecu. To više nisu političke razlike. To je kontinuirani pokušaj da se Srebrenica ubije po drugi put ćutanjem, relativizacijom, negiranjem. Jer oni koji negiraju zločin sanjaju o njegovom ponavljanju.

I sve to se dešava uz ćutanje međunarodne zajednice. Uz nove političke trgovine. Uz ravnodušnost onih koji su jednom već zakazali.

Ipak, vjerujem u onu drugu Crnu Goru građansku, multietničku, čojsku i postojanu. Crnu Goru koja zna kome pripada i koja nikada neće okrenuti leđa svojoj bošnjačkoj braći i prijateljima.

U toj Crnoj Gori i ja stojim ne sa rukom podignutom, već sa glavom pognutom. Ne sa parolom, već sa dovom. Ne sa politikom, već sa istinom. Jer sjutra za mene ne postoji ništa osim sjećanja. Sjećanja na bol, na stradanje, na poniženje i na patnju. Sjećanja koje nosim kao krst i kao polumjesec kao amanet, kao obavezu.

Zato, draga braćo i prijatelji Bošnjaci, pred Uzvišenim Gospodarom svih svjetova, kažem vam iz duše, a ne iz obaveze: Teško mi je. I biće mi teško dokle god svijet ne nauči da ono što se desilo ne smije više nikada da se ponovi. Nikome. Niđe ◆

Zašto do danas nema spomenika poginulim borcima iz Sandžaka (1992-1995) u Sarajevu ?

Prije nekoliko mjeseci je do Upravnog odbora Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH došla na razmatranje ideja Beća Hasanovića (vojno lice u penziji) o izgradnji spomenika palim borcima iz Sandžaka u Sarajevu, što je Upravni odbor zajedno sa predsjednikom Udruženja, Ekremom Lekićem, i prihvatio. Meni je data čast da sa ovom kolumnom, koja će biti i poziv dobrim ljudima da učestvuju u ovom veoma važnom projektu, započnemo i sa oživljavljavanjem te sjajne ideje.

Piše: **Dr. Bisera SULJIĆ-BOŠKAILO**

Šta su, i ko su – naši Sandžaklije ?

Bila sam ne jedanput svjedok izrečenim riječima „Sarajličica“: „Draži su mi i oni četnici sa Pala, već Sandžaklije…“

Zašto?! – vrisnula bih znajući da su za Bosnu dali svoje živote, kao i mnogi drugi Sandžaklije, i moj otac i moj brat.

Pa, zato što su Sandžaklije - “Oni što nam unakaziše grad/ na divlje zidajuć kuće/unaokolo/ kud god okom pogledaš”.

Pa, zato što su Sandžaklije - „Oni u vidnjakama/ nalik jedan drugom/ ko jaje jajetu. /Uoči rata/ od njih se ulicom nije moglo proći/ za rukav čupaju:/ devize/ devize! / Daleko im lijepa kuća/ i njima i njihovoj raboti uličnoj!” – odgovara svojom pjesmom kratko i jasno sarajevski pjesnik Sidran, koji je znao da oslušne svoj narod, i kaže istinu.

No Abdulah Sidran ne bi bio odabrani pjesnik, da nije znao život dobro sabrati i oduzeti, te iz svega zaključiti:

„A ovaj prsten oko Sarajeva/ koji nas štiti/ od njihovih je kuća napravljen./ Ni jedno još naselje nije palo ako su ga štitili oni/ naši Sandžaklije./ Gdje njihovih kuća nije bilo/ otuda nas/ danas/ tuku vukodlaci.

Ko čita smrtovnice/ i razumije se u nauku o imenima/ lako je mogo izračunat:/ od petero poginulih/ u odbrani grada/ barem su dvojica/ svakoga dana/ naši Sandžaklije!“

Tako to vide pjesnici – svjedoci vremena, a šta govore činjenice?

Šta govore činjenice?

A činjenice govore da je učešće Sandžaklija u ratu u Bosni i Hercegovini (1992–1995) i njihova uloga u odbrani Bosne i Hercegovine bila je velika i višeslojna: vojna, politička, logistička i simbolička, ali nažalost, iz nekog (ne)poznatog razloga i totalno zanemarena. Mi Sandžaklije se danas busamo sa bogatstvom velikih i praznih kuća, vila i stanova, luksuznih auta, a ne nalazimo načina da ti naši „bogataši“ naučnicima i istraživačima dadu novčanu podršku da prikupe sve činjenice, te istraže i dokumentuju to veoma važno polje. Nisu se sjetili toga, ili pak, nemamo pisanu kulturu, zašto nam se dešava da našu historiju drugi lažno pišu i da ostajemo narod bez „kulture“, te narod koji brzo zlo zaboravlja, pa nam se genocidi i ponavljaju.

Ono podataka koje sam prikupila je da je preko 60 heroja iz Sandžaka posthumno dobilo „Zlatne ljiljane“, za svoju hrabrost, da preko 200 šehidskih porodica živi trenutno samo u Sarajevu, te da je preko 600 boraca iz Sandžaka poginulo. Da li su svi izbrojani, to ne znam. Znamo samo da je mnogo krvi sandžačke zalilo Bosnu, ali i pored toga palim Sandžaklijama se zamete trag i oni ostaše zaboravljeni - niko ih se ne sjeća u Jednom danu, niko od političara javno nije rekao – hvala braćo iz Sandžaka što nas braniste – da, niko o njihovim herojstvima glasno ne govori, osim ranjenih duša i srca njihovih najbližih…

Sanjala sam oca – šehida koji je branio Sarajevo

Kad sam odlučila da se pridružim ideji Beća Hasanovića i Udruženju najprije ovim tekstom, te da pokrenemo narod o izgradnji spomenika poginulim borcima porijeklom iz Sandžaka u Sarajevu – sanjala sam svog rahmetli oca – šehida kako se odnekud vraća. I ne vraća se on iz mrtvih, ne, šehidi ne umiru – vraća se on-šehid iz bezdana našeg grijeha zbog zaborava na sve one koji su dali svoje živote tako nesebično, samo da mi danas slobodno hodamo ovom lijepom zemljom Bosnom. Vraća se on kao živ, da kaže da je naša namjera o izgradnji spomenika poginulim Sandžaklijama u Sarajevu i BiH kao svjetlost koja će govoriti istinu o narodu iz Sandžaka!

bi bio trajna slika historijske vrijednosti Sandžaklije - on bi doprinio da nas ne gledaju kao švercere i narkodilere, već kao ljude koji su dali srčano svoje živote za BiH. Naša nesreća i njihova nesreća će nas povezati jače, jer će shvatiti pored tog spomenika koliku smo žrtvu dali, i koja smo mi žrtva. Dolaziće razne eksurzije iz Sandžaka da obilaze spomenik, tako se neće naši borci zaboravit, pisat će se o njima kao čistim braniocima grada…“

Spomenik palim Rusima u Višegradu

A pogledajte malo oko sebi i shvatićete kako se historija piše. Uzmimo samo mali primjer iz Višegrada gdje su Srbi

Zašto spomenik?

Pitam Beća Hasanovića da mi ukratko kaže otkud mu ideja o spomeniku i zašto je veoma potreban tako jedan spomenik Sandžaklijama u Sarajevu.

„Taj je naš moralni čin prema poginulim borcima - znak našeg poštovanja prema nekom ko se borio i poginuo da bi mi mogli sada slobodno da živimo. Pored toga spomenik bi pokazao i govorio svim građanima Sarajeva i BiH o našem doprinosu u odbranu BiH. On bi izmijenio iz korijena odnos Bosanaca (Sarajlija) prema Sandžaklijama, gledali bi nas sa više uvažavanja i poštovanja, uspostavili bi čvršću vezu između našeg naroda iz Sandžaka i naroda u BiH. Spomenik podigli spomenik ruskim dobrovoljcima koji su od 1992. do 1995. ratovali (prema podacima Vlade Republike Srpske njih oko 700 ruskih državljana ratovalo je u Višegradu i 37-orica su poginuli). I pored toga što je u zločinima koji su se desili u Višegradu i okolini ubijeno je oko 3.000 Bošnjaka, uključujući oko 600 žena i više od stotinu djece, ovi „borci“ (vjerovatno za novac) su istaknuti - da se ne zaborave. I jednog dana kada odu oni što su usmeno pričali o junaštvu poginulih, ostat će ovaj spomenik da priča da su se tu borili, za nečiju slobodu, Rusi, i da su tu poginuli. I neće tada biti niko da kaže našu istinu da su oni ubijali vjerovatno nedužne žene i djecu za novac. Oni će tako s tim spomenikom ostati heroji. I neka će, ko je nama kriv što nismo sposobni da obilježimo jednim kamenom na ovoj krvavoj zemlji naše heroje, branioce - da se zna zašta su Sandžaklije

poginuli i ko su bili ti ljudi koji su nesebično davali svoje živote u odbrani domovine Bosne. A u Sarajevu i sada živi preko 120 hiljada Sandžaklija, a među njima ima mnogi njih da i sada nemaju bh. državljanstvo i ne mogu biti zdrastveno osigurani, pa imamo ne tako davno tužnu priču, koju su Bosanski i sandžački mediji prenosili - žalosnu istinu o staroj nani Đemi Turković (72), poreklom iz Sandžaka, koja već dvije decenije nije mogla da dobije državljanstvo Bosne u kojoj žive njeni unuci i sva rodbina, a ona je u ratu ostala bez sinova Redžepa (30) i Besima (26), koji su poginuli kao pripadnici Armije BiH, a još dvojica sinova su joj stradala u miru. Mada su joj sinovi dali živote za Bosnu i, kako kaže, nosioci su ordena "zlatnih ljiljana", na sve njene zahtjeve za dobijanje državljanstva, ostajala je bez odgovora, a nema čak ni zdravstvenu knjižicu. I mnogi su Sandžaklije u takvoj situaciji. Nedavno je u komšiluku moje majke umro mlad Sandžaklija koji isto tako nije imao zdrastvenog osiguranja, ostaviši za sobom dvoje male djece.

A kakvi su borci Sandžaklije bili govori najbolje izjava Vikića da mu je omiljeni borac, kolega, suborac i mentor u jedinici bio je Sandžaklija. „Ovaj nije glumio u nikakvim spotovima, nije se oblačio kao "specijalac" nego je jednostavno bio dobar vojnik. Dobrodušan, jednostavan i dostojanstven, ali kada dođe vrijeme borbe - najbolji od svih: sabran, iskusan, brižan za druge, miran i hrabar što su za mene bile odlike pravog borce. Nije nikad želio neki viši čin i komandni položaj jer mu se nije dalo petljati sa tom vrstom odgovornosti…"

Moćni Sandže pokažite svoje junaštvo kao i naši pali borci i podržite ovu vrijednu akciju!

Ima nas, i imamo, imamo toliko da možemo obilježiti komadić zemlje ili stijene sa imenima Sandžaklija koji su poginuli od 1992-1995 g. braneći ovu svoju zemlju - majku Bosnu koja je svakom Sandžakliji oteta majka. Sandžaklije su kao djeca otrgnuta od rođene majke da bi ih dali drugom na usvajanje. A oni ostali vječito maštati o toj svojoj rođenoj majci. I upravo zato Sandžaklije jače osjećaju ljubav i žudnju prema Bosni, od njene bosanske djece, koja su ostala s majkom da žive i da se rogobataju, svađaju i ratuju... Podržimo svi svojom energijom i onim što možemo ovu humanu akciju Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u Sarajevu i napravimo na vidnom mjestu jedan spomenik našim Sandžačkim palim borcima. Toliko možemo i trebamo – da se ne zaborave dati životi Sandžaka ◆

Bosanski jezik u međunarodnom naučnom dijalogu: Drugi naučni sandžački susreti

U okviru obilježavanja Dana bošnjačke nacionalne zastave, od 9. do 11. maja 2025. godine, u Novom Pazaru je održana međunarodna konferencija pod nazivom „Bosanski jezik – historijski razvoj i savremeni trenutak“. Ovaj naučni skup organizovali su Bošnjačko nacionalno vijeće u Republici Srbiji i Bošnjačko vijeće u Crnoj Gori, uz podršku Grada Novog Pazara i Kulturnog centra Novi Pazar.

Piše: **Amela BJELAK, prof. bosanskog jezika i književnosti**
Fotografije: **Arhiva BNV-a**

Konferencija je bila drugi po redu naučni sandžački susret i okupila je istaknute stručnjake, profesore i istraživače iz sedam zemalja – Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Sjeverne Makedonije, Kosova, Turske i Sjedinjenih Američkih Država. Time je potvrđena međunarodna relevantnost ove teme i interesovanje akademske zajednice za proučavanje bosanskog jezika, njegovog historijskog puta i aktuelnog položaja.

Prvog dana, učesnici su prisustvovali promociji prvog izdanja Sandžačkog zbornika, a svečana večera je omogućila povezivanje i razmjenu mišljenja među naučnicima. Narednog dana, konferencija je otvorena u Kulturnom centru Novi Pazar svečanom ceremonijom, uz muziku pijaniste Adema Mehmedovića i solistkinje Mubere Škrijelj.

Ova konferencija je bila posvećena proučavanju historijskog razvitka bosanskog jezika, njegovom savremenom položaju i perspektivi, s posebnim osvrtom na pitanja jezičke politike, prava na upotrebu jezika, statusa u obrazovanju i medijima, te očuvanja jezika u dijaspori. U radovima su se obradile i teme iz oblasti frazeologije, dijalekatskih specifičnosti, leksičkog bogatstva bosanskog jezika, kao i pitanja književne baštine Bošnjaka.

U uvodnom dijelu konferencije, u okviru plenarnih sesija, učesnicima su se obratili prof. dr. Abdulah Mušović, govoreći o sandžačkom dijalektu bosanskog jezika; Aleksandar Popov, koji je predstavio temu službene upotrebe jezika i pisma u zakonodavnim normama i praksi; te prof. dr. Sead Šemsović, koji je izložio savremene izazove u politici bosanskog jezika.Izlaganja su se odvijala u četiri tematska bloka, kroz koje su učesnici iz različitih zemalja prezentirali svoja istraživanja o razvoju i upotrebi bosanskog jezika u različitim društvenim i kulturnim kontekstima. Posebno su se istakle teme vezane za srednjovjekovnu Bosnu kao temelj

bošnjačkog identiteta, geografsku rasprostranjenost bosanskog jezika na Balkanu, njegovu ulogu u obrazovnim sistemima, medijima i pravnim okvirima u više država regiona, kao i izazove i perspektive njegovog očuvanja u dijaspori. Pažnju su privukla i istraživanja o sandžačkim govorima, frazeološkom bogatstvu jezika, prevođenju bošnjačkih autora na svjetske jezike, te analizi književnog stvaralaštva na orijentalnim jezicima.

Uz akademski dio programa, konferencija je bila obogaćena i kulturnim sadržajima. Organiziran je defile učesnika XVI Festivala bošnjačkih narodnih igara, kao i koncert folklornih ansambala iz različitih krajeva. Završni dio Drugih naučnih sandžačkih susreta, 11. jula, Dana bošnjačke nacionalne zastave, obilježen je svečanim prijemom i dodjelom zahvalnica učesnicima, zajedničkom konferencijom za medije, te svečanim činom podizanja bošnjačke nacionalne zastave ispred zgrade Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Novom Pazaru. Organizatori, dr. Fuad Baćićanin, Suljo Mustafić i dr. Sead Šemsović, izrazili su zadovoljstvo uspjehom skupa, ističući njegovu važnost za afirmaciju bosanskog jezika kao temeljnog dijela bošnjačkog kulturnog identiteta i njegove uloge u savremenom evropskom kulturnom prostoru.Ovaj značajan događaj još jednom je potvrdio da Novi Pazar ostaje važno kulturno i naučno središte Sandžaka, a održana konferencija predstavlja snažan doprinos očuvanju, njegovanju i daljoj afirmaciji bosanskog jezika i kulturne baštine Bošnjaka ◆

ULOGA TELOMERA U STARENJU I NASTAJANJU BOLESTI

Pišu: **Semra BAJROVIĆ i Zerina BEŠIĆ**
Internacionalni univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

1. Uvod

Telomere su DNK strukture koje se sastoje od nekodirajućih sekvenci. Prisutne su kod svih vrsta ali je utvrđeno da redosljed DNK sekvenci može biti varijabilan. Mnogi kičmenjaci uključujući i ljude u regijama telomera imaju sekvence TTAGGG, dok je sekvenca TTGGGG prisutna u *Tetrahymeni*, koja je jednoćelijski organizam. Prve informacije o telomerima kao stabilne strukture na krajevima hromozoma datiraju iz 1930-ih korištenjem rendgenskih zraka na vinskoj mušici (*Drosophila melanogaster*) i kukuruzu (*Zea mays*). Otkriće telomera donosi istraživačima Nobelovu nagradu za fiziologiju i medicinu 2009. godine (Slika 1).

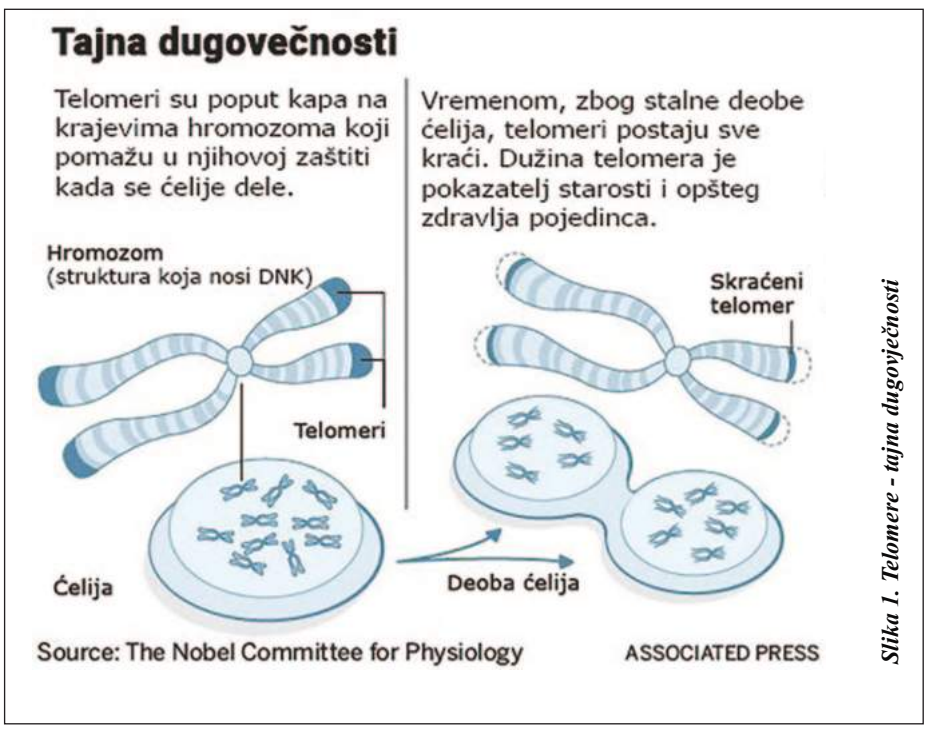

Slika 1. Telomere - tajna dugovječnosti

Telomere su neophodne za očuvanje integriteta genoma tokom razvoja i starenja jer štite krajeve hromozoma od nasumičnih DNK lomova, sprečavajući fragmentaciju hromozoma i neželjeno spajanja njihovih krajeva. Osim fizičke zaštite hromozoma, telomere imaju važne ćelijske funkcije kao što su organizacija hromatina, replikacija hromozoma i proliferacija ćelija. Telomere sisara mogu imati dužinu 1-50 kb DNK, ovisno o vrsti, tipu ćelije i genetskoj pozadini. Telomere se starenjem skraćuju i predstavljaju obilježje genetski programirane dužine života. Smatra se da na rođenju imamo telomere duge 10.000 baznih parova dok u poznoj starosti telomere imaju svega 500 baznih parova. U normalnim ćelijama nakon ćelijskog ciklusa DNK telomere postaju kraća za oko 40-200 parova baza.

Telomeraza je enzim reverzne transkriptaze koji je uključen u sintezu telomera. Kod ljudi aktivnost telomeraze je prvo otkrivena u ćelijama raka grlića materice. Nakon toga aktivnost telomeraze je pronađena i u ćelijama fetusa, novorođenčadi i odraslih osoba ali nije pronađena aktivnost telomeraze u ćelijama starijih osoba. To pokazuje da se aktivnost telomeraze smanjuje sa starenjem i godinama života. Određene ćelije poput spolnih, ćelija embrija i ćelija koštane srži prirodno sadrže aktivni enzim telomerazu koji nakon udvostručavanja DNK produžuje telomere i sprječava starenje ćelija. Nažalost taj enzim je aktivan i u malignim ćelijama, dok je u tjelesnim ćelijama blokiran. Ukoliko dođe do aktivacije telomeraze u tjelesnim ćelijama, jezgra ćelije šalje signale ostatku ćelije da se ponovno počne dijeliti. Ponovna aktivacija telomeraze omogućuje produženje života ćelije, tkiva i cijelog organizma.

2. Telomere i starenje

Hayflick i Moorhead su dokazali da se diploidne ćelije čovjeka mogu dijeliti u ograničenoj mjeri. Prestanak diobe ćelija nakon prosječnih 50 dioba naziva se Hayflickova granica ili ćelijsko starenje. Kako se ćelije dijele tako se telomere na krajevima hromosoma skraćuju i na kraju ih više nema na krajevima hromosomima. Ovaj proces skraćivanja telomera se povezuje sa procesom starenjem jer telomere su biološki sat i broje ćelijske diobe tj. vrijeme (Slika 2).

Postoje mnoge studije o korelaciji dužine telomera i brzine starenja. Također postoji veza između psihosocijalnih i okolišnih

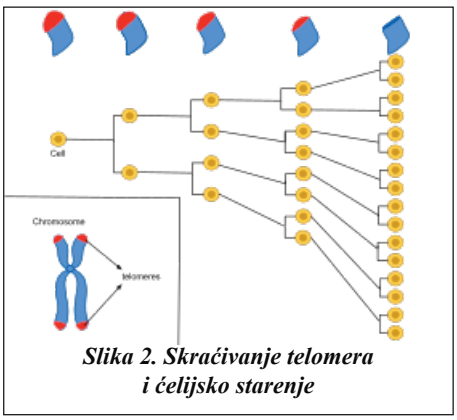

Slika 2. Skraćivanje telomera i ćelijsko starenje

faktora sa jedne i dužine telomera sa druge strane. Dokazano je da kod ljudi kod kojih je došlo do usporavanja (inhibicije) skraćivanja telomera duže žive. Naučne studije su pružile različite dokaze o faktorima koji utiču na dužinu telomera kao što su: fizička aktivnost, indeks tjelesne mase, neuredan životni stil, neredovna i nepravilna prehrana prevelika izloženost fizičkom i psihičkom stresu i sl. Takva stanja neizbježno za sobom vuku i promjene u cijelom metabolizmu ćelija i ubrzavaju proces starenja. Dakle skraćivanja telomera igra važnu ulogu kod starenja. Kako bi se jasno procijenio uticaj dužine telomera na starenje ispitivani su i različiti tipovi ćelija u istom organizmu. Kao rezultat toga, pokazalo se da stopa trošenja telomera varira između tkiva i organa, a stope starenja različitih tkiva i organa u istom organizmu se razlikuje.

Činjenica da razlika u zdravstvenom statusu starijih osoba nije samo zbog hronološke starosti, u prvi plan stavlja koncept biološke starosti i istraživanje faktora koji na to utiču. Uprkos svim ovim podacima, dužina telomera se još nedovoljno koristi kao biomarker u kliničkoj praksi. Postoje neki biološki faktori (ekološki, epigenetički) i tehnički izazovi (standardizacija, analitički problemi) koji utiču na optimizaciju mjerenja dužine telomera. Precizno mjerenje dužina telomera mogu obezbijediti laboratorije za molekularnu genetiku sa visokim nivoom tehničkog znanja, kompetencije i iskustva.

3. Telomere i bolesti

Neke od bolesti povezanih sa starenjem mogu se razviti zbog disfunkcije i kratkoće telomera. Disfunkcija telomera zasniva se na mutacijama gena koji kontrolišu ekspresiju i regulaciju telomeraze i drugih proteina povezanih sa telomerom. Povećana stopa skraćivanja telomera je ključna karakteristika ovih poremećaja. Brojna istraživanja dužine telomera leukocita dokazala su pozitivnu korelaciju između dužine telomera i patloških stanja kao što su hormonalni poremećaji, upalne, kancerogene, kardiovaskularne i neurodegenerativne bolesti, osteoporozu, dijabetes tipa 2 i mnoge druge bolesti (Slika 3).

Slika 3. Analiza telomera iz leukocita periferne krvi

a) Kardiovaskularne bolesti

Kardiovaskularne bolesti su najčešće bolesti povezana sa starenjem i prema statističkim podacima najčešći uzrok smrti kod ljudi. U dosadašnjim studijama je utvrđeno da visoka stopa trošenja telomera (telomere attrition rate -TAR) povećava rizik od infarkta miokarda, zatajenja srca, koronarne arterijske bolesti i moždanog udara. Telomere leukocita kod pacijenata sa historijom ranog infarkta miokarda takođe su bile kraće od telomera zdravih osoba. Dužina telomera leukocita ovih pacijenata u prosjeku je 10 godina starija od zdravih osoba. Kao rezultat ovih analize pokazalo se da svako smanjenje dužine telomera leukocita povećava razvoj kardiovaskularnih bolesti za oko 21%. Povećanje stopa trošenja telomera nije samo faktor rizika za aterosklerozu već negativno utječe i na popravak vaskularnih lezija. Endotelne ćelije koje potiču iz koštane srži igraju ključnu ulogu u ovoj obnovi. Smanjena mitotička aktivnost u endotelnim stanicama kao rezultat skraćivanja telomera također usporava procese endovaskularnih popravaka. Dokazana je važnost dužine telomera leukocita kod hipertenzije i dijabetesa tipa 2 koji igraju važnu ulogu u etiopatogenezi kardiovaskularnih bolesti. Kod pacijenata sa dijabetesom dužina telomera je takođe povezana sa nivoom komplikacija na retini, bubrezima i perifernim živcima.

b) Alchajmerova bolest

Alchajmerova bolest je postala najčešća neurodegenerativna bolest u populaciji povezana sa starenjem. Kod pacijenata sa Alchajmerovom bolesti telomere leukocita su kraće u odnosu na zdrave ljude te kod pacijenata sa teškim kliničkom slikom su kraće u odnosu na pacijente sa blagom kliničkom slikom. Zanimljivi rezultati su ustanovljeni kada se ispituje uticaj dužine telomera podtipova leukocita na kliničku sliku kod pacijenata sa Alchajmerovom bolesti. Dok dužina telomera T limfocita utiče na status bolesti, odnos između dužine telomera B ćelija i monocita kod Alchajmerove bolesti nije bio signifikantan. Takođe, nivo "tumor necrosis factor" (TNF-α), koji je specifičan biomarker za kancerogene bolesti obrnuto je proporcionalan dužini telomera T ćelija. U tom kontekstu, kraće telomere su otkriveni kod pacijenata sa Alchajmerovom bolešću koja sporo napreduje i kasno se javlja u poređenju sa pacijentima sa brzo napredujućim Alchajmerom ili zdravim starijim osobama. Dužina telomera T limfocita je prediktivni marker za Alchajmerovu bolest.

c) Osteoporoza

Dužine telomera matičnih ćelija i osteoblasta smanjuju se sa starenjem i sa godinama života. Osteoporoza je uobičajena karakteristika Wernerovog sindroma i kongenitalne diskeratoze koji se definiraju kao sindromi preranog starenja jer smanjenje dužine telomera utiče na starenje kostiju. U prvoj sveobuhvatnoj studiji na ovu temu objavljeno je da dužina telomera leukocita ima značajnu korelaciju sa mineralnom gustinom kostiju čovjeka jer dugačke telomere štite od pojave osteoporoze.

4. Zaključci

Telomere su DNA strukture koje se nalaze na krajevima kromosoma i štite kromosome od od vanjskih tako i unutarnjih oštećenja koje se mogu javiti tokom ćelijskog ciklusa.

Telomere se skraćuju tokom ćelijskog ciklusa skraćivanje njihove dužine je direktno povezano sa starenjem. Mogućnost održavanja dužih telomera povezana je sa usporavanjem starenja, usporavanjem nastanka bolesti i produženjem života.

Danas se dužina telomera smatra jednim od važnijih biomarkera povezanih sa starenjem organizma. Dužina telomera se analizira molekularnim metodama prema strogo kontroliranim protokolima u certificiranim genetičkim laboratorijima ◆

U SARAJEVU OTVORENA NOVA BOLNICA

MEDICANA POČELA SA RADOM

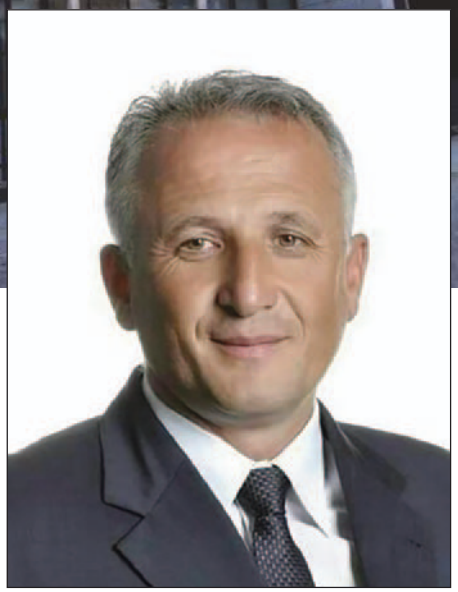

Piše: **Sahudin KAČAR, prof.**

Nakon uspješnih ulaganja u Turskoj i Evropi, na opšte zadovoljstvo građana Bosne i Hercegovine Medicana je otvorila bolnicu i u Sarajevu. Riječ je o vodećoj turskoj zdravstvenoj grupaciji koja ima bolnice u Turskoj, Velikoj Britaniji, a od sada i u Bosni i Hercegovini. Usluge po najvišim standardima pruža milionima ljudi. Otvaranjem bolnice u Sarajevu te usluge će biti dostupne građanima BiH i regiona.

Na konferenciji za medije javnosti su se obratili osnivač i predsjednik Upravnog odbora Medicane dr. Hüseyin Bozkurt, izvršni direktor ove grupacije Reha Özkaya, direktor bolnice Medicana u Sarajevu prof. dr. Sedat Ziyade, prof. dr. Zuvdija Kandić i specijalista hirurgije dr. Adis Kandić, koji nisu krili zadovoljstvo otvaranjem 19. zdravstvene ustanove Medicana Health Grup u Sarajevu.

U svome obraćanju dr. Bozkurt je upoznao javnost o koliko velikoj zdravstvenoj grupaciji je riječ.

Generalni direktor bolnice, prof. dr. Sedat Ziyade, čije je porijeklo sa ovih prostora, u svom obraćanju nije krio zadovoljstvo otvaranjem bolnice u Sarajevu. Naglasio je da je bolnica opremljena najsavremenijom opremom, da će u njoj raditi ljekari i medicinsko osoblje iz Bosne i Turske, te da od sada niko iz Bosne ne mora ići u Tursku na liječenje. Sve usluge moći će dobiti ovdje.

"Medicana je dugogodišnja i snažna grupacija koja duže od 35 godina pruža usluge u zdravstvu u Turskoj i na međunarodnom nivou. S ponosom prenosimo naše višegodišnje iskustvo izvan granica naše zemlje. Medicana Winchester, prva turska bolnica u Engleskoj, zauzela je značajno mjesto u historiji zdravstvene zaštite i nastavlja raditi kao opća bolnica. Osim toga, kroz naše zdravstvene urede u različitim zemljama širimo međunarodnu mrežu usluga", rekao je.

"Bolnica Medicana u Sarajevu je izuzetno strateški i značajan korak, ne samo

za našu grupaciju, već i za lokalno stanovništvo, zdravstveni sektor i odnose između Turske i Bosne i Hercegovine. Sva je pažnja fokusirana na pacijenta. Primjenom najsavremenijih medicinskih tehnologija i multidisciplinarnim radom nužno je unaprijediti zdravstvene usluge u Bosni i Hercegovini", dodao je Bozkurt.

Ocijenio je da se ovom bolnicom uspostavljaju jači odnosi između Turske i Bosne i Hercegovine, šireći Medicaninu tradiciju na Balkan. U ime grupacije je iskazao čast što mogu doprinijeti zdravstvu u Turskoj i ostatku svijeta.

"Bolnica Medicanina u Sarajevu je prva zdravstvena ustanova u Bosni i Hercegovini koja djeluje kao dio lanca bolnica. Sa snažnim akademskim timom i najsavremenijom medicinskom infrastrukturom, cilj nam je oblikovati ne samo današnjost, već i budućnost zdravstva u regiji. Smatramo svojom obavezom da naše uspjehe i iskustvo iz zdravstvenog sektora u Turskoj prenesemo i izvan granica naše zemlje", kazao je.

Dr. Kandić je izrazio zadovoljstvo što je riječ o vrlo vrijednoj zdravstvenoj investiciji u Sarajevu. "Kada smo započeli saradnju sa Medicanom, cilj nije bio samo izgraditi modernu bolničku zgradu. Namjera je bila stvoriti zdravstveni ekosistem zasnovan na naučnim i etičkim vrijednostima, pružati usluge prema međunarodnim standardima i graditi povjerenje kod pacijenata. Slavimo početak rada ove bolnice, koja je upravo taj cilj ostvarila. Bit će ovo mjesto gdje će se pacijenti osjećati sigurno, gdje će se dočekivati s pažnjom, znanjem i poštovanjem. Zdravlje je najveća vrijednost života, a mi smo ovdje da tu vrijednost u Sarajevu dovedemo do nivoa koji zaslužuje", poručio je dr. Kandić.

O Medicani u Sarajevu

Medicana kao zdravstvena grupacija, zapošljava 15.000 ljudi, od čega je 1.200 ljekara. Godišnje pruži usluge liječenja za više od pet miliona ljudi i zbrine pola miliona inostranih pacijenata.

Bolnica Medicana Sarajevo pruža usluge u neurohirurgiji, oftamologiji, otorinolaringologiji, plastičnoj i rekonstruktivnoj hirurgiji, dermatologiji, oralnoj i dentalnoj medicini, pulmologij, torakalnoj hirurgiji, kardiovaskulanoj hirurgiji, općoj hirurgiji, dječijoj hirurgiji, urologiji, ginekologiji i akušerstvu, pedijatriji, internoj medicini, gastroenterologiji i hepatologiji, endokrinologiji, nefrologiji, kardiologiji, fizikalnoj terapiji i rehabilitaciji, ortopediji i traumatologiji te neurologiji.

Iz ove zdravstvene ustanove najavili su da će svoje usluge proširiti otvaranjem novih odjela.

Bolnica je opremljena operacionim salama za sve vrste hirurških zahvata te ima jedinice intenzivne njege - opću, koronarnu i neonatologiju. Posebna pažnja posvećena je onkološkom odjelu, koji je dizajniran prema potrebama pacijenata i njihovih porodica.

Ovo je investicija vrijedna 80 miliona eura, kroz koju je zaposleno 200 ljudi, a plan je da se taj broj poveća.

Dijagnostika i liječenje od raka uz naprednu onkologiju

Odjeli interventne radiologije i onkologije bit će na usluzi građanima Bosne i

Hercegovine. Dijagnostičke i terapijske odluke donosit će se kolektivno, a pacijenti će imati sveobuhvatnu uslugu liječenja raka. Sa uređajima PET-CT i LINAC, koji su ključni u savremenoj onkološkoj terapiji, bolnica Medicana Sarajevo pružiti će vrhunsku onkološku njegu pacijentima u Bosni i Hercegovini i regionu◆

FESTIVALI KOJI SPAJAJU LJUDE I KRAJEVE

Piše: **Sahudin KAČAR, prof.**

U okviru 27. tradicionalne manifestacije Općine Novi Grad Sarajevo „Novogradski dani 2025“, u Centru za kulturu, sport i rekreaciju „Safet Zajko“, 20. i 21. juna 2025. godine, održan je 9. internacionalni festival folklora tradicionalne muzike. Na festivalu je učestvovalo više od 350 muzičara i plesača.

Osim novogradskih kulturno-umjetničkih društava, u programu su učestvovali i ansambli iz Sjeverne Makedonije, Turske, Austrije, Slovenije, Srbije, Sandžaka i Crne Gore, te Ansambl narodnih igara i pjesama Centra za kulturu Goražde i KUD „Izvor 08“ iz Kiseljaka.

Znajući da je kultura stub življenja, a tradicija dio identiteta, važno je kazati šta je zapravo identitet. Na osnovu više segmenata življenja, identitet bi mogli definisati kao skup karakteristika koje

definišu neku osobu ili grupu i čine je prepoznatljivom, odnosno različitom u odnosu na neku drugu osobu ili grupe. Obzirom na temu teksta, pažnja je na kulturološki identitet koji se može definisati u domenu jezika, kulture, umjetnosti, religije, tradicije...

Folklor kao dio kulturološkog identiteta, odnosno skup više tradicionalnih običaja, muzike, plesa, priče i pjesama, koji se najčešće prenose usmenim putem i igrom sa generacije na generaciju, ima važno mjesto. Pored očuvanja kulturnog identiteta često se koristi u obrazovanju, kulturi, umjetnosti, turizmu...

U želji da doprinesemo očuvanju tradicije, te da se upotpune sadržaji iz kulture u najmnogoljudnijoj sarajevskoj općini, Općini Novi Grad, u kojoj nema niti jedna javna ustanova čija je djelatnost kultura i umjetnost, Asocijacija „BH Folk Fest“ pokreće dva internacionalna festivala i to, Festival folklora i tradicionalne muzike i Festival horske muzike.

Program festivala pažljivo je osmišljen i scenski pripremljen kako bi posjetiteljima pružio nezaboravno iskustvo bogatstva tradicije, muzike i folklora iz različitih dijelova regije i Evrope.

Gosti iz Turske ansambl DUM-KA iz Burse predstavili su se tradicionalnom anadolskom muzikom. Iz Skoplja, sa mirisom ljiljana doputovali su članovi Ansambla „Ljiljan“ koji su se predstavili divnim igrama i Akademsko kulturno-umjetničko društvo „Mirče Acev“. Ovo Društvo sa svojim briljantnim folklornim ansamblom, divnim nošnjama, igrom, uz pratnju izvanrednog orkestra osvojilo je srce festivala. Šarenilo Bosanskog ćilima upotpunile su boje nacionalnih nošnji Slovenije, Srbije, Crne Gore i domaćini, članovi BH ansambala.

I ove godine na festivalu su učestvovali članovi KUD-a „Bihor“ iz Bihora, iz Petnjice, sa divnim tradicionalnim igrama iz toga kraja.

Na otvorenoj sceni Centra za edukaciju, sport i rekreaciju „Safet Zajko“, uz prisustvo velikog broja gledaoca, 20. i 21. juna 2025. godine, održan je veoma bogat i sadržajan program. Idealno vrijeme, dobra organizacija i veoma dobri muzički i scenski nastupi učesnika učinili su da festival bude izvanredan, što potvrđuju i organizatori festivala Općina Novi Grad Sarajevo i Asocijacija „BH Folk Fest“.

Gosti su tokom boravka u BiH, uz pratnju vodiča obišli kulturno-historijske znamenitosti Sarajeva, zatim organizovan je obilazak poznatih turističkih destinacija kao što su: Konjic, Jablanica, Mostar, Blagaj, Travnik.

Neki od gostiju prvi puta su u Bosni i Hercegovini. Po njihovim riječima, nisu krili zadovoljstvo učešćem na 9. IFF „Novogradski dani 2025“ i što su imali priliku upoznati BiH, uz želje da će se i ubuduće rado posjećivati našu domovinu ◆

27. TRADICIONALNA MANIFESTACIJA

U SARAJEVU PROMOVISAN ROMAN ALEKSANDRA SRDANOVIĆA

KRAJ DANA

Piše: **Lejla SILAJDŽIĆ**

U organizaciji Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH i JU Centar za kulturu Bijelo Polje, 23. maja 2025. godine, u sali hotela „Hollywood“ u Sarajevu upriličena je promocija romana Kraj dana autora Aleksandra - Aca Srdanovića iz Bijelog Polja.

Roman ***Kraj dana***, nakon jednog vijeka šutnje, na jedan poseban način donosi istinu o genocidu u Šahovićima i drugim zločinima počinjenim nad Bošnjacima u Limskoj dolini i Bihoru.

Tokom 2024. godine svjedočili smo brojnim programima kojima je obilježena stota godišnjica genocida nad Bošnjacima Šahovića, počinjenog 9. i 10. novembra 1924. godine. Važno je istaći da je to bilo vrijeme mira. Time ovaj stravični mirnodopski zločin, pokolj civilnog bošnjačkog stanovništva Vraneške doline ima sasvim drugu dimenziju u odnosu na mnoge druge zločine počinjene nad Bošnjacima prije, ali i poslije ovog događaja.

Treba naglasiti i to da se o ovom zločinu decenijama nije smjelo govoriti. Nisu govorili ni zločinci ni žrtve. Svi su šutjeli - iako su svi znali.

Znajući da se šutnjom zlo veliča, grupa ˈistina-rijetkih historičara, istraživača i naučnih radnika, pogotovo nakon Đilasove knjige ***Besudna zemlja***, a prije svih akademik Šerbo Rastoder, istražuju, pišu i govore o genocidu u Vraneškoj dolini. Godine 2011. akademik Rastoder organizovao je naučni skup na ovu temu u Bijelom Polju, nakon čega je Almanah objavio knjigu ***Kad su vakat kaljali insani***, autora akademika Rastodera, u Podgorici.

Vapaj za istinom i pravdom dolazi i od porodica preživjelih i ubijenih. Kako je sve manje živih koji mogu svjedočiti istini o Šahovićkom zločinu, a znajući da postoji vrijeme pamćenja i vrijeme zaborava, nakon jednog vijeka, još jedan Crnogorac, Bjelopoljac, prije svega insan - Aleksandar Srda-

nović - nije šutio. Pored toga što je govorio, odlučio je da istinu o Šahovićima i drugim zločinima koje poznaje podijeli sa širom javnošću - i to na najbolji način. A najbolji način je knjiga: trajan dokument i trajni svjedok vremena.

Dakle, roman ***Kraj dana*** na jedan izuzetan način, prije svega književnim izražajem, rasvjetljava genocid nad Bošnjacima Šahovića, zavijen u veo tajni, kao i neke druge zločine tokom Drugog svjetskog rata.

O romanu su govorili: Muharem Hamzić, potpredsjednik UGPS; Edin Smailović, književnik i direktor JU Centar za kulturu Bijelo Polje; prof. Sahudin Kačar, generalni sekretar UGPS u BiH; te sam autor - Aleksandar Srdanović.

I ovom prilikom zahvaljujemo autoru ovog izuzetnog romana, Aleksandru Srdanoviću - čovjeku koji nije želio da šuti; čovjeku koji vjeruje da je jedino istina Božja, a šutnja inkubator zla. On je odlučno, čojski, kako to rade časni ljudi, na ovaj način digao glas: glas razuma, glas istine, prije svega - glas protiv zla, kako se ono nikada, nigdje i nikome više ne bi dogodilo.

Veliko hvala brojnim posjetiocima koji su svojim prisustvom uveličali promociju ◆

Promocija Zbornika radova: "Zločini nad Bošnjacima Sandžaka u XX vijeku", „History fest", Sarajevo 5. 06. 2025. godine

U okviru „History festa 2025", u Sarajevu je 5. juna 2025. godine u Hotelu „Holiday", promovisan Zbornik radova*: „Zločini nad Bošnjacima Sandžaka u XX vijeku".*

Piše: **Prof. dr. Izet ŠABOTIĆ**
Filozofski fakultet
Univerziteta u Tuzli

Zbornik je izašao u izdanju Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka. *Zbornik* su učesnicima „History festa" i sarajevskoj naučnoj javnosti predstavili: akademik Šerbo Rastoder, urednik *Zbornika*, prof. dr. Izet Šabotić, historičar sa Univerziteta u Tuzli, prof. dr. Milivoj Bešlin, viši naučni saradnik Instituta za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu i dr. Željko Karaula, historičar iz Hrvatske.

U svom predstavljanju prof. dr. Izet Šabotić je ukazao da je u poslednjih 30-ak godina značajno tretirana tema zločina nad Bošnjacima Sandžaka u 20. vijeku. No, i pored toga, brojna pitanja naznačene teme ostala su po strani. Iz tih razloga, Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka, je krajem juna i početkom jula 2024. godine, održao međunarodnu naučnu konferenciju u Novom Pazaru i Bijelom Polju, na temu: *Zločini nad Bošnjacima Sandžaka u 20. vijeku*. Na konferenciji je prezentovano više desetaka saopštenja, koja su objavljena u *Zborniku radova* u dva toma, u kojima se 39 radova odnose na zločine počinjene nad Bošnjacima Sandžaka u toku II svjetskog rata, sa posebnim osvrtom na 1943. godinu, a 17 radova se odnosi na genocid počinjen nad Bošnjacima Šahovića 1924. godine.

Prof. Šabotić je istakao, da su u *Zborniku* otvorena brojna važna pitanja naznačene teme, te da su prezentovani radovi različitog sadržaja i naučnog dometa. *Zbornik* je važan iz nekoliko razloga. Prvi je taj, što su u istom prezentovani sadržaji, koji tretiraju važna i nova historijska pitanja vezana za naznačenu temu, a koja su zasnovana na novim historijskim izvorima. Prof. Šabotić je naglasio, da je malo historijskih sadržaja koji na ovako cjelovit i zaokružen način tretiraju tematiku zločina nad Bošnjacima Sandžaka u 20. vijeku. Autori navedenih radova su istaknuti i afirmisani naučni radnici, ali i oni koji zavičajnu prošlost tretiraju iz ljubavi i hobija. No i pored toga, svaki rad objavljen u *Zborniku* zavređuje pažnju čitalačke javnosti. Za ovu priliku prof. Šabotić je dao osvrt na neke od objavljenih radova. Rad *Savremena historija Bošnjaka Sandžaka kroz prizmu biopolitičke filozofije*, akademika Enevera Halilovića, ukazuje na određena prevrednovanja i renominaciju ključnih historijskih znanja i sadržaja o Sandžaku. Važna saznanja o Sandžaku i Bošnjacima uključuju i biopolitičku filozofiju vezanu za interpretiranje pitanja o zločinima nad Bošnjacima i iseljavanju Bošnjaka Sandžaka u Tursku. To pitanje se u radu tretira kao srpska biopolitika etničkog čišćenja Bošnjaka. Pitanje „Sandžak i konstituisanje avnojske Jugoslavije (1943-1945", tretirano je u radu dr. Safeta Bandžovića, pri čemu je naglašeno, da su odluke AVNOJ-a bile okvirnog i načelnog karaktera te da su iste bile posljedične po ZAVNOS i Sandžak. ZAVNOS je ukinut, a Sandžak podijeljen između Srbije i Crne

Gore. Od tada do danas historijsko pitanje ZAVNOSA i autonomije Sandžaka je predmetom različitog historijskog sagledavanja i tretiranja. U posebnom radu dat je osvrt o odnosu Bošnjaka Crne Gore u dijaspori, prema četničkim zločinima izvršenim u 20. vijeku. U *Zborniku* su otvorena neka nova historijska pitanja, jedno od takvih je i pitanje *Barskog masakra*, kojeg su počinile jedinice 10. Crnogorske brigade 1. aprila 1945. godine, nad nekoliko hiljada mladića Albanaca i Bošnjaka s Kosova. Za ovaj zločin nikada niko nije odgovarao, niti se o istom u naučnom i javnom prostoru govorilo. Jedan sadržaj tretira pitanje sistematskog silovanja žena, a što je bio jedan od ciljeva rata u Bosni i Hercegovini (1992-1995). Kao problem istaknuta je stigmatizacija žrtava te neefikasnost međunarodnih i nacionalnih pravosudnih institucija po pitanju ovih zločina. U *Zborniku* je dat pregledan osvrt na historiografske rezultate vezane za zločine nad Bošnjacima Sandžaka u Drugom svjetskom ratu, pri čemu je ukazano da se ovom tematikom bavio značajan broj historičara, no navedeni rezultati nisu potpuni, te se određena pitanja trebaju dodatno istraživati**.** Pohvalne riječi su izgovorene o radu prof. dr. Milivoja Bešlina, koji tretira zločine četničkog pokreta nad Muslimanima u Drugom svjetskom ratu, a u kontekstu ideoloških i empirijskih pretpostavki vezanih za stvaranje Homogene Srbije. Autor je postavio logično pitanje: zbog čega je svo vrijeme u socijalističkoj Jugoslaviji termin genocid bio namijenjen isključivo za zločine prema srpskom stanovništvu u NDH, dok su četnički zločini nad Muslimanima prvi puta javno okarakterisani kao genocid u knjizi Vladimira Dedijera i Antuna Miletića 1990. godine. Jedan sadržaj u *Zborniku* se odnosi na profesora Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu Kasima Hadžića i njegovu aktivnost u Drugom svjetskom ratu, gdje je iznesen njegov stav po pitanju statusa Sandžaka i istovjetnosti sandžačkih i bosanskohercegovačkih muslimana, kao i težnja da se Sandžak pripoji Bosni i Hercegovini. Zanimljivo stajalište u svom radu iznio je Novak Adžić o crnogorskom zelenaškom pokretu i odnosu istog prema muslimanima i četničkom pokretu u Drugom svjetskom ratu. Ukazano je, da se ne može staviti znak jednakosti između crnogorskih zelenaša i četničkog velikosrpskog pokreta kada je u pitanju njihov odnos prema Bošnjacima. Rad književnika Braha Adrovića tretira temu četničkih zločina u djelima bošnjačkih pisaca. Isti ističe, da su o zločinima pisali brojnih sandžački-bošnjački pisci. Njihova književna djela tretirala su zločine u: Kolašinu, Šahovićima, Sjenici, Donjem Bihoru, Štrpcima, Sjeverinu, Bukovici, Kaluđerskom Lazu, Prijedoru, Foči i Srebrenici. Bošnjački pisci su budno pratili sve što se dešavalo njihovom narodu kroz historiju i na nijedno pitanje iz njihove surove prošlosti nisu ošutjeli. U posebnom radu tretiran je svakodnevni život u Sandžaku u Drugom svjetskom ratu, gdje je ukazano na borbu sandžakog čovjeka za goli opstanak u ovim teškim vremenima. U jednom radu, kroz slikovni izraz dat je i osvrt na zločine počinjene u Foči u Drugom svjetskom ratu, gdje je ilustrativno predstavljen zločin-genocid kroz 17 slika.

Na osnovu arhivskih dokumenata, novo gledište u svom radu o novopazarskim šehidima dao je dr. Hivzo Gološ. Isti navodi ubijene Novopazarce, koji su u Drugom svjetskom ratu branili svoj kućni prag i svoj grad. Ovaj rad, suprotno socijalističkoj historiografiji, na branioce Novog Pazara gleda kao na žrtve odbrane. Akademik Šerbo Rastoder, piše o Halidu Mandiću, autoru proustaškog *Elaborata o Novopazarskom sandžaku* 1945. Riječ je o historijskom izvoru koji se prvi put predstavlja historijskoj javnosti, a koji ukazuje na nastojanja sandžačkih muslimana za ujedinjenjem sa Bosnom.

Zločin počinjen u januaru 1943. u Bihoru tretiran je u više radova u *Zborniku*. O prilikama u Gornjem i Donjem Bihoru u Drugom svjetskom ratu piše Zumber Muratović, te otvara više pitanja, na osnovu kojih daje sliku ukupnih prilika u Bihoru u Drugom svjetskom ratu. Zanimljivi radovi o zločinu počinjenom u Donjem Bihoru početkom 1943. su radovi autora s Kosova, Albanije i Makedonije. Isti su nastali na dosada neobjavljenoj arhivskoj građi, pohranjenoj u Arhivu u Tirani i drugim albanskim arhivima. U radu akademika Akifa Bajramija, ukazano je na značaj službene dokumentacije iz Tirane u rasvjetljavanju ovog zločina, te o tome kako je vlast u Tirani reagovala na zločin u Bihoru. Ibiš Neziri, donosi značajan broj novih saznanja o ovom zločinu, poput *Izvještaja Generalne direkcije Albanskog Crvenog krsta, Izvještaja Predsjedništva komiteta Crvenog krsta Albanije u Tirani* te niza drugih dokumenta sa konkretnim činjenicama o broju ubijenih i prognanih Bošnjaka, popaljenih

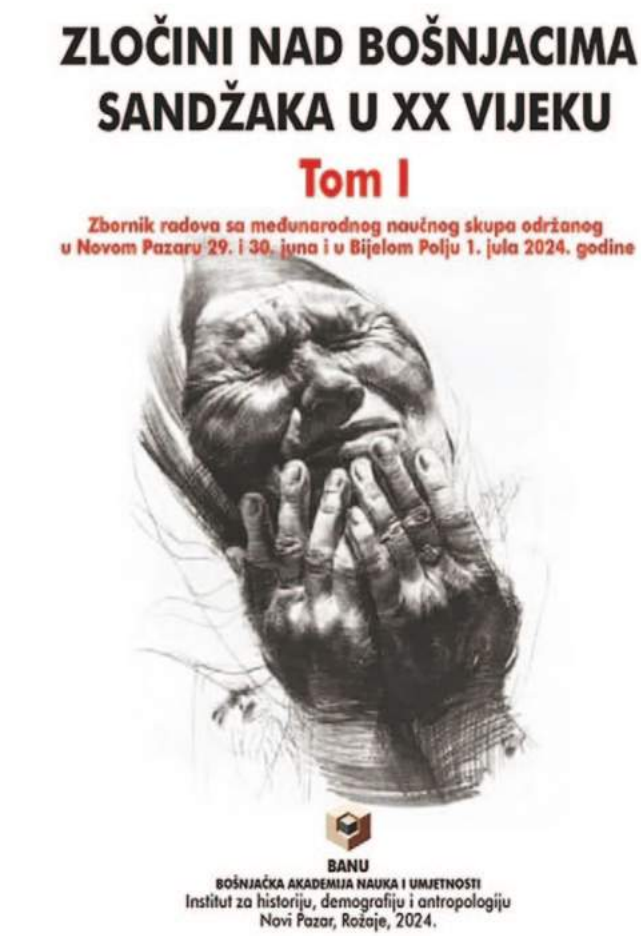

kuća, protjeranih civila, kao i zbrinjavanju istih u Sandžaku i na Kosovu. Dr. Ćerim Lita, u svom radu „Četnički masakar u Bihoru 1943. godine u albanskim dokumentima“, donosi dragocjene spoznaje o ovom zločinu koji se prvi puta prezentuju naučnoj javnosti. Važni podaci o ovom zločinu su podaci Albanske ljekarske komisije, kao i *Memorandum* o zločinima u Bihoru, od 30. januara 1943, koji je uradila Državna komisija za pomoć izbjeglicama. U istom je detaljno na sedam stranica teksta dat broj stradalih, protjeranih i ranjenih Bošnjaka. Tu su i podaci o ulozi italijanskih snaga u počinjenom zločinu. Rad je osnažen tabelarnim pregledom sa preciznim podacima o spolnoj strukturi i broju stradalih po opštinama i mjestima. U *Zborniku,* u dva rada, dr. Zilhe Mastalić-Košuta i dr. Ermina Kuke, predstavljeni su zločini nad Bošnjacima Gornjeg Podrinja 1941-1945. i vremenu agresije 1992-1995., pri čemu je istaknutno da su ovi zločini počinjeni po istovjetnoj matrici i s istim ciljem. Fehim Džogović, opširno i činjenično donosi sveobuhvatne podatke o zločinu nad Bošnjacima u Pljevaljskom srezu, počinjenom od 5. do 25. februara 1943. godine. Zanimljiva dva priloga se odnose na komandanta muslimanske milicije u Sandžaku Sulejmana Pačariza (1941-1945). Prilog dr. Željka Karaule, je urađen na osnovu historijskih izvora pohranjenih u Arhivu Crne Gore, Arhivu Hrvatske, Arhivu Jugoslavije, te u privatnim arhivima, pri čemu su predočeni složeni događaji i vojno-politički procesi u Sandžaku u toku Drugog svjetskog rata s akcentom na ulogu Sulejmana Pačariza. Dr. Šemsudin Hadrović, donosi važne činjenice iz života Sulejmana Pačariza na osnovu usmene predaje i porodične arhive, a što dosada nije bilo poznato historijskoj javnosti.

Set od 17 radova vezan je za Zločin-genocid počinjen u Šahovićima novembra 1924. godine. Isti tretiraju raznovrsna pitanja vezana za ovaj zločin. Zanimljiv sadržaji se odnose na ispovijest muhadžira iz Šahović i njihovih potomaka. Radi se o desetak svjedočenja vezanih za doseljavanje, period navikavanja, te podsjećanja potomaka na razloge doseljavanja njihovih predaka u Tursku. Nekoliko svjedočenja direktno tretira zločin u Šahovićima. Važno stajalište o genocidu u Šahovićima, dao je mr. Veselin Konjević, koji je istakao da zločin u Vraneškoj dolini nije počinjen iz bilo kakve osvete, već da se radilo o dobro isplaniranom zločinu iza kojeg je stajala tadašnja vlast. O pseudo-religioznoj dogmi svetoslavlja i zločinima nad Bošnjacima 1924. i 1943. godine, u svom radu piše Stevo Vučinić, te ističe „da od sredine 19. vijeka Srpska pravoslavna crkva ispovijeda ekspanzionističku političku doktrinu kao pseudo-duhovnu okosnicu velikosrpskog nacionalizma i generatora genocidnih ideja-koje su 30-ih godina 20. vijeka teoretski uobličene, odomaćene i imenovane svetoslavljem“. Srpska pravoslavna crkva je bila oslonjena na državnu silu i prinudu, postičući protogoniste na činjenje zločina. Važne teze o genocidu u Šahovićima iznosi akademik Šerbo Rastoder, te navodi deset nespornih činjenica koje potvrđuju da je u Šahovićima počinjen genocid. U radu dr. Hikmeta Karčića i Emraha Đozića je analizirano pisanja Sarajevske *Pravde* o zločinu u Šahovićima. U 12. članaka, *Pravda* donosi bitne činjenice o obimu zločina u Šahovićima. Aleksandar Srdanović u svom radu ukazuje na doprinos književnosti u otkrivanju istine o genocidu u

Šahovićima, pri čemu su istaknuti oni koji su pisali o Šahovićima, poput: Milovana Đilasa, Mihaila Lalića, Huseina Bašića, Marka Vešovića, Jevrema Brkovića i dr. Njihova književna djela su vrijedan doprinos rasvjetljavanju činjenica o zločinu u Šahovićima. O posljednjem Bošnjaku u Šahovićima Ramu Hasanbegoviću, zanimljiv sadržaj dao je Ervin Spahić. Mr. Novak Adžić pojašnjava zbog čega je zločin u Šahovićima genocid. Dr. Sait Šabotić, ukazuje na zastupljenost zločina u Šahovićima u crnogorskoj historiografiji, te detaljno predstavlja radove koji tretiraju ovu tematiku. Da se o zločinu u Šahovićima znalo i izvan prostora Crne Gore, potvrđuje rad Redžepa Škrijelja o sadržajima koji su objavljeni u skopskom listu „Hak". Vrijedan pažnje je i rad akademika Šerba Rastodera „Šta su, generalu Danilu Jauковiću kazivali učenici u genocidu u Šahovićima na saslušanju organiziranom u Mojkovcu 28. avgusta 1973. godine". Riječ je o važnom primarnom historijskom izvoru, koji je nastao s ciljem istraživanja međunacionalnih odnosa na ovom području od strane generala Jaukovića, koji je okupio učesnike u pokolju u Šahovićima i na magnetofonu snimio svjedočenja istih. Njih ukupno 9 dali su dragocjene podatke u svojim kazivanjima, međutim i nakon toga se šutjelo o zločinu u Šahovićima. Ni oficirska čast generala Jaukovića nije progovorila o ovom zločinu. Na kraju je prof. Šabotić naznačio da *Zbornik* predstvlja vrijedno historiografsko štivo posvećeno jednoj važnoj temi kakva je „Zločin nad Bošnjacima Sandžaka u 20. vijeku".

Dr. Željko Karaula je dao opsežan pogled na radove prezentovane u ovom *Zborniku*, ukazujući na njihovu naučnu i stručnu vrijednost, posebno zbog činjenice da su brojna pitanja vezana za ovu tematiku dugo vremena bila po strani te su historijskoj javnosti važni detalji naznačene teme ostali nepoznati. Posebno je naznačio značaj radova nastalih na historijskim izvorima koji se prvi put prezentuju historijskoj javnosti. Dr. Željko Karaula je ukazao na nehistoričan pristup u jednom broju radova objavljenih u *Zborniku*, što se posebno odnosi na prezentovanu terminologiju, koja je sa metodološkog i naučnog aspekta neprihvatljiva, i može više štetiti nego doprinijeti historijskoj nauci. Na kraju je naveo da će *Zbornik* biti nezaobilazno štivo u budućim tretiranjima vezanim za položaj Bošnjaka u 20. vijeku.

Prof. dr. Milivoj Bešlin je ukazao na značaj pojavljivanja ovog *Zbornika* za bolje razumijevanje događaja vezanih za zločin počinjen u Šahovićima 1924. godine, kao i zločine nad Bošnjacima Sandžaka počinjene u Drugom svjetskom ratu. Dr. Bešlin je istakao da je značaj *Zbornika* u tome, što radovi objavljeni u istom tretiraju raznovrsnu tematiku, te posebno što je jedan broj radova nastao na novoj historiografskoj osnovi, koja je dosada bila nepoznanica za naučnu i širu javnost. Prof. Bešlin se posebno pohvalno izrazio o jednom broju radova, koji nam donose nova stajališta, koja nam razjašnjavaju neka ranije polemična historijska pitanja. Između ostalog, ukazuje na značaj rada prof. dr. Adnana Jahića, koji detaljno tretira instrukciju Draže Mihailovića od 20. decembra 1941, a s ciljem da se ukaže dali se radi o falsifikatu ili autentičnom dokumentu, koji je posljedično uticao na zločine nad Bošnjacima Sandžaka počinjene u Drugom svjetskom ratu. Isto tako, ukazao je na važnost rada dr. Milana Radanovića, koji tretira zločine nad Bošnjacima u Pribojskom srezu 1943. godine. Koristeći se izvorima prvoga reda, u radu je detaljno predočen obim i posljedice ovog zločina, te ukazano na odsustvo historizacije ovog zločina u srpskoj historiografiji. U radu su poimenično navedene žrtve, što je dosad najpotpuniji spisak o ubijenim Bošnjacima sa područja pribojskog sreza. Dr. Bešlin je dao osvrt i na rad mr. Amela Durutlića, vezan za nasilje u historiografiji o ratnim zločinima nad civilnim stanovništvom u Crnoj Gori 1941-1945. na primjeru tri zločina, u: Limskoj dolini i Pljevaljskom srezu, te u Pivi i u Velici. U radu je istaknuto, da su zločini različito interpretirani u različitim epohama. U socijalizmu historičari su precizno i dokumentovano prezentovali sve zločine, ali su neke bitne činjenice namjerno prešutjeli. Tako se npr. nisu bavili pitanjem učešća lokalnog stanovništva u zločinu nad muslimanima bjelopoljskog i pljevaljskog sreza, na isti način autori su prešutjeli činjenicu da je u zločinima u Pivi i Velici učestvovalo lokalno muslimansko stanovništvo. Na ovaj način socijalistička historiografija je pokušala suzbiti međunacionalnu mržnju. Noviji radovi drugačije tretiraju ovu tematiku, doživljavajući sopstveni narod kao žrtvu, optužujući druge za počinjene zločine, što autor smatra štetnim za historiografiju. Prof. Bešlin se pohvalno izrazio i o drugim radovima, te okvirno pozitivno oscjenio *Zbornik* i sadržaje objavljene u istom.

Akademik prof. dr. Šerbo Rastoder je iskazao zadovoljstvo što se *Zbornik* o zločinima počinjenim u Sandžaku u 20. vijeku predstavlja na „History festu", jednoj prestižnoj historijskoj manifestaciji u regionu. Akademik Rastoder je istakao, da je cilj bio da se na konferenciji održanoj u Novom Pazaru i Bijelom Polju, otvore važna pitanja koja su dugo vremena bila zapostavljena, te da se poštivajući načela historijske nauke dođe do objektivnih naučnih stajališta, koja će pomoći boljem razumijevanju prošlosti, ali i davanju sigurnijeg azimunta našoj budućnosti. Vjeruje da se u tome uspjelo, a da se nije pravila nikakva revizija prošlosti po naznačenoj temi. Posebnu važnost akademik Rastoder vidi u činjenici da jedan broj radova tretira bitna pitanja, zasnovana na historijskim izvorima koji se prvi put prezentuju naučnoj javnosti. Navedeni radovi daju potpuniju sliku o brojnim događajima koji se odnose na zločine počinjene nad Bošnjacima Sandžaka u 20. vijeku. Akademik Rastoder je iskazao posebno zadovoljstvo, što je svoja saopštenja u *Zborniku* prezentovalo više od 60 autora, koji dolaze iz nekoliko evropskih zemlja. Objavljenim radovima dodatno se uspjelo u aktualiziranju ove teme i donošenju novih historijskih vrijednih spoznaja. Na kraju je akademik Rastoder naveo da se ovim *Zbornikom* nije završila priča o zločinima nad Bošnjacima Sandžaka u 20. vijeku, već da će *Zbornik* biti dobra osnova i podsticaj mlađim istraživačima u daljim istraživanjima i traganjima za historijskom istinom naznačene teme.

Promociju je zatvorio prof. dr. Husnija Kamberović, iskazavši zadovoljstvo što se jedan ovakav sadržaj našao na programu History festa, zahvalivši se promotorima na naučnom približavanju sadržaja *Zbornika* prisutnima◆

SARADNJA UDRUŽENJA I POLJOPRIVREDNIKA IZ PETNJICE

U okviru planiranih aktivnosti Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka i podružnice Petnjica, predsjednik podružnice prof. dr Fehim Korać, podpredsjednik Ismet Ramčilović, diplomirani pravnik i Odjeljenje za poljoprivredu opštine Petnjica, na čelu sa Mr Adisom Ličinom, organizovali su predavanje na temu:

INTENZIVNA PROIZVODNJA MLIJEKA PREŽIVARA SITNOG ZUBA (ovce i koze) I KRUPNE STOKE

Predavač je bio prof. dr Salko MURATOVIĆ, penzionisani redovni profesor Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Moderatori će biti prof. dr Fehim Korać, Ismet Ramčilović i Adis Ličina.
Predavanje je održano **18. aprila 2025. godine** u sali Skupštine opštine Petnjica.

Prof. dr Salko Muratović je rođen u Beranama 1955. godine. Diplomirao je na Poljoprivrednom fakulteta Univerziteta u Sarajevu 1979. godine, a magistrirao 1984. na Poljoprivrednom fakultetu u Zagrebu. Doktorsku disertaciju je odbranio na Poljoprivrednom fakultetu u

Piše: **Prof. dr Fehim KORAĆ**

Sarajevu 1991. godine. Na Fakultetu je bio zaposlen od 1980. godine do penzionisanja.

Od dolaska na Fakultet učestvovao je kao rukovodilac i direktni učesnik u profiliranju obrazovanja kadrova na PPF-u a posebno na Usmjerenju za zootehniku. Bio je upravnik Instituta za Zootehniku i šef Odsjeka za stočarstvo.

Bio je član i predsjednik više upravnih odbora. Koordinator je animalnih genetskih resursa ispred BiH za FAO. Naročito veliki angažman je dao u poslijeratnoj obnovi kako Instituta, tako i Fakulteta u cjelini. Obavio je pet studijskih boravaka u inostranstvu.

Učestvovao je na međunarodnim kongresima i savjetovanjima, kao sudionik ili kao član organizacionih odbora iz oblasti ishrane. Objavio je više od 60 naučnih i stručnih radova u prestižnim međunarodnim časopisima. Bio je voditelj i član istraživačkog tima u 15 naučno-istraživačkih projekata. Objavio je 4 univerzitetska udžbenika.

Kao glavni istraživač i rukovodilac realizirao je veliki međunarodni projekat sa Hrvatskom, Norveškom i Srbijom i Crnom Gorom koji se odnosi na status selena i kobalta na relaciji tlo-biljka-životinja, kao i nivo kontaminiranosti istraživanog prostora radio-nuklidima.

Izvodio je nastavu na dodiplomskom i postdiplomskom studiju iz oblasti Ishrane domaćih životinja, Fiziologije i patologije razmnožavanja domaćih životinja na Veterinarskom fakultetu i Kontrole i kvaliteta hrane na Odsjeku za kontrolu poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda.

Bio je mentor više diplomskih radova, magistarskih i dvije doktorske disertacije.

Član je uredništva dva međunarodna časopisa.

Predavanje je pobudilo veliku pažnju poljoprivrednika. Sala Skupštine je bila popunjena do posljednjeg mjesta. Profesor Salko Muratović je na izuzetno razumljiv način iznio mogućnosti unapređenja proizvodnje mlijeka i mliječnih proizvoda kod ovaca i koza (preživara sitnog zuba). Dao je naučni pristup načinu ishrane, pripremi prehrane, odabiru genetskog materijala kao i ekonomskom pristupu bavljenja stočarstvom u Bihorskom kraju.

Kroz pitanja na kraju predavanja, posjetioci su preispitivali svoj način rada i uporedili ih sa naučnim saznanjima u vezi prehrane životinja. Pružila se mogućnost korekcije metoda i načina proizvodnje da se može bolje ekonomski privređivati. Opšti je utisak da postoji vidljivi napredak i da su poljoprivrednici dosta educirani, da to nije primitivna poljoprivreda. Bihorski kraj pruža velike mogućnosti za razvoj stočarstva, što su, posebno mladi ljudi, prihvatili kao svijetlu perspektivu. Ovakva predavanja daju šansu za unapređenje tih znanja i otkrivanje novih naučnih dostignuća u ovoj privrednoj grani.

Nakon predavanja išlo se u posjetu naprednom poljoprivredniku Erminu Muratoviću, gdje su razmijenjena iskustva i znanja u procesu proizvodnje mlijeka i mliječnih proizvoda. Profesor Salko Muratović je dao niz korisnih savjeta koji će unaprijediti pomenuto gazdinstvo i dovesti do povećanja dobiti. Posebno je dao akcenat na prehrani mladih teladi ◆

Dan Evrope u Rožajama

Zajedno za zdraviju i čistiju životnu sredinu

U okviru Programa obilježavanja Dana Evrope, Opština Rožaje je u saradnji sa Delegacijom Evropske unije u Crnoj Gori uspješno organizovala niz aktivnosti posvećenih promociji zdravog načina života, očuvanju životne sredine i jačanju veza sa prirodom.

Tim povodom, u Rožajama je 31. maja organizovana **planinarska tura „Štedim – Ahmica“**, kojom su učesnici simbolično obilježili evropske vrijednosti zajedništva, solidarnosti i ekološke odgovornosti.

Piše: **Emir KUČ**, šef Kabineta predsjednika Opštine Rožaje

Predsjednik Opštine Rožaje, Rahman Husović je izrazio istinsko zadovoljstvo povodom zajedničke svečanosti kojom istovremeno obilježavamo dva važna datuma: Dan Evrope i Svjetski dan zaštite životne sredine. „Ova dva praznika, iako različitog porijekla, nose snažnu poruku: poruku zajedništva, odgovornosti i brige za budućnost – kako društva, tako i prirode u kojoj živimo. Kroz niz kulturnih, obrazovnih i ekoloških programa, uključili smo sve naše osnovne škole, javne ustanove i građane, pokazujući da evropski duh živi i razvija se i u našim lokalnim sredinama“, izjavio je Husović.

Posebnu čast ovom događaju dao je ambasador Evropske unije u Crnoj Gori, NJ.E. Johan Sattler, koji se pridružio učesnicima ture i time pružio podršku naporima lokalne zajednice na očuvanju prirodnih resursa i promociji održivog razvoja. Šef delegacije Evropske unije u Crnoj Gori nije krio oduševljenje aktivnostima kojima se promovišu evropske vrijednosti i zdrava životna sredina. „Crna Gora je po Ustavu ekološka država. Ipak, neophodno je riješiti brojne ekološke izazove na putu ka punopravnom članstvu u Evropskoj uniji. Danas smo tu, da slavimo Evropu i zajedničkim naporima očuvamo prirodnu baštinu za buduće generacije i doprinesemo održivom razvoju“, kazao je Sattler.

Pored planinarske ture, istog dana organizovana je i velika **ekološka akcija** u susret Svjetskom danu zaštite životne sredine, pod sloganom **„Zajedno da naš grad zablista“**.

Akcija je realizovana u saradnji sa Komunalnim preduzećem Rožaje, a u njoj su učestvovali brojni građani, ekološki aktivisti, predstavnici javnih službi, društveno odgovorne organizacije i lokalna nevladina udruženja.

Ova zajednička inicijativa poslala je snažnu poruku o značaju zajedničkog djelovanja u zaštiti prirode i podizanju ekološke svijesti.

Građani Rožaja su još jednom pokazali da su spremni da preuzmu odgovornost za budućnost svoje zajednice, doprinesu ljepšem i čistijem okruženju i time se približe evropskim standardima i vrijednostima.

Opština Rožaje će zajedno sa partnerima koji su dali doprinos uspješnoj realizaciji ovih aktivnosti nastaviti da aktivno radi na unaprjeđenju ekološke kulture i zaštiti prirodnog bogatstva koje pripada svima nama.

Rožaje – Grad prirode, zajedništva i evropske budućnosti ◆

Značajna obljetnica

SLOVO O FILOZOFU I ETIČARU DR. RASIMU MUMINOVIĆU

Piše: **Akademik Dr. Šefket KRCIĆ**

Na današnji dan Planete Zemlje, 22. aprila 1935. godine, u Trijebinama kod Sjenice rođen je filozof dr. Rasim Muminović (1935 - 2012), naš i evropski filozof etičke orijentacije, čije djelo je više poštovano u svijetu nego u njegovoj matičnoj zemlji. Dovoljan je to razlog da se prisjetimo njegovog časnog imena i izuzetnog doprinosa filozofskoj misli.

Na svijet je ovaj filozof došao u prekrasnom mjestu Trijebine kraj šeher Sjenice, nedaleko od živopisne doline rijeke i jezera Uvac, od časnih roditelja Hivza ef. i majke Hajruše hanume. Životni put ovog istaknutog filozofa je jedino moguće opisati u jednoj kompleksnoj romansiranoj biografiji. Od mladosti je bio predodređen za studij i djelovanje u filozofiji. Takva su bila vremena da je mladi Rasim, nakon završene osnovne škole u zavičaju, uspio u teškim vremenima završiti tri srednje škole: Gazi Husrev-begovu medresu, Gimnaziju i Učiteljsku školu. Studije filozofije i njemačkog jezika je završio kao student generacije, kod eminentnih profesora među kojima su bili Foht, Supek, Grlić, Sutlić, Tanović, Šarčević, Filipović, Petrović, Pavićević i drugi. Magistarske studije je završio na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Doktorsku disertaciju je odbranio na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu „Filozofija Ernesta Bloha – gnoseološki i ontološki temelju“ (1970). Ovog događaja se jako dobro sjeća čuveni hrvatski filozof akademik dr. Lino Veljak, koji nam je svjedočio:

„Te 1970. godine, bio sam student prve godine filozofije u Zagrebu. Prof. R. Muminović je briljantno odbranio disertaciju. Svojim ekspozeom i sjajnim promišljenim izlaganjem, odgovarajući na brojna pitanja, čijim odgovorima je daleko nadmašio članove elitne Komisije, što je bilo presudno da filozof dr. Rasim Muminović bude član Korčulanske ljetne škole i Redakcije evropskog časopisa 'Praxis', koji su pokrenuli velika imena JUGOSLOVENSKE i europske filozofije, koji se prvi otvoreno kritički odnio prema društveno - političkoj stvarnosti. Ovaj događaj je bio presudan da Muminović sklopi veliko filozofsko prijateljstvo sa legendarnim filozofom Ernestom Blohom...“ Bio je stipendista Fondacije „Aleksandar von Humboldt“.

Prof. Muminović je predavao filozofske discipline: Uvod u filozofiju, Etiku i Historiju filozofije na Filozofskom i Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Bio je, uz Gaja Petrovića, Ferida Muhića, Slobodana Tomovića i Miladina Životića, uvodničar na Kongresu jugoslovenskih filozofa u Herceg Novom, 1988.godine.

Svoje radove, objavljivao je, osim u

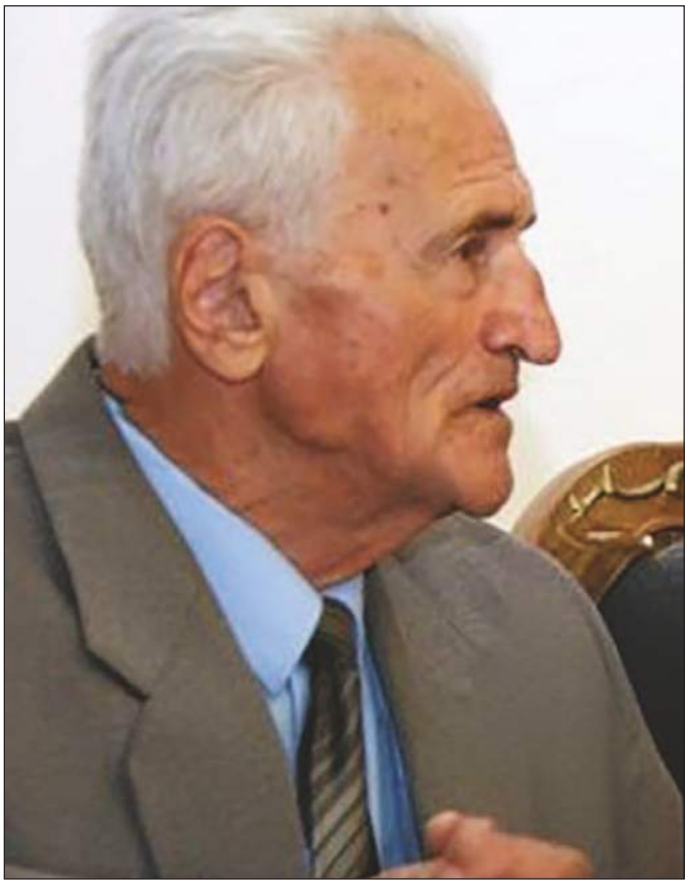

'Praxisu' i u časopisima: Pregled, Život, Naše teme, Dijalog, Dijalektika, Filozofija, Univerzitetska misao, Izraz, Odjek itd.

Pored brojnih studija, eseja i rasprava zasebno je objavio slijedeća djela: *Filozofija Ernesta Bloha (1973), Ljudskost i povijesnosti (1978), Filozofija i praksa (1981), Ognjen Prica - Svijest, život i partija (1982), Ethos i ljudsko bivstvovanje (1989), Srbizam i središtaštvo Bošnjaka (1994), Fenomenologija srpske genocidne svijesti, (1995), Staljinizam i apsurdi jednoumlja (1997), Uvod u filizofiju (1998), Zarobljeni um (2000), Filozofija ideologije (u 3 toma, 2000), Hadžić Murad i Sandžak (2003), Filozofija i kritika društva (2009), Filozofija i društvena događanja (2010).*

Literatura o Muminoviću:

- Akad dr. Predmet Krcić: *Kritički aspekti Muminovićeve filozofije*, Univerzitetska misao, Novi Pazar, 2014.
- Dr. Š. Krcić: *Tranzicija ideja u Muminovićem opusu,* časopis *Tranzicija*, (urednik Acc. dr. Kadrija Hodžić na engleskom jeziku, Tuzla - Zagreb) i drugi prilozi..

Dr. Muminović je preselio na Ahiret 24. oktobra 2012. godine, a ukopan je dva dana kasnije na Mezarju u Sarajevu. Komemoracija mu je održana na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, a omaž u Centru za kulturu u Sjenici.

Bio je veliki poštovalac prirode i zdravog načina života, što je, prema njegovom uvjerenju, bilo povezano s njegovim rođenjem na Dan Planete Zemlje. U svojim radovima i javnim nastupima, je veliku važnost pridavao rješavanju golemog Sandžačkog pitanja.

Bio je predsjednik Udruženja filozofa Bosne i Hercegovine i član Predsjedništva Saveza filozofskih društava Jugoslavije. Bio je jedan od osnivača i član Udruženja pisaca Sandžaka, Matice Bošnjaka, Kulturnog društva Bošnjaka „Preporod“, Vijeća bošnjačkih intelektualaca i drugih institucija.

Zacijelo, Nijemcima kao narodu, koji su dali neka od najvrijednijih djela iz oblasti filozofije, potrebno će biti da prođe tri stoljeća da neki od filozofa nadmaši podvig Muminovića a koji je ostvario u trotomnom djelu *Filozofija ideologije*.

Zatim, akademik dr. Vladimir Premec i većina europskih filozofa su mišljenja da je Muminović svojom knjigom *Ethos i ljudsko bivstvovanje* napisao najbolje djelo iz oblasti etike od Aristotela do danas. Imajući u vidu značaj Muminovićevog filozofskog opusa, neophodno bi bilo da Akademija nauka i Univerzitet u Sarajevu štampaju izabrana filozofska djela u deset tomova.

Dok u putu iz zavičaja putujem za Novi Pazar, javio mi se sandžački intelektualac iz emigracije prof. Ujkan Eminović, koji mi je prenio sažete Muminovićeve upute za javno djelovanje u Sandžaku, u teškom vaktu 1990. godine, kada sam sudjelovao u formiranju Sandžačkog pokreta, koja su mi pomogli u teškom vaktu da shvatim okruženje i da formiram javne stavove, kojih se držim i nakon 35 godina od tog vakta. Građanska ativististkinja Indira Balija Kuburović ističe na pasivnost lokalne samouprave u Sjenici. Treba da im netko sa strane predoči činjenice o filozofu dr. Muminoviću i značaju njegovog epohalnog djela, s druge strane, oni toliko pasivno postupaju da beznačajnim stvarima pridaju važnost, umjesto da se ponose s Muminovićevim svjetskim dometima.

Interesantno je zapažanje jednog pasioniranog poštovaoca Muminovićevog filozofskog opusa iz Beograda.

„Filozof dr. Rasim Muminović, bio je vrhunski intelektualac i filozof ali nažalost u Sjeničkom kraju malo o njemu znaju. U to selo Trijebine možda je imala jedna kuća Muminovića, imala je jedna kuća u selu Ursule i Cetanoviće. Nisu brojna familija, a moguće da su rod sa Ljajićima.“

Advokat Gvozden Otović
iz Beograda, rodom iz Sjenice

Na Međunarodnoj znanstvenoj konferenciji u Tuzli, 10. aprila 2025. godine osnovan je Institut humanističkih znanosti 'Dr. Rasim Muminović'. Za genarlnog tajnika je imenovan mladi etičara Bosne mr. Mensur Pavica a za menadžera Instituta mr. Asmir Mujanović iz Tuzle, te dr. Dženis Šaćirović, dr. Selman Selhanović i dr. Edis Hadžić za znanstvene istraživače. Na taj način će ova institucija oživjeti sjećanje na ovog velikog filozofa, etičara i čovjeka.

Valja čitatelje podsjetiti, da su na dan Planete zemlje rođeni filozofi Imanuel Kant i Lenjin.

Neka je vječni rahmet plemenitoj filozofskoj duši dr. Rasima Muminovića, neponovljivog i glasovitog intelektualca Bosne i Sandžaka ◆

Džamija Ebu Hanife

Mjeseca ševala, hidžeretske 1434. godine, odnosno avgusta 2013. godine, uzdizaše se munara na tek završenoj džamiji Ebu Hanife u sjeničkom naselju Medare. Iz okolnih mahala vidjelo se kako redovi crvene cigle iz dana u dan rastu k nebu.

Piše: **Sanela HALKOVIĆ**

U posljednjih sto godina, džamije su se, na Balkanu rijetko gradile, ili pravo rečeno, nisu se ni gradile. One koje su, nakon odlaska Turaka ostale, ostale. Valjalo im je još preživjeti ratove, bombe, oganj, krampe i motike, tokom cijelog jednog stoljeća. Zato su radovi na novoj džamiji u Medarima, izazivali veliko interesovanje Sjeničana.

Mahsuz su iz udaljenijih krajeva čaršije, dolazili da vide kako napreduje izgradnja. Zagledali, odmjerali, pitali graditelje za plan i raspored...navijajući da bude završena do Ramazana, da se u njoj klanjaju teravije. Opet bi se nakon hefte ili dvije vratili, dovodeći rodbinu i prijatelje, da i oni gledaju i uživaju, pitaju i zagledaju...

- Ovaj dio grada nije imao džamiju, ona je ovdje baš bila potreba! - Komentarisao je neko od njih.

- Jeste i potreba, al' je vala i merak! - Značajno uz blag smiješak, dodade čovjek koji je izlazio iz džamije!

Raščulo se kako je abdesthana moderno opremljena, kako su u prizemlju džamije postavljene mašine za pranje i sušenje veša, te da su lusteri ogromni i bogato ukrašeni, a ulaz popločan mermerom.

Divili su joj se i mnogi koji su svakog četvrtka, prolazeći pored nje iz brojnih pešterskih sela, išli ka čaršiji na pijacu. Vidjela se i sa Dubinja, pa je prvi susret sa Sjenicom, onima koji su dolazili iz pravca Novog Pazara činila ugodnijim, življim.

Svi radovi bili su gotovi pred Ramazan. Klanjaše se od te godine u novoj džamiji teravije. Sve lijepo al, fali munara. Ono što je bajrak u ruci bajraktara, to je na džamiji munara.

Dade Allah pa se ni sa njenom izgradnjom nije čamalo. Radovi počeše odmah po Bajramu. Nekako je baš brzo nicala, ko da je rasla iz zemlje. Kolko je god bila zanimljiva izgradnja džamije, duplo je veće interesovanje bilo za ovu tanku visoku građevinu uz nju.

Dio grada, koji se zove Pešterska ulica, a koji je ustvari četvrtina Sjenice, jer i sve poprečne ulice, lijevo i desno isto nose ime poznate sandžačke visoravni, bio je do tada bez neke upečatljive građevine. Manje - više slične porodične kuće, po neka prodavnica, dugačka, davno asfaltirana džada, činile su tu najveću gradsku ulicu jednoličnom, pomalo i dosadnom.

Džamija Ebu Hanife, međutim, dala joj je izuzetnost, udarila joj pečat prepoznatljivosti!

Pa nije onda ni čudo što su mještani, malo-malo, pa izlazili na terase, prozore ili dijelove ulice odakle se moglo gledati kako napreduje izgradnja.

Vidjele su se oko munare skele i sasvim sitna figura neimara. Iz daljine je

ličio na pticu i stalno se kretao u krug, postepeno se uzdižući k nebu. U tim trenucima, bio je značajniji i drugačiji od svih nas. Zanat kojim se bavio činio ga je posebnim.

Da bi ga vidjeli, mještani više nisu morali ići gore do Medara, jer što je bivala visočija, to se munara sve bolje vidjela i iz udaljenijih mahala.

Bilo je nečeg mističnog i neodoljivo privlačnog u toj gradnji. Naročito za mene koja u rukama držim pero i mastilo.

Ko su graditelji munara? Ne znam zašto, tek mislila sam da gore na skeli oko munare, neimar koji liči na pticu, mora biti sijede kose i brade. Misleći valjda da se samo ljudi sa dugogodišnjim radnim i životnim iskustvom, smiju nafatiti tako ozbiljnog posla kao što je ovaj. Mora biti nečeg neobičnog u vezi sa njim, način na koji živi i misli trebao bi se po nečemu izdvajati i isticati, mislila sam ja.

Iznenadih se kad ispred džamije ugledah dvojicu mladih ljudi kako pripremaju malter i cigle, pa ih, dižu gore glavnom majstoru da ih ugrađuje. Njih dvojica, Šefket i Abdulah nemaju ni cijelih trideset godina, a neimar koji svaku od dvadeset hiljada komada cigle, svojom rukom ugradi, isto je njihovih godina. Zove se Hatab, iako su mu roditelji po rođenju, nadenuli neko drugo ime. Znala sam da je moralo biti nečeg posebnog u priči o graditelju munara. I bilo je, sam je odabrao ime za sebe, i to Hatab!

Onima koji razumiju to je dovoljan išaret.

Ovo je sedma ili osma munara koju su njih trojica izidali u Sandžaku. Rodom su iz sela Gluhavice kraj Tutina i sva trojica nose bradu.

Pokazaše mi i stepenice, koje sami izlivaju, po kalupu, pa ih onda jednu po jednu ugrađuju u munaru. Uporedo, kako napreduju redovi cigle, odnosno zidovi munare spolja, tako isto nepreduju i unutrašnje betonske stepenice spiralnog oblika. Začudo, uvijek koriste drvene skele, jer kažu da metalne, montažne, na toj visini nisu sigurne.

Brzo su njih trojica izdizali munaru. Postavljanje alema na vrhu, bilo je kao kad se na dugo, brižno rađenoj kruni, ugradi onaj najveći dragulj, ili kad slikar, radeći portret, ucrta oči, pa slika postane kompletna.

Otkivajući i spuštajući naniže dasku po dasku, graditelji skidoše i skelu oko munare. K'o kad se gusenica preobrazi u leptira, tako ona bijela, bljesnu u zelenilu okolnih livada.

I sve bi gotovo. Neimari spakovaše alat i odoše dalje. Ko zna još koliko će munara njih trojica, onako mladi i poletni, izidati.

Munara osta, pa kad se na njoj kandilji upale, svijetli i Peštercima pokazuje put◆

STARA LJUBAV NE 'RĐA

Autor: **Emina SARAČEVIĆ**
OŠ „Đura Jakšić“, Novi Pazar

Likovi: Šućo, Nafija, Hanifa

(Nafija čisti po kući, ljutito komentariše. Šućo sluša sevdalinku i pije kahvu.)

Nafija:
E-e-e-e, moja Nafija, čisti, ribaj, čisti, ribaj, k'o da ti ga neko zna… I posle, dok se obrnem pro sobe, isti hal. Baš mi je sada do veselja. (Nafija gasi radion.) Sve moram ja, niko drugi ovde ne bi ruku pružio. (Nafija se iščuđava, čuje se uzdah.) Aman, Šućo! Cio život ti prođe u tu kahvu, a ne nauči da skloniš taj fildžan!

Šućo (srče kahvu, Nafija pokušava da skloni fildžan):
Aman, ostavi to! Nisam još završio!

Nafija:
Ne srči k'o da ti je zadnja!

Šućo:
Ma ženo, nemo' da se zadijevaš! Ova ti je hal sa mnom još otkad si mi prvi put kahvu kuhala. Sećaš lji se?

Nafija:
Kako da se ne sećam? Jesi me onda gledo k'o da si video dženetsku huriju. A sad samo piljiš u te teftere i dugove.
(Šućo prilazi Nafiji i štipa je za obraz.)

Šućo:
E-e-e-e, to su bila vremena kad sam ti prvi put priš'o. Sva si bila k'o ruža, rumenka, crvenka.

Nafija:
Ne piljka' me! Ne bila crvena kad si mi rek'o: „Ja sam se tebi svideo, jesam sigurno. A ti meni jesi lj', ha? Šta mislјiš?“

Šućo:
Prođi mi se, Boga ti. Salj sam šćeo da te čarnem, da mi obratiš malo pažnje.

Nafija:
Pa mogao si rej nešto ljijepo. Da si reko: „Milo moje, oči su ti k'o dva dukata“, ja bih ti se odmah nasmijala.

Šućo:
Da su ti bili k'o dukati, ja bi' rek'o.

Nafija:
A što falji mojim očima – zeljene, najljepše?!

Šućo:
Aha! K'o surutka.

Nafija:
E, vala, bolje su bilje, a i sad su. Samo što ti više ne gljedaš.

Šućo:
Gljedam, gljedam, alj' bolje vidim kad se ne ljutiš. Tad ti zasijaju k'o da ćeš me u grob poslat.

Nafija:
Možda i hoću. Samo još jednom zaboravi da vratiš taj fildžan!

Šućo:
Aman, ženo, ne brbljaj mnogo! Zadijevaš se bez razloga.

Nafija (priprema kahvu):
Veseljiče, veselji. Ne čarkaj me dok ti kahvu pravim.

Šućo:
E, da je kahva jedino što mi praviš, rahat bih ja bio.

Nafija (tiše):
Jadi li te ne šikalji! Tiše, tiše, da ne čuje Hanifa! Jedva bi dočekala da dođe i izvidi šta se dešava.

Šućo:
Šta ti smeta žena?

Nafija:
Još pitaš! Svaki put kad ode, po heftu razbijam glavu šta reče. Da lj' je bilo tako, da lj' je bilo onako…

Šućo:
Ada, pusti se Hanife…

Hanifa (ulazi veselo):
E, vala se ne pusti! Esseljamu aljejkum, komšije moje!

Nafija (mrmlja i koluta očima):
Aman, još mi je ova falila.

Šućo:
Alejkumu selam, Hanifka. Hajde, sedi. Baš smo se sad prisećali starih vremena.

Hanifa:
U-u-u, stara vremena! Kad si ti, Šućo, bio glavni momak u mahalu, a Nafija te nije ni primećivala. A je lj' tako?

Nafija:
A šta ti znaš?!

Hanifa:
Znam, znam! Cipa cipcijela mahala zna. A ja se baš sećam, Šućo, kako si mi zn'o donositi one ljijepe jabuke.

Nafija (iznenađeno):
Šućo! Kakve su ovo sad priče?! Kakve jabuke?!

Šućo (pravda se):
Aman, Hanifa, ti bi ih uzimala kad bih ih ja…

Nafija (ljutito):
Šućo, okreni se!

Šućo:
Pa mogu lj' da joj kažem?

Hanifa:
Šta da mi kažeš?

Šućo (zamuckujući):
Ja samo hoću da reknem... Kad bih ja donio tebe, ti zateginji, zateginji, nej-j-j, pa ja uzmem pa hi dam njoj, zato što ti nej. Ustvari, ti uzmeš pa daš njoj. Nisam ja to zbog nje, nego jazuk da propada tolika jabuka!

Hanifa:
Ada, dobro, pusti se jabuka! No, ono pismo...

Nafija (uznemireno):
Kakvo pismo?

Šućo (uplašeno):
Koje pismo?

Hanifa (imitira):
Šućo? Šta si ono, beše, pisao – „Hanifa, oči su ti kao dva dukata!“

Nafija:
Šućo, crni Šućo! Hoćeš li pritisak dvesta da mi nabiješ?!

Šućo:
Ada, Hanifa...

Nafija (dramatično):
Nemam vazduha, hoću da se snemognem!

Šućo:
Vode, vode!

Hanifa (uzima čašu sa vodom, ali umjesto da da Nafiji, sama popije vodu):
Je lj' ti lakše?

Šućo:
Ada, Nafija! Ja sam to samo prob'o pero, nije bilo za nju! Nafija-a-a!

Nafija (imitira Šućа):
Prob'o pero! Nije bilo za tebe!

Hanifa:
Ne znam, ne znam. Ja samo veljim da je Šućo bio glavni mangup. To se nije znalo kojoj se udvara!

Nafija:
E, vala, ja sad znam. A ti, Hanifa, ako hoj, popi' tu kahvu. Ako nej, hajd' allahimanet!

Hanifa:
Kako ću kad mi je nisi ni turila?

Nafija:
Kako da ti turim kad mi mozak popi?!

Hanifa (vadi karmin iz džepa i karmini usne):
Jesam li lijepa?

Šućo (ljutito):
Nos te sutarak sa tom ljepotom! Briši to dok nije došla ova!

Nafija (donosi kahvu, Hanifa slučajno lomi servis):
Novi servis mi razvalji! Samo beljaj od ove žene.

Šućo:
Hanifa! Hanifa!

Hanifa:
Ha? Šta hoj?

Šućo:
Vidi da nisi slučajno još nešto zaboravila.

Hanifa:
Dobro, Šućo, ne ljuti se. Čini mi se da nisam ništa zaboravila. (Pokušava da se seti.)

Nafija:
Hajde, jesi lj'?

Hanifa:
Stani! Salj sam šćela da ti kažem...

Nafija:
A šta?

Hanifa (šapće):
Stara ljubav ne 'rđa!

Nafija:
A ni stare zmije! Hajde, pohitaj polako, čini mi se da te neko zva! (Dodaje mrmljajući) A doduše ni o'de te niko ne zva!

Hanifa (odlazi mrmljajući):
Neću, neću! I krsta me bolju… Ada, neću!

Nafija:
Hajde, hajde!

Hanifa (jedva istjerana dovikuje):
Šućo, dođi na kahvu!

Nafija:
Poslje ove – generalka!
(Čisti stolicu na kojoj je sjedila Hanifa.)
Šućo, kuneš li mi se da je ona laprdala bez veze?

Šućo:
Nafija, ja se tebi kunem da bi' radije popio još jednu kahvu nego ponovo slušao Hanifu.

Nafija:
E, vala, vidim ja da ti mene nisi prevario.

Šućo:
E, vala, vidim ja da ti još kaskanišeš.

Nafija:
Ne kaskanišem, salj hajem da znam istinu.

Šućo:
E, pa, istina je da si ti moja Hanif..., Nafi...

Nafija:
Šta sam ja tvoja?

Šućo:
Nafija, Nafija! I ja tvoj Šućo! I otaraksili smo se Hanife!

Nafija:
E, vala, jesmo!

Šućo:
E, hajde, turi mi sad jednu kahvu, da mi ne prođe dan čekajući tvoje inspekcije.

Nafija (veselo):
E-e-e, Šućo, crni Šućo!

Šućo:
Boga mi, nije crni, no zlatni!

Nafija:
Što bi tvoja mama rekla: „Snaho, u zlatne si se ti peljene povila, ovakvoga ti nema ni u tri sela!“

Šućo (broji na prste):
Šta tri, u četiri!

Nafija:
Evo ti, Šućo, alj da znaš još te čuvam od Hanife.

Šućo (sebi govori):
Čuvaš ti i mene, nego ja ne mogu od sebe!

Nafija:
Šta lji to mrmljaš tamo?

Šućo:
Ada, reko' što je lijepo vrijeme danas, mog'o bi' kahvu popiti u bašču.

Nafija:
More, vala. Salj da poglednem jelj Hanifa izašla i ona.

Šućo (monolog):
Nafija u kuću, Hanifa kraj kuće, a tebe, Šućo, život prođe u ova' fildžan.

(Obraća se publici:)
A vi, šta se smijete tamo? I vi imate po jednu Hanifu što vam skače po živcima, ha? Kuku, ne d'o Bog da se pobiju ove žene. Odo' da vidim.

Hanifa (trčkara po sceni, traži Šuća, pa se obraća publici):
Kahva za mene i Šuća! Đe ode ova' čovek? Šućo! O-o-o Šućo! Đe je otiš'o? Tamo, je lj'? Fala vi... A stani... ja ne znam da lj' sam pošla ilj' sam došla... Đe mi rekoste vi – tamo, je lj'? Aha, aha, sad ću ja da dođem! Šućo! Šućo!

(Vraćaju se sve troje na scenu.)

Hanifa:
Našla sam ga! A i ovu.

(Poklanjaju se pred publikom)

Kraj◆

Na osnovu teksta „Stara ljubav ne 'rđa“, čiji je autor Emina Saračević, nastavnica u Osnovnoj školi „Đura Jakšić“ u Trnavi (Novi Pazar), učenici ove škole pripremili su kraći dramski komad kojim su se predstavili na Festivalu stvaralaštva mladih 2025. godine, u aprilu, u Kulturnom centru u Novom Pazaru. Tom prilikom su osvojili prvo mjesto u oblasti skeča. Također, želimo da istaknemo da je nastavnica Emina bila njihov mentor i da je za uspješno mentorstvo dobila plaketu. U skeču su glumili učenici: Rahmana Muslić (Hanifa), Fatih Muslić (Šućo) i Hena Fijuljanin (Nafija). Rahmana Muslić je također proglašena najboljom glumicom na ovogodišnjem Festivalu stvaralaštva mladih.
U tekstu je predstavljen lokalni govor.

Nastavnica Emina Saračević sa svojim učenicima: Rahmanom Muslić, Fatihom Muslićem i Henom Fijuljanin. Lijevo na slici: članica žirija na Festivalu stvaralaštva mladih 2025. godine Ena Čavić-Kršić, nastavnica u Muzičkoj školi „Stevan Mokranjac“ u Novom Pazaru, koja je, u ime Kulturnog centra Novi Pazar, dodijelila plaketu za prvo mjesto u oblasti skeča

Hanifa (Rahmana Muslić) u skeču: „Stara ljubav ne 'rđa“.
Kulturni centar Novi Pazar, Festival stvaralaštva mladih 2025. godine

Učenici OŠ „Đura Jakšić“ Trnava/Novi Pazar: Hena Fijuljanin, Fatih Muslić i Rahmana Muslić u skeču „Stara ljubav ne 'rđa“. Fotograf: Kazim Dreković

Šućo (Fatih Muslić) i Nafija (Hena Fijuljanin) u skeču: „Stara ljubav ne 'rđa“.
Kulturni centar Novi Pazar, Festival stvaralaštva mladih 2025. godine

HRONOLOGIJA VREMENA – ODGOVOR PRAVI (7)

Ovo je izvod iz budućeg pisanog pogleda hronologije života mog Priboja, iz moje perspektive, kao sjećenje na djetinjstvo, školu, život Priboja i njegovih ***dobrih ljudi****..*

Piše: **Muaz HASANAGIĆ**

O – Kulturi

Napisana riječ je trag koji se ne briše. Ostaje i traje.

Od kojeg vremena početi? Malo je zapisa iz prošlosti Priboja u kojima se mogu pronaći tragovi o obrazovanju i kulturi, osim svjedočanstva iz knjige *Vakufnama Hasan-age*, u kojoj nalazimo podatke o otvaranju mekteba i prvim oblicima opismenjavanja i školovanja.

Gajret u Priboju

Prvi „Gajret“, kao nacionalno-kulturno-prosvjetno društvo, formirano je 20. februara 1903. godine u Sarajevu u vrijeme okupacije od Austro-Ugarske carevine. I pored mnogih otpora „Gajret“-ovi odbori su se širili i razvijali svoju djelatnost na očuvanju i promociji kulture uz izuzetan doprinos razvoju procesa školovanja muslimanske omladine tog vremena.

Prvi „Gajret“ van prostora Bosne i Hercegovine osnovan je u Priboju na Limu 1920. godine. Iste godine imenuju se povjerenici širom Sandžaka; Prijepolju, Novoj Varoši, Novom Pazaru, Bijelom Polju, Sjenici, Pljevljima... Povjerenici su na početku uglavnom bili iz redova imama i vjeroučitelja.

Najveći dio muslimanskog naroda u Sandžaku poslije Prvog svjetskog rata bio je neprekidno izložen političkim i asimilatorskim pritiscima, izbornom terorisanju i otvorenim pozivima na iseljavanje. Zbog toga se narod sve više povlačio u sebe, naviknut na svoj način življenja i čuvanja gotovo kultnih, vjekovno ukorijenjenih tradicija.

U tom kontekstu, pojava „Gajreta“ nije naišla na masovniji odziv niti je ostvarila željeni uticaj. Ipak, nije se odustajalo. Pojedinci su, zahvaljujući svojim inicijativama, postepeno razbijali predrasude. Među prvim koracima bila je borba protiv nepismenosti.

Knjiga *Gajret u Priboju* autora Faruka Dizdarevića objelodanjuje rad „Gajreta“ koji se, uprkos svim poteškoćama i nerazumijevanju, odvijao s ciljem okupljanja muslimanske omladine i naprednog stanovništva. Imao je značajan uticaj na očuvanje nematerijalnog kulturnog naslijeđa – sevdalinke kao pjesme i identitetskog dobra, tradicionalnih igara kroz razna društva i grupe, svadbarskih ženskih pjesama uz tepsiju, te pripovijedaka *Hićaja*.

Pribojski odbor tog vremena posebno se isticao povjerenicima kao što su Zuhdija Prašo, Rasim Hasanagić i Adil Kočević. Položaj Priboja na tromeđi Bosne, Srbije i Crne Gore, kao i struktura njegovog čaršijskog i seoskog stanovništva, činili su da se „odudara i ističe“ u širem području Polimlja. Dolaskom uskotračne željezničke pruge 1929. godine, uspostavljene su čvršće veze sa Sarajevom i Beogradom, što je dodatno potaknulo razvoj i napredak u svakom pogledu.

Pored brzog razvoja trgovine, u Priboj na Limu počinju stizati razne robe i moda iz Evrope, ali i napredne ideje. Kulturnom uzdizanju značajno su doprinosile knjige, štampa i publikacije koje su donosile pravo informativno osvježenje.

Iz ovog perioda neophodno je posebno istaknuti aktivnosti „Gajreta“ u Priboju. Povjerenici „Gajreta“, u saradnji sa Sokolarskim društvom i sve većim brojem pripadnika muslimanskog življa – trgovaca, zanatlija i omladine – organizovali su stalne akcije i radili na očuvanju kulturnih osobenosti, obrazovanju što većeg broja mladih muslimana, te uključivanju muslimanskog stanovništva u sve društvene tokove Pribojskog sreza, koji su dobili snažan impuls razvoja zahvaljujući tim procesima.

Zahvaljujući agilnosti „Gajreta“ i entuzijazmu muslimanskog stanovništva Priboja, tokom ovog perioda realizovana je i prva pozorišna predstava u izvedbi članova „Gajreta“. Na čelu s Ademom Mulaosmanovićem, 1937. godine pripremljena je i izvedena pozorišna jednočinka *Mati*, po tekstu Karela Čapeka. U predstavi su igrali: Hamdija

Na putu za Višegrad
S leva: Refik Kočević, Šerif Selimagić, Rizah Maglajluć, Šefket Hasanagić, Zekrija Prašo;
drugi red: Muharem Rožajac – Čalgija, Samija Zlatanić
(snimljeno 1939. godine)

Kurtalić, Šukrija Hasanagić, Smajo Špirtović, Rasim Softić, Šefket Hasanagić, Rasim Hasanagić i Adem Mulaosmanović.

Sledeće godine pokušano je da se u izvođenje pozorišnog komada po prvi put uključe i mlade muslimanke, što je razgoropadilo starije konzervativne muslimane u čaršiji, koji su svojoj ženskoj djeci zabranili da učestvuju u predstavi „Tako je suđeno“, koja je na kraju otkazana.

U knjizi *Gajret u Priboju* Faruka Dizdarevića, Šukrija Hasanagić, kao akter tih događaja, opisao je situaciju koja je naredne godine, dovitljivošću i upornošću Gajretovaca, dovela do prve ženske predstave u Priboju, izvedene po tekstu „Zenifa“. Predstava je odigrana u prostorijama pribojskog mekteba, a publiku su činile isključivo žene.

Zbog provokacija i problema, gajretska omladina je glumice i glumce umjesto na glavni ulaz provela preko merdevina kroz prozor na zadnjoj strani mektebske zgrade. Nakon „probijanja leda“ i velikog uspjeha predstave, o kojoj se govorilo širom regije, osnovana je

dramska sekcija Gajreta, u okviru koje je djelovao i čuveni Tamburaški orkestar.

Gajretovi entuzijasti i omladina izgradili su na Osovniku (brdo na lijevoj obali Priboja), pored lokaliteta Sarajevska česma, i baraku i klupe s pozornicom, na kojima su nastupali članovi Gajreta. Tamo se okupljao veliki broj i muslimanske i pravoslavne omladine, uživajući u igrama i pjesmama Polimlja, s doskočicama i hidžajama.

Kulturno-prosvjetno društvo „Gajret“ bila je institucija otvorena za sve one kojima je razvoj kulture i prosvjete u njihovoj sredini bio na srcu. Među članovima su bili i pravoslavci. Vrijeme njegovog osnivanja bilo je doba kada su se muslimani počeli oslobađati okova zaostalosti i neprosvijećenosti. Sredine koje su uspjele da skinu te okove poprimale su formu drugog života, savremenog.

Veliki doprinos radu „Gajreta“ u Priboju dali su njegovi muslimanski žitelji, ali i pojedini pravoslavci, kao što su Dobro i Miloš Stević, Vuk Penezić, Vidoje Tešić, dr Kosta Testeridis, Ljubo Vranić i drugi. Pored vjerskog, počelo se razvijati i ono drugo – duhovno, koje je upućivalo na obrazovanje i političko djelovanje.

U periodu djelovanja „Gajreta“, u Priboju se razvio bogat kulturni život: formirane su dramska sekcija, tamburaški orkestar, priređivane su zabave, organizovani analfabetski tečajevi, mladi su odlazili na dalje školovanje, osnovan je i fudbalski klub, i drugo. Među međuljudskim odnosima vladala je kultura i uvažavanje.

Dom kulture u Priboju na Limu tada nije postojao. Manifestacije kulturno-zabavnog života između dva svjetska rata održavale su se u prostorijama hotela Stević i sali Sokolskog doma. U tim prostorima djelovale su dramske sekcije umjetničkih društava „Gajreta“ i „Prosvjete“, Tamburaški orkestar, gradska čitaonica, kao i brojne druge manifestacije i kursevi raznih obrazovnih i zanatskih profila.

Uprkos brojnim opstrukcijama i zabranama, od svog osnivanja 1903. godine pa sve do gašenja 1945. godine, „Gajret“ je na čitavom području svog

djelovanja – najprije u Bosni i Hercegovini, zatim u Sandžaku, a potom i na cijelom prostoru Kraljevine Jugoslavije – obezbijedio značajno mjesto u okupljanju narodnih stvaralaca u smutnim vremenima, dajući doprinos očuvanju kulturnog identiteta, nematerijalne baštine i običaja muslimanskog stanovništva.

Ukupno gledano, zahvaljujući radu „Gajreta“, značajan broj mladih muslimana uspio je završiti srednje škole i fakultete u periodu od 1920. do 1941. godine. Mnogi su se, uz pomoć „Gajreta“ i njegovih internata, obrazovali, što samo po sebi predstavlja ogroman doprinos.

U sredinama u kojima je jedva 20-ak posto stanovništva bilo pismeno, i u kojima na početku djelovanja „Gajreta“ nije bilo nijedne muslimanke sa srednjom školom uključene u javni život grada, ovo društvo dalo je nemjerljiv doprinos obrazovanju mladih i emancipaciji muslimanskih djevojaka i žena.

Knjiga *Gajret u Priboju*, autora gospodina Faruka Dizdarevića, predstavlja neizbrisiv dokument o prošlosti Priboja. Zbog toga, Priboj/Priboj na Limu ostaje dužnik tom svjedočanstvu o vremenu „Gajreta“.

Vrijeme pamtiti

To vjerujem nije teško iz mog izbora. Vrijeme kada je Faruk Dizdarević došao u Priboj kao mladi entuzijasta i već formirani stvaralac, kormilar puteva kulturnog stvaralaštva.

Faruk Dizdarević

Postoje oni svijetli primjeri ljudi, insana kod Bošnjaka, koji su čitav svoj život posvetili kulturi i bogatstvu svog jezika, proze, poezije i etnosa. Faruk Dizdarević je svojim pribojskim životom ispisao slavna i zlatna slova ne samo vlastite biografije, već i biografije kulturnog stvaralaštva Priboja na Limu.

Njegov doprinos kulturi bošnjačkog naroda je ogroman i gotovo nemjerljiv.

Mnoge velike ideje su se kroz istoriju prvo začele u kulturi. Bez prosvjetiteljstva koje je Faruk donio u Priboj, ne bi bilo ni Limskih večeri poezije, ni brojnih kulturnih manifestacija, knjiga posvećenih

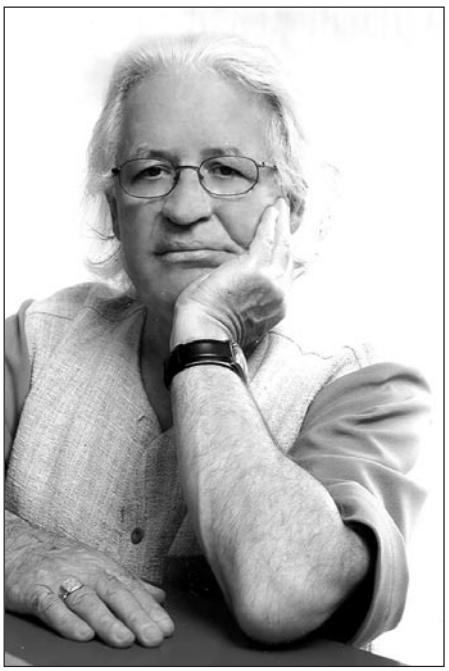

Priboju i njegovim građanima, niti desetina pozorišnih i književnih događaja.

Kada kažemo *kultura*, time ne mislimo samo na školsku i pisanu kulturu – mislimo na kulturu u njenom općem značenju. Naravno, ona obuhvata kulturu i u značenju nauke, obrazovanja, univerziteta, škole i sličnog, ali uključuje i druge ogranke kulturnog izražavanja. Dakle, mislimo na sve njih.

Kultura obuhvata književnost, umjetnost, nauku, običaje, moral, postojeće društvene tradicije, ali i nacionalne odlike. Priboj je poznat po osobenostima naroda koji su u njemu živjeli, a koje su u velikoj mjeri bile povezane s odgojem.

Otvaranje novog Doma kulture u Priboju označilo je značajne promjene u pozorišnom, muzičkom, izdavačkom i likovnom djelovanju, kao i u prikazivanju aktuelnih filmskih ostvarenja tog vremena.

Kada je riječ o poznatim manifestacijama, važno je spomenuti: **Limske večeri poezije**, **Limske večeri dječije poezije**, **Međurepublički festival dječijeg pozorišnog stvaralaštva** i **Dane Danila Lazovića**.

Razvoj i promocija kulturnog stvaralaštva Priboja krajem 20. vijeka obilježeni su neumornim angažmanom Faruka Dizdarevića, čiji je doprinos nemjerljiv za život i istoriju Priboja. Naravno da je grundiranje novih manifestacija bilo potpomognuto nesebičnim angažovanjem Rasima Ćelahmetovića.

Veliki kulturolog Faruk Dizdarević, rođen u Bijelom Polju, stvaralački vijek je proveo u Priboju, dok danas živi u Sarajevu, gdje svoje stvaralaštvo obilježava novim pečatima vizionarstva riječi i bošnjačke književnosti. Nikada nije prekinuo svoju vezu s rodnom Crnom Gorom. Njegova biografija je impresivna, a on sam pripada među najznačajnije intelektualce našeg prostora.

Faruk Dizdarević (1943, Bijelo Polje), istoričar kulture, književnik, publicista, esejist, književni, likovni i pozorišni kritičar, te kulturni djelatnik.

Osmogodišnju školu i gimnaziju završio je u Bijelom Polju, a potom diplomirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Nakon studija, izvjesno vrijeme radio je u prosvjeti, a od 1973. do 2008. godine obavljao je funkciju direktora Doma kulture u Priboju na Limu.

Inicijator je i organizator mnogih kulturnih akcija i poduhvata u pribojskoj sredini i šire. Dizdarević je, između ostalog, utemeljitelj **Limskih večeri poezije**, osnivač **Limskih večeri dječije poezije**, **Festivala dječijeg dramskog stvaralaštva**, serijala **Put ka slici**, te pokretač izdavačke djelatnosti u ovoj sredini (*Biblioteka Limskih večeri poezije*, *Edicije Limes*, *Manualis Labor*, *Testudo*).

Posjeduje širok spektar interesovanja i izuzetnu erudiciju. Žanrovski je raznovrstan.

Pored publicističkog, naučno-istraživačkog i književnog rada, desetinama godina bavi se književnom i likovnom kritikom. Njegovi tekstovi objavljivani su u dnevnim novinama, časopisima, zbornicima i katalozima.

Učestvovao je na brojnim naučnim skupovima, simpozijima i okruglim stolovima u gradovima kao što su: Podgorica, Bijelo Polje, Sarajevo, Priboj, Petnjica, Gradačac, Beograd, Plav, Užice, Tešanj i drugi.

Uvršten je u više izbora i panorama.

O njegovim knjigama i radu na kulturnom planu objavljeno je nekoliko stotina tekstova informativne, književno-

kritičke, esejističke i naučne naravi. (*Božidar Proročić*)

Knjiga „Druga obala" (2022.)

„I kada čitamo neko djelo ili posmatramo neku sliku, mi smo uvijek u nastojanju da budemo na drugoj obali; pitanje je samo kakav će biti taj most. Hoće li to biti neka besmislena, stara ćuprija, ili će to biti jedno zdravo, normalno, prisebno, humanističko premošćavanje ove ili neke druge obale? Jer, mi smo samo u odnosu prema drugoj obali ono što jesmo, i naš identitet se određuje samo iz pozicije druge obale, a ne prema tome šta mi na svojoj obali mislimo." (*Hadžem Hajdarević*)

„Dizdarević dolazi iz jednog Priboja, na kraju Srbije, i on je, iz pozicije koju bi ogromna većina nazvala 'autsajderskom', napravio podvig u kulturi. Koliko je široko njegovo obrazovanje i poznavanje kulturne scene Jugoslavije i svijeta, pokazao je da je provincija u nama, a ne obrnuto." (*Edin Smailović*)

Bibliografija radova:

Orfej među mašinama: zbornik radničke poezije (sa Ruždijom Krupom), Priboj, 1974.

Između Lima i neba: zbornik poezije (sa Milivojem Lalićem i Rasimom Ćelahmetovićem), MRZ Pljevlja - KPZ Priboj, Priboj 1976.

Talija u Priboju: hronika o sto godina pozorišne umetnosti u Priboju, Zavičajni muzej Priboj, 1993. (Drugo dopunjeno izdanje: 2000).

Vaza od peska, priče, MRZ za kulturno-prosvjetnu djelatnost, Pljevlja, 1995.

Pesme Limom umivene, Kulturno-prosvetna zajednica, Užice, 1996.

U vrtu razgranatih staza, etnomuzikološka studija, Zavičajni muzej Priboj, Priboj 1996.

Odsjaj snažne reke (sa Zoranom Bognarom), hrestomatija Limskih večeri poezije, MRZ Pljevlja, Dom kulture „Pivo Karamatijević" Priboj, Pljevlja-Priboj 1997. (drugo izdanje: 1997; treće dopunjeno izadanje: 2002).

Sa slikarom Radomirom Vergovićem, neobavezno, monografija, Narodni muzej Užice, Užice 1997.

Sto godina Čitališta u Priboju (1898-1998): istorijski pregled, Zavičajni muzej Priboj, Dom kulture „Pivo Karamatijević", Priboj 1998.

Milan Konjović: čovek koji se nije bojao života, razgovori, Ars Longa - Narodna knjiga, Beograd, 1998.

Holujački Dizdarevići, monografija, AI, Bijelo Polje, 1999.

Knjižara i papirnica Vasilija M. Jelića (1929 - 1944.), Zavičajni muzej Priboj, Dom kulture „Pivo Karamatijević", Priboj 1999.

Hasan-aga i njegova vakufnama, istorijska monografija, Zavičajni muzej Priboj, Priboj 2000.

Ćamil, gora razgovora: savremenici o Ćamilu Sijariću, MRZ Pljevlja, 2001. (Drugo izdanje: Unireks, Podgorica, 2006, u okviru Izabranih djela Ćamila Sijarića).

Ilijas Dobardžić: Lirika, izbor poezije (sa Ismetom Rebronjom), Centar za kulturu, Bijelo Polje, 2001.

Gajret u Priboju, monografija, Zavičajni muzej Priboj, Priboj 2004.

Katalog knjiga pribojskih autora i izdavača, Dom kulture „Pivo Karamatijević", Priboj 2005.

Alkatmeri u bašči sudbine, izbor poezije Rasima Ćelahmetovića, Centar za bošnjačke studije, Novi Pazar, 2007.

Samo je prošlost večna, monografija, Zavičajni muzej Priboj, Priboj 2009.

Pod cvijetom vješala, izbor poezije Safeta Hadrovića Vrbičkog, Almanah, Podgorica, 2009.

Ogledi: književni i likovni tekstovi, Centar za djelatnosti kulture, Bijelo Polje 2010.

Dubrovnik i uskoci krajem XVI i početkom XVII veka u međunarodnim odnosima, istorijska studija, Incognito, Priboj, 2011.

Göteborg: mali noćni razgovori, izbor poezije Mehe Barakovića, Broarna - Mostovi, Göteborg, 2011.

To davno bješe, sjećam se ja, (276 tekstova najpopularnijih zabavnih i narodnih pjesama od 1947. do 1972. godine na prostoru Jugoslavije; zabilježio Asim Brković), Incognito, Priboj, 2011.

Šetnje po Šipovicama, izbor iz poezije Ćamila Sijarića, Centar za kulturu „Bihor", Petnjica, 2013.

U potrazi za smislom: ogledi, zapisi, sjećanja, Grafičar, Užice, 2015.

Izabrane pjesme, izbor poezije Braha Adrovića, Pegaz, Berane, 2015.

Da pravda ne utihne: spisak žrtava zločina nad Muslimanima na području Sreza Priboj na Limu od 1941. do 1945. sa posebnim osvrtom na 1943.godinu, Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka, Podružnica Priboj, Sarajevo, Grafokarton, Prijepolje 2019.

Druga obala, Grafokarton, Prijepolje, 2022.

Ram Bulja i druge pripovjetke Ćamila Sijarića (po selekciji i izboru Faruka Dizdarevića), Sarajevo 2023.

Magija pripovjedanja: zbornik radova o književnom dijelu Ćamila Sijarića, Sarajevo 2024.

Tekstovi su mu prevođeni na njemački, češki, poljski, rumunski, ruski, bugarski i engleski jezik.

Član je Udruženja književnika Srbije, Društva književnika Bosne i Hercegovine, Vijeća Kongresa Bošnjačkih intelektualaca, član (inostrani) Dukljanske akademije nauka i umjetnosti sa sjedištem u Podgorici.

Oženjen je, otac troje djece. Živi u Sarajevu.

Rasim Ćelahmetović

Potomak jedne od najstarijih familija Priboja.

Rasim Ćelahmetović, rođen 15. 08. 1945. godine u Priboju, od oca Hasana i majke Hafize.

Rasimovi roditelji nisu cijenili bogatstvo u kućama, livadama i plodnim

potkućnicama, već blago u hajirli evladu, u njihovoj slozi, međusobnoj ljubavi i harmoniji. Imali su devet sinova za ponos i zakletvu, te četiri kćerke da im razgale dušu, ukrase odaje, uzvrate pažnju i ljubav kada budu sijedi i nejaki.

U rodnom gradu završio je osmogodišnju i srednju ekonomsku školu kao đak generacije. Dalje školovanje nije mogao nastaviti zbog porodičnih prilika.

Cijeli svoj radni vijek proveo je u Industriji „Polister“ Priboj. Pored ostalog, obavljao je dužnost šefa službe za informisanje, reklamu i propagandu, a preko dvije decenije bio je rukovodilac kadrovske službe u pomenutom preduzeću. Za njegov nesumnjiv doprinos u radu i razvoju „Polistera“ dobitnik je značajnog društvenog priznanja – Ordena rada sa srebrnim vijencem.

Rasim Ćelahmetović je jedan od osnivača Kluba pisaca u Priboju i utemeljivača književne manifestacije „Limske večeri poezije“.

Zastupljen je u antologijama, zajedničkim zbirkama, zbornicima poezije i tematskim knjigama. Bavi se književnom kritikom i esejistikom. Pjesme su mu prevođene na turski, poljski, bugarski, makedonski i albanski jezik.

Priređivač je antologije „Otisci začaranih ogledala“ – poezije Bošnjaka u Srbiji, koja je sastavni dio Antologije „Trajnik“ poezije pjesnika nacionalnih manjina i etničkih zajednica u Srbiji, koja je na Sajmu knjiga u Beogradu bila izdavački poduhvat Srbije za 2009. godinu.

Pored ove antologije, obznanio je jedan fenomen u pjesničkom Priboju, kada je aktivno pisalo i poetski se ispoljavalo preko 60 poetesa, kroz antologiju „Pjesnikinje Priboja“.

Dobitnik je književnih nagrada „Blažo Šćepanović“ (dva puta), Limskih večeri poezije, „Vukovi lastari“, „Vijesti“, „Susreti drugarstva“ i drugih.

Za doprinos u razvoju kulture dobitnik je najvećih priznanja Opštine Priboj, „Zlatne značke“ Kulturno-prosvjetne zajednice Srbije, kao i najvećeg priznanja u oblasti kulture Sandžaka – „Dukat Isa-bega Ishakovića“, koji se dodjeljuje za kulturno stvaralaštvo i doprinos u očuvanju kulturne baštine Bošnjaka.

O književnom stvaralaštvu Rasima Ćelahmetovića pisali su istaknuti književni kritičari i književnici u Beču, Sarajevu, Novom Pazaru, Priboju, Prijepolju, Sjenici, Plavu…

Član je Udruženja književnika Srbije i član Udruženja pisaca Sandžaka.

Živi u Priboju.

Objavljene knjige:

Preprane vatre (zbirka poezije), Međurepublička zajednica za kulturno-prosvjetnu djelatnost, Pljevlja, 1974.

Zimzelene tuge (zbirka poezije), Međurepublička zajednica za kulturno-prosvjetnu djelatnost, Pljevlja i Dom kulture „Pivo Karamatijević“ Priboj, Pljevlja - Priboj, 1992.

Kazivanja o crnim gujama (zbirka poezije), Međurepublička zajednica za kulturno-prosvjetnu djelatnost, Pljevlja, 1993. (prvo izdanje); drugo izdanje štampano 2000. godine, Dvorac za kulturu, Pernik (Bugarska).

Nepomenice (knjiga priča), Dom kulture „Pivo Karamatijević“ i Zavičajni muzej Priboj, 1996.

Pisma sinu Samiru (zbirka poezije), DAMAD, Novi Pazar, 1998; drugo izdanje objavilo Udruženje Bošnjaka porijeklom iz Sandžaka, Sarajevo, 2000.

Za vodom bi krenule obale (izabrane pjesme), Narodni muzej Užice, Dom kulture „Pivo Karamatijević“, Užice, 2004.

Alkatmeri u bašči sudbine (izbor iz književnog stvaralaštva), Centar za bošnjačke studije (CBS), Novi Pazar, 2007.

Mirko Ikonić

Pribojski književni stvaralac i kritičar.

Mirko Ikonić (Crnugovići kod Priboja na Limu, 1951.). Osnovnu školu pohađao je u Međurečju i Sastavcima, gimnaziju završio u Priboju, a Filološki fakultet (grupa za jugoslavensku i svjetsku književnost) u Beogradu. Radni vijek proveo je kao profesor gimnazije u Priboju. Svojim pjesmama, pripovijetkama, ogledima iz istorije i teorije književnosti, kritikama i prikazima sarađivao je u više od dvjesto listova i časopisa. Član je Udruženja književnika Srbije.

Bibliografija

Osojnice, pjesme, Užice, 1970.

Mlada delta, pjesme, Požega, 1984.

Traganje i vrednovanje, ogledi i kritički osvrti iz novije književnosti, Priboj, 1986.

Čudovo (zapisi narodnih umotvorina iz pribojskog kraja), Priboj, 1987.

Pretežno istinite priče, Pljevlja, 1987.

Gimnazija u Priboju, Priboj, 1995.

Čarolija riječi, prilozi proučavanju savremene književnosti užičkog kraja, Požega - Priboj 1996.

Pjesnikinje Priboja, Priboj, 1998.

Jedna ugašena zvijezda – Lazar Komarčić, Priboj, 1999.

Povratak u Crnugoviće, pripovijetke, Priboj, 2006.

Od Save iz Grabovice do danas: istorija književnosti pribojskog kraja, Priboj, 2006.

Glasovi ljeta, pjesme, Priboj, 2014.

Španska groznica i druge priče, Požega, 2015.

Drvo zavičaja (pribojski pjesnički krug), Priboj, 2021.

Priče iz zavičaja (primjeri pribojske proze), Priboj 2022.

Priboj, na sreću, ima izuzetnu plejadu književnih i kulturnih stvaralaca koji u tradicionalnim književnim druženjima i večerima, kao i u pozorišnim manifestacijama, predstavljaju svoje

stvaralaštvo građanima Priboja.

Pored već nabrojanih, Priboj na Limu ima i svog Ruždiju Krupu, sa neiscrpnim izvorom lirike i poezije – pjesama koje svakodnevno, poput slavuja, odjekuju muzičkim eterima. Puniša Papić, Milutin Romandić, Ervina Omeragić, Dragojla Drčelić i Ismet Čivgin, zajedno sa mlađim stvarateljima poput Maje Dimitrov, Miroslave Bjelović, Bojana Bjelića i Mirjane Komarice-Vidović, oblikuju novo lice kulturnog stvaralaštva.

Priboj će i dalje ostati važno mjesto, ne samo na kulturno-književnoj mapi Srbije, već i cijelog regiona.

U Priboju na Limu i dalje će s ponosom gorjeti vatre pisaca, pjesnika, pozorišnih i drugih stvaralaca.

Zavičajni Muzej Priboj

Osnivanje Zavičajnog muzeja Priboj 1990. godine predstavlja samo nastavak brige o očuvanju svjedočanstava razvoja ove male kasabe, varoši, grada, sreza – Priboja na Limu.

Zamišljen je kao muzej kompleksnog tipa, zavičajnog karaktera, a danas ga čine: arheološko, umjetničko i etnografsko odjeljenje. Istorijsko odjeljenje, dokumentacioni centar, konzervatorska i suvenirska radionica nalaze se u fazi razvoja.

Stalna postavka obuhvata niz predmeta za svakodnevnu upotrebu, porijeklom iz domaćinstava sa teritorije Priboja s kraja 19. i početka 20. vijeka, kao i fotografije koje prikazuju modu iz tog perioda.

Vrijedno je zapaziti da muzej posjeduje vrlo malo, ili gotovo nimalo, artefakata iz osmanskog perioda, iako je Priboj tada, kao kasaba odnosno varoš, imao značajno mjesto na raskrsnici puteva Stambol - Dubrovnik. Posebno je značajno to što se nigdje ne spominje izuzetno važan segment razvoja koji je obilježila *Vakufnama Hasan-age* iz 1758. godine. Taj period se u mnogim dokumentima označava kao početak intenzivnijeg razvoja i izgradnje nove varošice Priboj, sa otvorenim hanovima, mektebima (školama), kao i infrastrukturom za prijelaz rijeke Lim (skele).

Uticaj ostalih bošnjačkih velikana pisane riječi

Pored već spomenutog Faruka Dizdarevića, ima ih blizu hiljadu, kojčija bi se djela, bez imalo šuhbe, s pravom mogla naći na polici besmrtnosti. Među njima su i sljedeće knjige: Derviš i smrt – Meše Selimovića, Kameni spavač – Mehmedalije Maka Dizdara, Planeta Sarajevo – Abdulaha Sidrana, bilo koji od putopisa – Zuka Džumhura, Bihorci – Ćamila Sijarića, Rod i dom – Safeta Sijarića, Sinje more – Ismeta Rebronje, Tuđe gnijezdo – Huseina Bašića, Nesanice – Zaima Azemovića, te Vilino kolo – Bisere Suljić-Boškailo.

Iz bogate književne riznice izdvajaju se i Hadžem Hajdarević, Amir Brka, Husein Hasković, Mustafa Smajlović i Almir Zalihić.

Perjanice te nove plejade su: Enes Halilović, Faiz Softić, Nadija Rebronja, Safet Hadrović-Vrbički, Kemal Musić, Refik Ličina, Jasmina Ahmetagić, Katal Hodo, Asmir Kujović, Enes Dazdarević, Samir Hanuša, Ismet Čivgin, Ilhan Pačariz, Elvir Aganović i sijaset drugih mlađih poeta.

Zbog ograničenja na deset književnih djela i njihovih autora za „raf besmrtnosti“, bio bi grijeh ne pomenuti briljantno književno blago: Muhameda Abdagića, Fatimu Muminović, Sinana Gudževića, Murata Baltića, Šabana Šarenkapića, Zuvdiju Hodžića, Redžepa Nurovića, Ibrahima Hadžića, Ruždiju Krupu, Hamdiju Kalača, Muvedetu Kreho, Ismeta Marekovića, Aliju Džogovića, Fehima Kajevića, Mevludu Melajac, Saladina Dina Burdževića...

Možda sam nekoga preskočio – neka mi halali. Nije lahko u trenu prisjetiti se baš svih izvrsnih poeta koji svojim prozama, pjesmama i stihovima oplemenjuju dosuđeno im vrijeme, u voljenom Sandžaku ◆

(Nastavit će se)

(izvod iz dolazeće knjige o Priboju n/L **“Odgovor pravi”)**

Osvrt na jednu TV emisiju iz oktobra 1992. godine

Piše: **Sead HAMZAGIĆ**

U ratnom Sarajevu, kada niste znali šta je veća tegoba, nedaća ili iskušenje, emitovana je jedna TV debatna emisija o temi Sandžaklije u Sarajevu i BiH.

Ta emisija je, zbog ratnih uslova, ograničenosti TV signala i nedostatka struje, prošla relativno nezapaženo, a s obzirom na tematiku i goste koji su u njoj učestvovali, smatram da je zaslužila ovaj osvrt, jer pažljivim gledanjem uvidjet će se koliko je aktuelna i danas, 33 godine nakon njenog emitovanja. Zainteresirani je sada mogu pogledati na YouTube kanalu "Podhrastovi".

Udruženje Bošnjaka porijeklom iz Sandžaka, koje je i osnivač ovog časopisa, nastalo je u burnim predratnim vremenima, krajem 1990. godine. Polarizovani odnosi među Bošnjacima u to vrijeme, više od ičega drugog, su se reflektovali na odnose između Bošnjaka u Sandžaku i onih koji žive u Bosni, a porijeklom su iz Sandžaka, sa domicilnim BH Bošnjacima koji su, ne znajući puno o istoriji svog naroda, smatrali da su Bošnjaci iz Sandžaka neko tuđe sjeme i neki drugi narod, koji ni socijalno ni kulturološki ne spadaju u istu grupu sa Bošnjacima u Bosni. Taj antagonizam su vješto podgrijavali neprijatelji BiH i širili te floskule sažete u rečenicu da ne bi bilo sukoba i netrpeljivosti između Bošnjaka i Srba da nije tih Sandžaklija koji unose razdor. Dosta naivnih Bošnjaka u Bosni je tu priču progutalo i, na žalost, otriježnjenje je bilo vrlo bolno.

Jedan od zadataka ovog udruženja je i bio da se ti antagonizmi prevladaju i da se odnos između prvenstveno sarajevskih Bošnjaka, uzdigne na nivo koji će garantovati zajedništvo u otporu, a kasnije i u borbi protiv agresora koji je mučki udario iz svih raspoloživih oruđa po gradovima u Bosni, imajući u planu da potpuno neutrališe Bošnjake bez obzira odakle su porijeklom. Tadašnji, a i prvi predsjednik Udruženja Bošnjaka u BiH, bio je prof. dr. Hasan Hamzagić, ljekar, pneumoftiziolog i direktor Bolnice za plućne bolesti Podhrastovi u Sarajevu. U tom burnom periodu, na početku rata, nastojao je da svoje profesionalne zadatke kao ljekar stavi u prvi plan i da se ponudi pacijentima u punom svom obimu, tako

da je nekada i nedjeljama spavao u bolnici Podhrastovi. Istovremeno je, kao predsjednik udruženja, pomagao u jačanju borbenog morala obilazeći na prvim linijama borce i pružajući im neophodnu logističku i svaku drugu podršku u to vrijeme, a pogotovo sandžačkim borcima kojih je bilo u gotovo svim jedinicama.

Nije bila tajna da su Sandžaklije velikim dijelom najspremnije dočekale agresora i njihova hrabrost i požrtvovanost su doprinijeli da se, naročito u prvim danima agresije, ne dozvoli agresoru zauzimanje glavnog grada.

U tom periodu je nastala i jedna legendarna TV emisija koju, na žalost, veliki broj ljudi tada, a ni posle rata, nije mogao vidjeti, a ticala se upravo odnosa između Sarajlija i Sandžaklija. Domaćin i gost urednik te emisije bio je upravo prof. dr. Hasan Hamzagić, a njegovi gosti su bili ugledni prof. dr. Mustafa Imamović, jedan od najcjenjenijih istoričara u BiH, urednik časopisa *Slobodna Bosna*, g-din Senad Avdić, bard novinarstva u BiH, Fahrudin Radončić, tada još publicista i novinar, a danas medijski mogul i političar sa respektabilnom karijerom, i mr. Hakija Zoranić, istoričar i demograf. Moderator

tih emisija koje su se u ratu emitovale svakog ponedjeljka, bio je novinar TV BH, Elvir Bračković. Emisija je pobudila veliko interesovanje onog dijela javnosti koji je mogao tu emisiju pratiti. Na žalost, što zbog ograničenosti u napajanju električnom energijom, što zbog vrlo limitirane pokrivenosti signalom TV BiH u to vrijeme, veliki dio zainteresirane javnosti nije uspio vidjeti emisiju. A emisija je bila vrlo otvorena, aktuelna i iskrena. Profesionalno vođena sa odličnim gostima i nekim činjenicama koje javnost do tada nije znala, kao npr. da je tadašnji glavni komandant Armije BiH general g-din Sefer Halilović, rođen i rastao u Prijepolju u neposrednoj blizini kuće svog zemljaka i negdašnjeg komandanta ilegalaca u Sarajevu u II svjetskom ratu, Vladimira Perića Valtera.

Razbijene su mnoge opasne floskule o Sandžaklijama kao krivcima za sukobe u Bosni, i date su vrlo ozbiljne i temeljite smjernice u kom pravcu bi se trebali kretati Bošnjaci i cijela BiH nakon sukoba. Napominjem da se to sve dešavalo u oktobru 1992. godine kada se još uvijek ništa nije znalo o budućnosti Bošnjaka i BiH, a situacija na frontu je bila vrlo komplikovana. Ljudi koji su vizionari su i u takvim momentima imali nepogriješiv instinkt kako i šta uraditi u perspektivi, ne sumnjajući u pobjedu koja je tada bila upitna, a pobjeda se zvala opstanak Bošnjaka i spas države Bosne i Hercegovine. Nekoliko takvih vizionara i mudrih glava sjedilo je to veče u studiju televizije BiH i dok su granate padale po gradu, oni su govorili o sadašnjosti i budućnosti koja će tek doći.

Prof. dr. Mustafa Imamović je podsjetio da su prethodni genocidi nad Bošnjacima, koji su ostali prikriveni, bili u stvari nagovještaji novih napada i pokolja koji su se dešavali upravo tada. G-din Fahrudin Radončić je, na pitanje da li su Bošnjaci iz Sandžaka krivi za sukobe u Sarajevu (teza koja je, nažalost, bila prisutna u gradu u to vrijeme), samo podsjetio da Sandžaklija u Prijedoru i Podrinju nije bilo, a znamo kako su prošli. U to vrijeme je trebalo to ljudima reći, jer su, osim što su bili pod embargom hrane, oružja, vode, bili i pod medijskom blokadom i trebalo je te stvari ljudima pojasniti na način da ne nasjedaju na providne priče i da prevaziđu razdor koji se vještački nametao. Senad Avdić je podsjetio da je suživot Bošnjaka koji su došli iz Sandžaka sa domicilnim Bošnjacima stvar koja već odavno najnormalnije funkcioniše i skrenuo pažnju da su te vještačke podjele, u stvari, još jedna operacija specijalnog rata srbijanskog režima. Prof.dr. Hasan Hamzagić je skrenuo pažnju da Sandžaklije imaju veći senzibilitet kao neko iz graničnih područja i da oni znaju prepoznati opasnosti ranije, jer su u historiji često bili na takvim iskušenjima gdje im je opstanak bio u pitanju. Voditelj je skrenuo pažnju da je prof. Hamzagić bio i među prvim političarima koji je još 1989. skrenuo pažnju na zlokobnu politiku Slobodana Miloševića na gradskoj sjednici SKBiH u Sarajevu sa vrlo argumentovanim stavom koji je u to vrijeme bio i prva oštra kritika sa političke govornice protiv srbijanskog rukovodstva iz BiH.

U svakom slučaju, vrijedno se osvrnuti na emisiju koja je, po svjedočenjima ljudi koji su je imali priliku pogledati, razgalila odnose između Bošnjaka porijeklom iz Sandžaka i ostalih te je i otvorila oči nekima koji su bili u neznanju.

"Da li je sloboda umjela da pjeva kao što su sužnji pjevali o njoj?" nije tema ovog članka, jer odgovor je manje više poznat, ali zahvaljujući prvenstveno braniteljima i njihovoj hrabrosti, a onda i mudrosti lidera i intelektualaca od kojih su neki sjedili to veče u tom studiju, ta opasna teza o urođ enom animozitetu Bošnjaka iz Sandžaka sa domicilnim Bošnjacima je razbijena i Bošnjaci su većinski prevazišli te teritorijalne podjele i uspjeli u odbrani zemlje, svog naroda i svog identiteta. Cijena je bila ogromna i upravo zato se ne smije popustiti novim zlokobnim vjetrovima koji se ponovo nadvijaju nad našim narodom i zemljom. Snimak ove emisije je na volšeban način sačuvan, pa iako je limitiran kvalitetom, svakako je vrijedan gledanja kao trag mudrosti u nemirnim vremenima ◆

Jačamo naše veze sa Crnom Gorom!

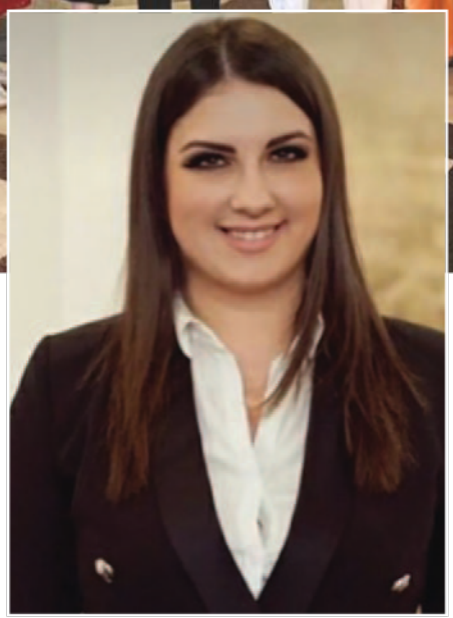

Ministar dijaspore Mirsad Azemović sastao se u Sarajevu sa predstavnicama Foruma žena Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka.

Piše: **Selma BANDA**

Forum žena u okviru Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka realizuje brojne projekte koji imaju za cilj podizanje svijesti javnosti o rodnoj ravnopravnosti, osnaživanju žena za učešće u javnom i političkom životu, sprovode brojne humanitarne aktivnosti, te rade na intitucionalnom rješavanju mnogih problema i izazova s kojima se susrijeću pripadnici naše dijaspore u Bosni i Hercegovini.

„U Ministarstvu dijaspore Crne Gore uvijek ćete imati partnera za inicijative i projekte koje pokreću i iza kojih stoje žene, a sve u cilju očuvanja tradicije, kulture i jezika", naglasio je Azemović. Dodatno, istakao je da prostora za saradnju ima na svim poljima, naročito na polju kulture i obrazovanja.

Članica UO i Koordinatorka Foruma žena za BiH i dijasporu, Edita Turković istakla je važnost formiranja Ministarstva dijaspore Crne Gore i naglasila da institucionalizacija saradnje Crne Gore sa njenom brojnom dijasporom predstavlja veliki potencijal kako za Crnu Goru, tako i za samu dijasporu.

Načelnica Direkcije za saradnju sa dijasporom u Regionu i Evropi Ajla Dervišević informisala je o aktivnostima Ministarstva dijaspore i ukazala na mogućnosti saradnje na projektima koji bi se mogli realizovati kroz zajedničko djelovanje ◆

U Sarajevu promovisan Novopazarski zbornik

U prepunoj sali, u autentičnom ambijentu Brusa bezistana u Sarajevu, održana je promocija novog broja **Novopazarskog zbornika**. Ovaj događaj, organizovan u saradnji Muzeja Sarajeva i Muzeja Ras, okupio je brojne predstavnike akademske zajednice, kulturne radnike i ljubitelje historije, čime je još jednom potvrđena snažna veza između dva muzeja i gradova Sarajeva i Novog Pazara.

Piše: **Fehim LIČINA**

Muzej Ras Novi Pazar i Muzej Sarajeva njeguju odličnu saradnju, a ovaj događaj predstavlja još jedan korak ka daljem povezivanju naučnih zajednica, kulturnih ustanova i gradova Sarajeva i Novog Pazara.

Direktorica JU Muzej Sarajeva, Indira Kučuk Sorguč, u svom obraćanju istakla je značaj saradnje između kulturnih institucija Sarajeva i Novog Pazara, naglašavajući važnost zajedničkog očuvanja i promocije bogate kulturne baštine regiona. Naknadno je izjavila:

„*Zahvaljujemo se dragim prijateljima, našim partnerima i kolegama, iz Muzeja Ras Novi Pazar, koji su sarajevsku javnost počastili svojim dolaskom i promovirali svoju vrijednu publikaciju* ***'Novopazarski zbornik' broj 47*** *u Sarajevu, u depandansu Muzeja Sarajeva, Brusa bezistanu. Čuli smo mnogo valjanih podataka, proširili vidike i bili pozvani da damo svoj naučno-istraživački doprinos kvalitativnom rastu ovog časopisa na čijoj su strani tradicija, kontinuitet i stručnost. Hvala promotorima, uvaženim profesorima Saitu Kačoporu, Enveru Halilloviću i Fehimu Ličini, te direktoru Muzeju Ras Novi Pazar Elmiru Habiboviću, na ovom važnom kulturnom predstavljanju.*“

Elmir Habibović – direktor Muzeja Ras

Direktor Muzeja Ras, Elmir Habibović, zahvalio se Muzeju Sarajeva na dosadašnjoj plodnoj saradnji i podršci. Istakao je da ova prilika za predstavljanje Muzeja Ras i njihovog rada u jednom od najvažnijih kulturnih centara regije predstavlja posebno priznanje i čast. Habibović je naglasio da povezivanje naučnih i kulturnih zajednica te očuvanje zajedničke kulturne baštine ostaje ključni cilj saradnje ova dva muzeja, koji planiraju još mnogo zajedničkih aktivnosti u budućnosti. Muzej Ras Novi Pazar izražava veliku zahvalnost Muzeju Sarajeva, posebno direktorici Indiri Kučuk Sorguč i njenim saradnicima, na organizaciji promocije.

Na promociji su govorili univerzitetski profesori Enver Halilović i Sait Kačapor, te profesor Fehim Ličina.

Profesor Kačapor, koji je ujedno i glavni urednik 47 broja *Novopazarskog zbornika*, naglasio je važnost interdisciplinarnog pristupa u naučnim istraživanjima i pozvao istraživače da

doprinesu budućim izdanjima zbornika.

Akademik Enver Halilović govorio je o Muzeju Ras, njegovoj ulozi u izdavanju i promociji *Novopazarskog zbornika*, kao i o njegovom značaju u promovisanju kulturnih i historijskih vrijednosti novopazarskog kraja.

Profesor Fehim Ličina dao je kratak pregled sadržaja svih 47 brojeva *Novopazarskog zbornika*. U drugom dijelu izlaganja osvrnuo se na teme koje izlaže u zborniku, a to je nova naučna disciplina GENETIČKA GENEALOGIJA.

Prvi broj *Novopazarskog zbornika*, u izdanju Zavičajnog muzeja u Novom Pazaru, izašao je 1977. godine. U njemu su objavljeni radovi sa „Simpozija o Rasu i spomenicima u dolini Raške“, koji je u održan u oktobru 1976. godine u Novom Pazaru. I drugi broj *Novopazarskog zbornika* predstavljao je skup objavljenih radova sa XV Skupštine etnoloških društava Jugoslavije, održane krajem septembra 1977. godine.

Od tada pa do danas, *Novopazarski zbornik* izlazi u kontinuitetu. U dva navrata došlo je do poteškoća, ali je "korak ponovo uhvaćen", i možemo reći da je - iako je postojala opasnost da se *Zbornik* ne pojavi iz štampe – ipak izašao i 39. i 40. broj. Godine 2018. objavljen je redovni 41. broj *Novopazarskog zbornika*. Jedina godina u kojoj *Zbornik* nije izašao bila je 2005.

Za sadržaj, kvalitet i izgled *Novopazarskog zbornika* zaslužni su njegovi urednici, članovi redakcije, ali i dosadašnji saradnici. Svi su oni ulagali veliki napor da *Novopazarski zbornik* zadrži kontinuitet i aktuelnost, ali i da njegova naučna vrijednost uvijek ide uzlaznom putanjom.

Veliki je broj saradnika koji su tokom 47 brojeva dali doprinos *Zborniku.* To su naučni i stučni radnici, istraživači i profesionalci, poznati po svom obrazovanju i naučnom doprinosu. Za prvih 40 brojeva izrađena je bibliografija u kojoj se spominje 264 saradnika. Ova bibliografija posvećena je svima koji su dali doprinos da *Novopazarski zbornik* živi, te da i u narednom periodu okuplja najeminentnije stručnjake iz različitih naučnih disciplina - od arheologije, historije, etnologije, historije umjetnosti, historije književnosti, geologije, arhitekture i drugih.

Najnoviji, 47. broj *Novopazarskog zbornika* izašao je iz štampe u februaru 2025. godine i sadrži 16 naučnih radova. Ovaj broj donosi istraživanja iz oblasti historije, arheologije, lingvistike, arhitekture, genealogije i drugih srodnih naučnih disciplina. Poseban značaj ovog broja ogleda se u uvođenju novih autora i osvježavanju uredništva, što doprinosi raznovrsnosti perspektiva i metodoloških pristupa u istraživanjima. Urednik ovog broja bio je prof. dr. Sait Kačapor.

Novopazarski zbornik prepoznatljiv je po svojoj multidisciplinarnosti i multikonfesionalnosti, jer istražuje različite kulture i religije koje su oblikovale historiju Sandžaka. Časopis je značajan izvor za istraživače i sve one koji žele steći dublji uvid u složene historijske procese i bogatu baštinu ovog dijela Balkana.

Za ljubitelje naučnih radova i istraživače, *Novopazarski zbornik* predstavlja nezaobilazan izvor koji doprinosi očuvanju i promociji naučnih i kulturnih vrijednosti regije.

Dominantni sadržaji u *Novopazarskom zborniku* obuhvataju širok spektar naučnih oblasti koje se odnose na kulturno, historijsko i društveno nasljeđe Sandžaka i šire regije. Najčešće teme su:

1. **Historija** – istraživanja o političkim, društvenim i ekonomskim aspektima prošlosti Novog Pazara, Sandžaka i šireg Balkana.
2. **Arheologija** – izvještaji o lokalnim arheološkim nalazištima, artefaktima i istraživanjima.
3. **Etnologija i antropologija** – proučavanje narodnih običaja, vjerovanja, svakodnevnog života i identiteta lokalnog stanovništva.
4. **Lingvistika** – analiza jezika, dijalekata i toponimije regiona.
5. **Književnost i umjetnost** – prikazi lokalnih autora, književna analiza i umjetnički doprinos regije.
6. **Religija i multikonfesionalnost** – teme vezane za islamsku, pravoslavnu i druge vjerske zajednice koje su oblikovale historijski mozaik Sandžaka.
7. **Genealogija i biografije** – istraživanja o poznatim ličnostima i rodovima sa ovog područja.
8. **Arhitektura i urbanizam** – proučavanje historijskih građevina, starih čaršija i urbanih cjelina.

Svi ovi sadržaji doprinose boljem razumijevanju kompleksne historijske i kulturne strukture ovog prostora. *Novopazarski zbornik* je povremeno uvodio nova poglavlja u svoj sadržaj:

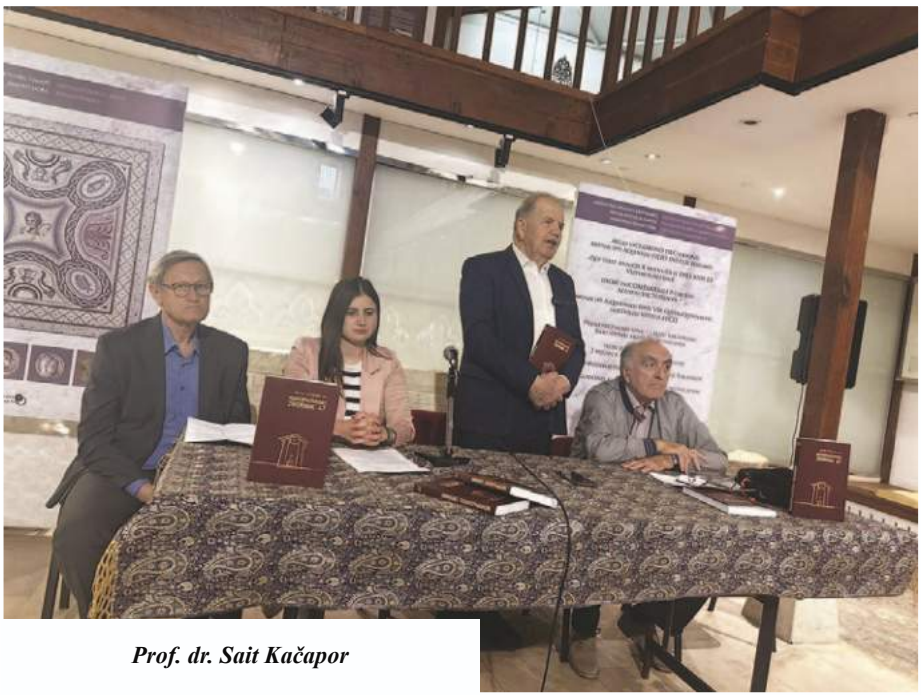

Prof. dr. Sait Kačapor

Muzej "Ras" Novi Pazar

- Od 7. broja (1983. godine) novo poglavlje: ISTRAŽIVANJA, IZVJEŠTAJI I PRILOZI
- Br. 11 (1987. godine): IZVJEŠTAJI O ARHEOLOŠKIM ISTRAŽIVANJIMA
- Br. 12 (1988. godine): OSVRTI, MIŠLJENJA I KRITIKE

Muzej *Ras* Novi Pazar osnovan je 1953. godine. Inicijativa za osnivanje muzeja u Novom Pazaru pokrenuta je 27. juna 1952. godine, na sastanku Saveta za prosvjetu i kulturu SO Novi Pazar, pod nazivom Gradski muzej u Novom Pazaru. Smješten je u centru grada, na Žitnom trgu, u staroj novopazarskoj gradskoj kući tradicionalne arhitekture iz sredine XIX. toljeća.

Muzej je kompleksnog tipa i obuhvata oblasti arheologije, historije, etnologije, numizmatike, orijentalistike, primijenjene umjetnosti i savremenog likovnog stvaralaštva. Raspolaže sa 333 m² izložbenog prostora i sa 5.876 predmeta, od čega je arheološka zbirka najbrojnija i najviše obrađena. Godine 2013. proglašen je za instituciju od nacionalnog značaja◆

Ovo je ujedno i poziv svim naučnim i stručnim radnicima, koji se bave istraživanjem novopazarskog kraja i okoline da uđu u porodicu saradnika Novopazarskog zbornika i svojim radom doprinesu očuvanju historijskih, tradicionalnih, kulturnih i drugih vrijednosti novopazarskog kraja.

Indira Kučuk Sorguč – direktorica JU Muzej Sarajeva

Prof. Fehim Ličina

Akademik prof. dr. Enver Halilović

Zvuci tradicije i visoke umjetnosti u srcu Novog Pazara

MUBERA ŠKRIJELJ: MOST IZMEĐU OPERSKE SCENE I DUŠE SEVDALINKE

„Sevdalinka i operske arije nisu daleki svjetovi – to su dvije duše koje pjevaju istu priču, u različitim odorama, ali sa istom strašću i dubinom.“ (Mubera Škrijelj)

Hasna Ziljkić, urednica programa u Kulturnom centru, u ulozi moderatora

Hasna ZILJKIĆ
Kulturni centar Novi Pazar

Izbor muzike mnogo govori o jednom narodu i njegovoj kulturi. Kroz muziku se čuvaju uspomene, pokazuje identitet i izražavaju emocije zajednice, dok se istovremeno jača osjećaj pripadnosti i povezanosti među ljudima, stvarajući tako bogat mozaik kulturnog naslijeđa, koje se prenosi s generacije na generaciju. Novopazarka Mubera Škrijelj uspijeva upravo to – da od tradicionalnih melodija i sevdalinki, koje su duboko ukorijenjene u našoj baštini, stvori umjetničko djelo koje ima svoju vrijednost i u svijetu visoke umjetnosti. Njena interpretacija povezuje lokalno i univerzalno, donoseći našoj zajednici priliku da se izrazi i prepozna kroz različite muzičke svjetove. Na taj način Mubera ne samo da čuva naslijeđe, već i širi njegov domet, gradeći most između tradicije i savremenosti.

Opera je oduvijek smatrana vrhunskom formom visoke umjetnosti – složenom, zahtjevnom i bogatom muzičkom i scenskom pojavom. Svojom specifičnom interpretacijom, sopran Mubera Škrijelj uspijeva da upravo tu visoku umjetnost poveže sa sevdalinkom, tradicionalnom melodijom duboko ukorijenjenom u bošnjačkoj kulturi. Time pokazuje da i sevdalinka zaslužuje da zauzme mjesto u svijetu istinske umjetnosti, da bude slušana i cijenjena podjednako kao i operske arije.

Koncert „Od klasike do sevdaha“

Dana 16. juna 2025. godine, Kulturni centar Novi Pazar bio je ispunjen ljubiteljima muzike koji su uživali u izvođenju operskih arija i drugih žanrova u interpretaciji Novopazarke, soprana Mubere Škrijelj, uz klavirsku saradnju docenta dr Petra Ilića iz Kraljeva.

Koncert je bio raznovrstan i emotivan – od predivne „Barkarole“ iz opere „Hofmanove priče“, koja je otvorila veče, do nezaboravnih arija poput „Dorogaj dlinaju“ i „Moja posljednja i prva ljubavi“, koje su dirnule srca svih prisutnih. Publika je uživala i u čarima „Habanere“ iz opere „Karmen“, „O mio babino caro“ iz „Đani Skikija“, te „Silve“ iz operete „Knjeginja čardaša“.

Među pjesmama koje je izvela našle su se i „Ne vrijedi plakati“, „Gdje si dušo, gde si rano“, „Noćas nisu sjale“, „Pjevam danju, pjevam noću“, te sevdalinke „Kad ja pođoh na Bembašu“ (u aranžmanu docenta Petra Ilića), „Haj, mene majka jednu ima“ i makedonska narodna pjesma „Šekerna“. Poseban doživljaj bila je završnica, kada je uz numeru „Pod sjajem zvezda ove noći“ Muberi Škrijelj vokalno društvo pravio kvartet sastavljen od Ene Čavić-Kršić, Denisa Muratovića i Miljana Mijaljevića.

Koncert „**Od klasike do sevdaha**“ bio je pravi muzički doživljaj koji je, osim ljepote operskih arija, predstavio bogatstvo domaće tradicije i ukazao na to da sevdalinka i opera mogu biti na istom mjestu, u istom tonu – u srcima svih onih koji umiju da ih slušaju.

Naročitu toplinu koncertu dale su interpretacije sevdalinki i starogradskih pjesama. Mubera Škrijelj ih je izvela na način koji podsjeća na operu, čime je sevdalinka ne samo sačuvana, već i uzdignuta do scene visoke umjetnosti. Nastale u ambijentu koji je islam kao religija diktirao, sevdalinke su vremenom dobijale posebnu emociju, a Mubera im

Mubera Škrijelj, sopran, i dr Petar Ilić, klavirski saradnik na koncertu. Foto: David Antić

svojim operskim izrazom daje priliku da zablistaju i pred ljubiteljima ozbiljne muzike.

Koncert je donio i jedinstven trenutak koji se ne zaboravlja. Naime, u jeku nastupa nestala je struja u sali. Sekunda je bila dovoljna da Mubera prepozna situaciju i bez trunke dvoumljenja nastavi da pjeva „Moja posljednja i prva ljubavi“, Tereze Kesovije, dok ju je pijanista Petar Ilić pratio, a publika upaljenim mobilnim telefonima ispunila salu poput zvjezdanog neba. Glasan aplauz koji je uslijedio sigurno je nešto što će i Mubera i posjetioci pamtiti čitavog života. Mnogi su kasnije komentarisali kako njenom glasu ne treba studio da bi bilo šta „popravljao“ – jer u njemu je već satkano sve ono što čini istinsku umjetnost.

Sve ove interpretacije nisu tek puko ponavljanje poznatih melodija, već jedinstveno iskustvo koje nastaje na probama, u trenutku nadahnuća solistkinje i pijaniste. Publika je upravo te večeri imala priliku da čuje sasvim novi, drukčiji aranžman pjesme „Kad ja pođoh na Bembašu“ – djelo docenta Petra Ilića, profesora na fakultetu i pijaniste koji je Muberu Škrijelj pratio na klaviru, dajući prepoznatljivoj melodiji novu, bogatiju dimenziju.

Događaj, pod nazivom „Od klasike do sevdaha“, organizovan u susret 21. junu – Svjetskom danu muzike, bio je ne samo muzički događaj, već i snažan podsjetnik na značaj i ljepotu muzike u našim životima. Organizovao ga je Kulturni centar Novi Pazar, a u ime

Solistkinja Mubera Škrijelj i violinistkinja Ena Čavić-Kršić tokom izvođenja „Barkarole“ iz opere „Hofmanove priče“ (Žak Ofenbah) – Koncertna dvorana Kulturnog centra Novi Pazar, 16.6.2025. Fotograf: David Antić

Nevzad Demirović, profesor harmonike u Muzičkoj školi „Stevan Mokranjac“ u Novom Pazaru – na koncertu u Kulturnom centru u Novom Pazaru „Od klasike do sevdaha“ izveo je valcer „Mosk-Pari“ kompozitora Ede Krlića i instrumental pjesme „Magle, magle“ Merime Njegomir. Fotograf: David Antić

Mubera Škrijelj – rođena je u Novom Pazaru, gdje je završila osnovnu muzičku školu. Srednje muzičko obrazovanje nastavila je u Prištini. Diplomirala je solo pjevanje na Muzičkoj akademiji u Prištini 2008. godine. Mubera je, takođe, diplomirani filolog za ruski jezik. Od 2002. godine, Mubera je nastavnik muzičke kulture u Osnovnoj školi „Rifat Burdžović Tršo“ u Novom Pazaru i muzički saradnik na Internacionalnom univerzitetu u Novom Pazaru. Nastupala je širom zemlje i inostranstva, uključujući Austriju; Sjevernu Makedoniju, Crnu Goru, a posebno se istakla u Pučinijevoj operi „Sestra Anđelika“, koja je izvedena u Sarajevu. Solističke koncerte u Novom Pazaru održava od 2016. godine i učestvuju na kulturnim manifestacijama, doprinoseći razvoju lokalne muzičke scene. Dobitnica je više nagrada, uključujući prvu nagradu na Festivalu kamerne muzike u Novom Sadu i Subotici kao solo izvođač.
Vodi dječiji hor „Iznad duge“, sa kojim je snimila CD. Takođe, autor je preko 20 kompozicija za djecu. U to ime, Kulturni centar Novi Pazar joj, 2022. godine, dodjeljuje plaketu za „12 godina postojanja i uspješnog rada hora“.
Kao umjetnički rukovodilac etno grupe „Ras“ i vokalnog ansambla „Svjetlost glasa“, nastupala je na međunarodnim festivalima. Iza sebe ima više od 100 koncerata i javnih nastupa. Član je žirija na različitim muzičkim festivalima.

Petar Ilić – rođen je 1980. godine u Kosovskoj Mitrovici. Osnovnu i srednju muzičku školu završio je u Kraljevu, a osnovne studije klavira na Muzičkoj akademiji u Istočnom Sarajevu (2003) u klasi profesora dr Dragoljuba Šobajića. Magistarske studije iz metodike nastave klavira završio je 2011. godine, a doktorsku disertaciju iz muzičke pedagogije i teorije 2016. godine, pod mentorstvom profesorice dr Biljane Gorunović. Aktivno se bavi naučno-istraživačkim radom i objavljuje tekstove u domaćim i stranim časopisima. Kao pijanista, nastupa solistički i kao korepetitor, član je više kamernih sastava i autor kompozicija inspirisanih srpskim folklorom, u okviru opusa „Naitja“.
Trenutno je docent na Fakultetu umjetnosti Univerziteta u Prištini, sa privremenim sjedištem u Kosovskoj Mitrovici, gdje je šef Katedre za naučnu oblast i sekretar interdisciplinarnog naučnog časopisa „Triptih“.

organizatora publici se obratila i program vodila urednica programa Hasna Ziljkić. Ona se zahvalila Muberi Škrijelj na svemu što godinama čini na muzičkoj sceni Novog Pazara – kao vođa i dirigent hora „Iznad duge“, saradnik Kulturnog centra u realizaciji Festivala stvaralaštva mladih i, prije svega, kao umjetnica koja svojim trudom i posvećenošću čuva i njeguje ljepotu i značaj kvalitetne muzike u Novom Pazaru. Ona je podsjetila i na to da je Mubera 2022. godine dobila *Plaketu Kulturnog centra Novi Pazar* za „12 godina uspješnog i predanog rada sa horom 'Iznad duge'“◆

25. DANI BOROVNICE

PLAV U ZNAKU PLAVE ČAROLIJE

U srcu ljeta, pod nebeskim svodom koji se ogleda u kristalnim vodama Plavskog jezera, Plav će i ove godine postati raskošna pozornica jedne od najvoljenijih i najautentičnijih manifestacija sjevera Crne Gore 25. Dani borovnice. Jubilarna svečanost, koja će trajati od 16. jula do 1. avgusta, biće prilika da se ljepota prirode pretoči u nastavak lijepe manifestacije kulture, prijateljstva i identiteta naroda čija vezanost se ogleda i u ovoj tradicionalnoj manifestaciji.

Piše: **Božidar PROROČIĆ, književnik i publicista**

Organizovani sa posebnom pažnjom i predanošću, ovi Dani, koje brižno oblikuje Centar za kulturu "Husein Bašić", uz svesrdnu podršku Opštine Plav, brojnih kulturnih institucija, udruženja i društveno-političkih činilaca, prevazilaze okvire lokalnog i prerastaju u kulturni praznik prepoznat u čitavoj Crnoj Gori među svim njenim narodima.

Povodom ovog značajnog jubileja, za časopis **"Damar"** imali smo čast razgovarati sa gospodinom Vladimirom-Vladom Kneževićem, direktorom Centra za kulturu "Husein Bašić", čovjekom čija predanost, vizija i posvećenost daju ovoj manifestaciji identitet i dušu.

„Dani borovnice su dio kulturnog programa međutim ne zaboravimo oni su i duh vremena koji se ne zaboravlja, povratak prirodi, korijenima i svemu onome što nas čini ljudima. Ove godine, kao i svake prethodne, pripremili smo bogat i raznovrstan program, u kojem će uživati svi od naših sugrađana, gostiju i turista, do naše cijenjene dijaspore koja u velikom broju dolazi kući, u svoj Plav", ističe Knežević.

A čarolija koja nas očekuje tokom ovih šesnaest dana zaista je raznovrsna i temeljito osmišljena od smotre folklornih ansambala, etno grupa, planinarskih pohoda, preko nastupa zavičajnih društava, koncerata pod vedrim nebom, pa sve do gastronomske ponude specijaliteta od borovnice, koji svakog posjetioca uvode u kulinarski raj.

Neće izostati ni tradicija berbe borovnica, prastari običaji ovog kraja koji su pretočeni u savremeni okvir, ali sačuvani u svom izvornom obliku. Poseban akcenat stavljen je na najmlađe, za koje su pripremljeni edukativni, zabavni i kreativni programi, kako bi i oni osjetili čar lokalne tradicije.

Značajno mjesto u programu imaju i likovne izložbe, sa retrospektivama zavičajnih slikara, ali i promocije knjiga, književne večeri i susreti stvaralaca, đe se riječ i slika pretaču u mozaik identiteta Plava.

„Neću vam sve otkriti“, kaže Knežević uz osmijeh. „Neka nešto ostane tajna, jer svaka prava priča mora imati svoj čar nešto što se ne može najaviti, već samo doživjeti.“

Plav će u nastupajućim danima jula predstaviti borovnicu kao simbol prirodnog bogatstva. Naša opština slavi sebe svoje planine, rijeke, jezera, svoje ljude, svoje pjesme i snove. Slavi duh koji je opstajao i kad je bilo teško, i radost koja se prenosi sa generacije na generaciju. Čini ono što često zaboravljamo ljepotu pripadanja.

Zato vas pozivamo dođite u Plav. Upoznajte ga kroz miris svježih borovnica, kroz zvuk narodnih instrumenata, kroz folklorne igre koje oživljavaju duh predaka, kroz smijeh đece, toplinu domaćina i slike koje ostaju zauvijek u pamćenju. Jer, 25. Dani borovnice su doživljaj koji nas oblikuje, koji se pamti i koji nas usmjerava ka pravim vrijednostima. A ova manifestacija, kako sa ponosom zaključuje direktor Knežević, jedna je od njih. „Naši Dani borovnice su prostor susreta između zavičaja i dijaspore, između prirode i umjetnosti, između početaka i našeg trajanja. To je onaj

posebni trenutak kada se Plav ogleda u oku svakog posjetioca, a svaki osmijeh koji se ovđe rodi ostaje zauvijek vezan za ovo tlo. Ne postoji veća nagrada za nas organizatore od toga da ljudi ponesu iz Plava ne samo lijepe uspomene i emocije, već i osjećaj da su bili dio nečega iskonski lijepog i plemenitog,“ poručuje Vladimir-Vlado Knežević, čovjek koji sa svojim timom daje ovoj manifestaciji dušu. Plav vas čeka otvorena srca, raskošne prirode i bogate tradicije. Dođite da zajedno proslavimo četvrt vijeka čarolija od borovnice ◆

Ahmed Goruždić: Enes i Lucija, Nova POETIKA, Beograd

Samo ranjene školjke daju bisere

Na kraju svake tišine, dođe vrisak. Na žalost ili na sreću, zahvaljujući vremenu koje još nije donijelo zaborav, Ahmed Goruždić, je u ljubavnom romanu *Enes i Lucija*, očima prepunim tuge, ispratio je taj fenomen i ponudio najnoviji autobiografski dokaz da samo ranjene školjke daju bisere.

Piše: **Prof. dr. Esad KUČEVIĆ**

Onda i pad je let narativnog Tutinca, koji živi i radi u Njemačkoj. Njegovu rašomonijadu, u sivomaslinastoj uniformi bivšeg pripadnika JNA, u Francuskoj bi žovijalno opisali kao „ukusno i blagosloveno ranjen“, što vuče korijene iz staroengleske etimološke osnove - posvećeno (u krvi). Saglasno tome, da sve staze iz živopisne sandžačke varoši na obalama Vidrenjaka, preko Dalmacije do evropskih metropola, čim se progovori o ranama, biserima, posvećivanju, krvavoj nostalgiji, najsigurniji su putokaz na junake ljubavnih avlija, koje nisu sve proklete.

Ne samo zato što je na Balkanu život neopravdano i nepravedno mnogo lakši kad neznaš, nego kad ne znaš, da ne znaš da se oblaci i ptice nikad ne vraćaju. Zato su dubokoumni monolozi, ponekad u formi dijaloga, ćuprija između sebe i duše, ili besomučni pokušaj prevoda sudbine, u sandžačkom nijetu, da je sve sa svim na ovom dunjaluku uporedivo na rodnu tromeđu bez međa.

Možda je zato lako izgubiti sve, osim naših početaka. Već na prvom koraku, imperativ su ožiljci od povreda zbog kojih tražimo odgovor, da bi, iz najstrašnijih dubina neznanja, zbunjenosti i straha izvukli i pronašli sebe. Svaki put, kao i većine junaka Ahmedovog mikrokosmosa. Lucija, Enes, tetka Anka, otac Ante, Fehrat, Marina, preživljavaju sopstvenu tragediju, a neki put i tuđu.

To su sve samo dirljivi spoljni efekti. Manifestacija onoga što je suština naših slika, čiji su ramovi tamo daleko. Dalje od neskrivene ljubavne avanture istinoljubivog vidara i vidovitog momka iz ljutog Sandžaka, i zadarske dive, koja, na tragu idilične vizije, svim srcem brani ono što se otima od života, tradicije i kulture razuđenih galaksija.

Prepisivanje života mogao bi biti podnaslov intrigantnog romana, koji čitaoce ne ostavlja ravnodušnim. Na umjetnički spomenar, sastavljen od simpatičnih emocija, prepunih zajedničkog melanholičnog strpljenja i ambicioznog povjerenja, da je ovo književno iskustvo dijamantski podsjetnik

na pješčani sat našeg trajanja i tragikomične balkanske slutnje o žudnji za slobodnim, građanskim i dalekim životom koji se osluškuje daleko od rodnog kraja. Samo noću, u kasne sate.

Nadrealno, iako se nama nikako ne sviđa ovaj prefiks nad. Uglavnom, to je poetički, a ne prozni stav, koji poentira mladost i nerazumljivu žurbu. Nešto prenagljeno, gotovo usplahireno, kao da krademo samog sebe, na drugom kraju vage bošnjačkog hedonizma. Onda i srce Sandžaklije, polako otkucava i bije, dok uživa u pripitomljenom toku mirnog Lima, nerazgovetnog Ibra, promukle Raške, šapatu Jošanice i Vapinom romorenju.

U idiličnom ambijentu, 18 dijelova, na 396 strana, najbolje se prepoznaju riječi Ahmedovih odanih i iskrenih junaka. Prepušteni belosvjetskom talogu „svijeta i srca“, u narativu neprevaziđenog tutinskog vagabunda Juke iz Crniša, što u neobjašnjivom hodočašću prepješači od zadnje pošte Tutin do Jelakovih kampova, na ulcinjskoj Velikoj plaži:

-Ne znam. Možda. Ali, ostajem, na svom. Taloženje je moguće, tek kad je voda mirna. Ili, bar kad voda tiho teče.

U borbi, protiv banalnosti i tuge, po utvrđenom pravilu. Poželjno nostalgično, prisjećanjem na nezaboravne dane Ahmedovi junaci se odano i iskreno klanjaju pred tri sile: narod, misao i riječ.

Zajedno i podjednako su njihove vjerne sluge. Naročito, u ubogom zavičaju, u plamenu s mnogo ljubavi i osjećanja vječitog duga.

Bez topline gnijezda, koja daje krila. Korak po korak, Enes i Lucija, bježe od pristiglih šejtana. Parnim priznanjem da nema ništa stalnije od privremenog susreta, po balkanskim urvinama i dubodolinama, natenane i suzdržano, goloprsi merak što je Bošnjak, sa zavodljivom mistikom Istoka, išao je uporedo sa otmenom klinkom Dalmatinkom, rješenom da se nježno voli i kad se okrutno sveti.

Jer, to ne može biti svako.

Po ko zna koji put, gotovo refrenski se ponavlja izraz, u ulozi nesvakidašnjeg

dostignuća, posebne snage, vještine i karaktera. Na taj način Lucija nosi tuđi teret bez svoje krivice, oprašta onima što su je izdali, u tišini čini dobro i zadržava dostojanstvo, u poniženju.

Dovoljno za univerzalnu, tematski fokusiranu refleksiju. Crno-bijelo u koloru. Imala je, kažu lice svačije prve ljubavi. (S)nežno plava, poput fjorda, fragilne duševne strukture i zadivljujuće ženstvenosti. Ali, uprkos perfidnih difamacija, njen turbulentni život je kao Alef iz istoimene Borhesove pripovijetke, što glavnu junakinju nameće u prvi plan. Više od broja, ona je znak povjerenja.

O sebi i pri sebi. Odakle ste, to ste. Napeto i misaono duboko, kad se Enes i Lucija bore za ljubav ili sreću, ne gledaju na sat, ni u kalendare, jer je svaki rasplet, uvod u novi zaplet. Dok nijednu tajnu nisu bolje sačuvali, od one koju su svi nagađali.

Zato ljubav Ahmedovih singularnih likova nije trajno osjećanje stanja, nego trajno osjećanje cilja◆

DAMAR 54

MAJKA

Piše: **Senada ĐEŠEVIĆ, profesor**

Samo što je ušla u dvadesetu godinu svog života, Hasnija Etemova ostala je noseća trećim djetetom. Već je imala dva sina, mlađeg, Senada, kojeg još uvijek dojaše, i starijeg, dvogodišnjeg Ekrema. Nije imala kad da se oporavi od prethodne dvije teške trudnoće, a treća je već bila tu, trudnoća koja je bila mnogo da je sanjala, kamoli na javi da joj se dešava. Bar ne tada. Saznanje da je bremenita treći put skrha je. Utučena, razmišljala je kako s trećim djetetom. Ako ga rodi, čime da ga zadoji? U šta da ga povije? Istovremeno, plašila se nasilnog prekida trudnoće. Ogriješiće se. I ono ima dušu. Pomiješana osjećanja napraviše joj pometnju u glavi. Drugo stanje joj zaokupi misli. Paralisa je. Blijeda, iscrpljena i umorna od života, ipak je odlučila da ga se, krijući, riješi. Počela je da primjenjuje savjete, tretmane i terapije žena koje su već prinudno prekidale trudnoću: od ispijanja raznih čajeva, ljuljanja preko kace do skrivenih posjeta bajalici tražeći da je gnječenjem stomaka liši ploda.

U njenom kraju dešavalo se ženama u poznim godinama da neplanirano ostanu u drugom stanju. Podložnost mentalitetskom i običajnom uvjerenju da kasne trudnoće mogu izazvati zdravstvene i psihičke probleme, stid i sramotu, podsticao ih je da nasilnim putem izazovu prekid neželjene trudnoće. U slučaju da im to ne pođe za rukom, posramljene, zlovoljno su rađale. Satrvene, nakon porođaja bi zapadale u depresiju, gubile zdravlje, a time i mlijeko za prinovu. Brigu o novorođenčadima preuzimale su njihove udate kćerke, snahe ili jetrve, koje su toj djeci, preuzevši na sebe i dojenje, postajale majke po mlijeku. Majke bi po oporavku objeručke prihvatale svoj evlad, s ubjeđenjem da čovjek snuje, Allah određuje.

Česti nadritretmani i načini prekida trudnoće Etemovici znatno uticahu na zdravlje, za koje nije mnogo ni marila. A i da je htjela, nije imala kad. Do iznemoglosti, svakodnevno je radila i muške i ženske poslove. Utezala povojima. I – ništa. Ne praveći joj nikakve tegobe, iz dana u dan, u njoj je rastao novi život, koji ju je neočekivano navikavao na novo stanje. Kako je trudnoća odmicala, Etemovica se osjećala sve bolje, znatno bolje nego u prethodne dvije trudnoće, što joj davaše kuvet da je iznese do kraja. A i kuraženje Dalibe Ibišove: „Tebe se svaki dæn plaća. Njiviš dva sina, a i trećega nosiš!" dodatno je ohrabriše i natjeraše da odustane od abortusa. Hotimice poče da vodi brigu o svom izgledu. Znala je pored kotla haljinu da osvuče, a pored plota da je obuče i nastavi da radi od jutra do sjutra. Bila je laka na nogama. Hitra. To hoće ko nosi žensko dijete. S muškima je bila teška. Sramila se. Krila stomak u sto krpa. Ali je bila džumertan. Pozivala na kahvu. Davala zadnji zalogaj iz usta. Sad je stegnuta. Tvrda. Zgrčene ruke.

„Ako ne dvije, jednu čoku nosi, uvr' glave. Stisla se. Žao joj je ono što poije, a ne kome šta da dâ", naklapale su starije žene.

Nagađanja žena da nosi žensko dijete razoriše je. Ubiše joj nur u duši i zarobiše osmijeh na licu. Ako je išta molila dragog Allaha, to je da joj ne podari žensko dijete. Trajni biljeg koji je dobila rođenjem, nezaštićenost i nesigurnost koje je odmalena nosila na svojim nejakim plećima, ostavi traga u njoj. Naročito pogibija baba, koja je s godinu i po učini jetimom, njen život pretvori u kovitlac. Nije počela ni da živi, a već se život poigrao njome. Da joj je babo ostao živ, možda bi je školovao. Možda. Koliko je samo čeznula! Makar osmoljetku. Uporna, uspjela je da završi četiri razreda osnovne škole u svom Vojnom Selu. A mogla je više, jer je željela. Pametnu, poslušnu, vrijednu i dobru učenicu školovanje bi odvelo daleko. Ovako, i rođenjem i udajom život ju je vezao za njeno rodno selo, iz kojeg dokasno nije izlazila.

Tri mjeseca nakon što joj je babo preselio na ahiret Hasnija je dobila sestru Nafiju. Hasnijina majka mogla je do porođaja da ostane u kući svog rahmetli muža Sulja. Međutim, adeti nijesu dozvoljavali da nakon rođenja Nafije mlada udovica ostane na podnicama svog praga, ma koliko imala djece i ma koliko bila čestita i vrijedna. Kako bi zadržale svoju djecu, udovice su udavali za najstarijeg slobodnog muškarca iz kuće u kojoj su živjele do tada. Želja Hasnijine majke da ostane sa svojim kćerkama primorala ju je da se uda za svog đeveričića Baljiju, Hasnijinog brata od adža, koji bijaše jedini neoženjeni muškarac u njihovoj kući. Iako mlađi od nje četiri pune godine, nesrećna žena je, sa svojom dvadeset i jednom godinom, nevoljno stupila u drugi brak. U suprotnom, bila bi prinuđena da ostavi svoja dva jetima i vrati se svojima u

DAMAR 55

Prnjavor, uz pravo da djecu viđa samo kad bi joj to svekar i svekrva dopustili. U braku sa Baljijom Hasnijina majka Umihana rodila je sina Ujkana, koji Hasniji i Nafiji rođenjem postade ujedno i polubrat i bratanac.

Život bez jednog roditelja učini da se Hasnija osjeća povučenijom, zanemarenom, često i odbačenom. Tu ranu godinama je nosila na srcu, onako kako samo jetim zna. Jetimluk, priče da njen babo Suljo iza sebe ne ostavi evlada, misleći na nasljednika, sirotinja i unižavanje ženske djece u njoj ubiše želju za rađanjem kćerke. Potištena, žalila se svojoj majci da ne želi da rodi dijete koje nosi, pa ni da je muško.

– Majko, nemam ga š čim zadojit! Sve sama kos' i koža na mene. Etem od dnevnice samo šta donese.

Ne slušajući seoske priče, majka ju je hrabrila da ne priziva zlo i da je bolje da se izrađa dok je mlada i zdrava. Dok još može.

– Kæd ga je dragi Allah zadæhæn, neka se rodi. Grijeh je maksumu uzimat dušu, pa i da je žensko. Đeca će rasti jedno uz drugo. Iz jednog sahana će jes'. Kolj'ko goj da ji' rodiš, prhnuće ka 'tice u svijet. Svako za svojom nafakom. No, rađi, sine, dok možeš. I šćer će ti veljat šutra. Da potrči, da ti doda ruke. Još ako se bljizo uda, ka ti što si se udala. Uza svaku, da je uz tebe. Šta bi Ibišovica dala da je mogla na vrijeme da rodi? Vidajući se taljike godine da zatrudnji, crnoga jada je viđela. Zasramna. Oboljela. A da ne pričam šta je osamnæs' godinæ sirota ljuta nosila na hærbat, od nadimækæ do zasramnih riječi. Da je bar rodila sina, pa da je imala rašta da trpi i da se muči. Ovako, čoru. Sve znaš, u polovinu kuće ti je. Ka da nije ni rađala. Helj, ni posljen rođenja šćerke nije bila poštovana i prifaćena ka halek. Ja ked sæm, posljen tolj'ko godinæ, Ujkana dobila, i Baljija i domovina su me više cijenili, no dok sæm samo vas dvije imala! Imala, a ka da ve nijesæm imala. Vi ste tuđa večera. Otišlje biste, ka što jeste. Svaka u svoj dom. Ko bi ostao na toprak kuće? Niko. Da nijesæm Ujkana rodila, utuljila bi se mome Baljiji loza, za vijek vjekovæ! Nažalos', čim ne ostavi iza sebe muško, vašem babu, jes'! Žene koje su dosta đece rodilje više se cijenu i poštuju. Ne ulazu u svačija usta. Svojim junacima su punilje i punu kuću zdravom i naprednom đecom. No, da rodiš, i druge ti nema!

Nakon majčinih riječi Etemovici bi malo laknulo. Ali dijete koje nosaše ispod srca bijaše joj teže no kamen u lubini.

Ulaskom u deveti mjesec vidno okrupnja. Stomak se zaokruži, lice iščisti, a grudi nabrekoše. Od posla nije imala kad da razmišlja o porođaju. Nosila bi ga godinama, samo da ne rodi. Znala je da mu je tamo najsigurnije. Stigla je da ovaroše kuću. Nešto paprika obari, a nešto kupusom napuni. Ispekla je i brzin pekmeza od šljiva, koje te godine slabo rodiše. A i to što rodi pola crvljivo bijaše. Ni usta da se okvase, kamoli šta drugo. Kada bi joj ponestala prismoka, znala je da ga razmuti i udrobi kolobotnjicu u sahanu, čime bi hranila djecu, od čega joj često povraćahu. Razrijeđen je gubio na ukusu i bio obična vodurina, kroz koju se provlačila pokoja kožica od jesenki. Umornoj, u snu bi joj udarao plač gladne djece, od čega se, spavajući na komate, budila umornija nego prije lijeganja.

Navika da bude prva na njivi, za stokom, na livadi, u borovnjaku, u snošenju četine za brave... a zadnja za sofrom nastavi se i s udajom. To breme se nije smanjilo, već uvećalo. Svaki obilazak majke činio ju je zasramnom pred svekrvom, koja joj za to vrijeme čuvaše djecu. Dešavalo se da nema kad da turi zalogaj hljeba u usta. Zajednica. Skučenost. Oskudnost. Sve ju je gušilo, pa i soba u kojoj je spavala s dječicom i mužem, koju je doskoro dijelila s neoženjenim djeverom Šućkom. Moralo se. Nije se imalo kud. Na jednoj slamarici ona i đuvegija. Na drugoj djever. Stariji sin do njih, a mlađi u bešiku. U kuhinji ostala čeljad. Djeca su joj bila toliko živa i nemirna da su znala po čitavu dugu noć da ne uvežu jezik u usta. Posebno stariji, slabunjavog zdravlja, od akšama do sabaha na prsima bi joj plakao. Radi primanja injekcija znala je mjesec dana dva puta dnevno da ga nosi na leđima do plavske ambulante. I to u poodmakloj trudnoći drugim sinom, zimi, u vunenom prsluku, pantolačama i opancima koji bi popustili hà bi spustila nogu niz Ljutića potok. Tako je mokrih nogu prtila od kuće do Plava i nazad. Ulaskom u kuću ne bi ih osjećala do kasno u noć. Utrnule i crvene od studi, žarile bi joj do sabaha. Ne bi imala kad ni da ih zgrije, a odbljesci jutarnjeg sunca uveliko bi je pratili klizavom stazom ka Plavu. Želja da joj dijete ozdravi otapala je led i ublažavala teret koji je nosila na leđima i u utrobi. To joj je davalo krila da leti, da traje, da živi. A imala je i za koga. Muško gaji a, po svom nahođenju, muško nosi. Na putu ka sinovljevom izlječenju, uloga i veličanje muške glave u kući učiniše je jačom i snažnijom od svake promrzle stope do Plava.

Prije svitanja, posljednji septembarski dan, gladnu i neispavanu, dočeka je na Rupama, u rodskoj njivi. Pred očima joj zreli strukovi kolomboća predočavahu riznicu jesenjih boja. Prije padanja na snop u njenim rukama igrahu posljednji, čarobni ples. Želješći što prije da vidi vrh njive, istovremeno je hvatala po dva-tri struka, uzimajući im srpom nasilno dušu. Brišući graške znoja s umornog lica, kasno popodne osjeti bolove u predjelu slabina. Ne osvrćući se, nastavi da žanje. Dolazak ženskog djeteta na svijet radost bi pretvorilo u tugu. Prethodna rađanja jedrinu i snagu joj iscijediše. Neuhranjenoj, mlijeko bi joj jedva prilazilo, a još brže pregorijevalo. Tih dana joj se činilo da slabo osjeća bebine pokrete. Nakon iscrpljujućih poslova, jedva bi čekala da spusti glavu na jastuk i sa sumnjom, koju je krila, zaspi. Dodirivanje obamrlog trbuha izazvaše u njoj osjećaj da ga neće zadojiti.

Bolovi učestaše i postaše sve jači. Mada se stezala koliko je mogla, nije uspijevala da ih obuzda. Ma koliko se odupirala, priljubiše je uz ostrže, pri čijem naslanjanju je zapahnu rezak miris upuhljalog sijena. Čuvši ječanje svoje kćerke, Umihana baci srp iz ruke i pohita svojem evladu. Ne izgovorivši ni riječ, trudnica se zasrami majčinog pogleda i krenu da žanje. Uzalud. Nije mogla da se pomjeri s mjesta. Silina bola u krstima izazva joj suze u očima:

– Majko, neeeću da rodiiiiim! Nećuuuu!

Ne slušajući je šta govori, pribrana majka je objeručke uhvati i unese u hizbu. Dok je majka ključanicom zatvarala vrata, Etemovicu bolovi strovališe na plast sijena. Spušten stomak i mučnina u želucu onemogućiše je da zauzme bilo kakav

položaj. Izmučena i vidno uplašena, drhtavim glasom se obrati majci:

– Evo neki dæn ne oćećam dijete u utrobu....

Zatečena, majka spusti svoje hrapave ruke na kćerkin stomak. Nečujni muk uvjeri je da su otkucaji srca u utrobi zanavijek zamrli. Smušen, majčin pogled

vidno je unervozi, ali majčina mudrost ne dozvoli kćerki da joj drhtanje ruku potvrdi slutnju. Boreći se za život svoje kćerke, naglim bušenjem vodenjaka pokuša da ubrza porođaj. Mlaz plodove vode protkan krvavim končićima natopi plast sijena na kojem trudnica ležaše. Ionako umornu, porođajne muke dovedoše je do besvijesti. Grčevita borba dvije žene trajala je satima. Nemoćna i u stanju očaja, njena majka uspje da dozove svog muža Baljiju.

Prozirnu i iznemoglu, kasno u noć, na konju, odvedoše je u plavsku ambulantu, u kojoj se borba nastavi do sabaha. Ezan mujezina s Carske džamije i doktorove riječi „Mrtvaaa je! Pupčanik...! Čoraaa" smrtno uplašenoj Etemovici potvrdiše sumnju. Nasta muk bolniji od bola. Muk jači od vriska. Led u grudima i mrak u polumrtvim očima se nastaniše. Koliko pitanja, nečujnih tonova proletje kroz njenu glavu! Jedna za drugom, počeše joj se ređati najbolnije slike, koje će joj se trajno smjenjivati u glavi. Iščupane nožice iz materice, izlomljene ručice, obezglavljeni trup, mrtve oči, nijemi krik na kliještima – bespomoćno su vapili za majčinim zagrljajem. Polusvjesna, pokušavala je ispruženim rukama da iščupa evlad iz pobješnjele utrobe nemilostive smrti. Otme. Zadrži. Privije na svoje grudi. Podoji. Okovana bolom, zamrzlim osmijehom htjela je da ugrije svoje čedo. Dodirom duboke rane da zaliječi. Uzalud. Zgrči se majčino srce poput zamukle ptice. Okameniše misli. Bježeći u sudbinski određenu vječnost, čedo napusti nesuđene ljepote i mirise poljskog cvijeća. Krv, uzdah, bol, suze i majčino mlijeko stopiše se u jedno. Neočišćena nutrina, povišena temperatura i infekcija počeše da joj truju tijelo. Slomljenim krilima, raspolućena malena duša igrala je oproštajnu igru nad svojom majkom, u kojoj se počela gnijezditi sepsa.

Nakon dvije nedjelje borbe za život, praznih ruku i lubine, Etemovica je izašla iz bolnice, ne iznoseći dijete, osim imena: Emina. Čvrsto zagrljene dušama, majka joj je dovama osvjetljavala kabur, a svojom toplinom pripremila ćefine, u kojima su bebu odnijeli na mezar, bez majčinog prisustva.

Praznina u utrobi i ugriz kliješta s kojih su jecali krvavi komadi dječijeg tijela ostaviše trajni ožiljak u njenoj duši. Dugo joj je trebalo da ode na mezarje i prouči Fatihu svojoj Emini. Majušni mezar, srastao s travom i busenjem, ne ostavi dunjalučki trag iza sebe, osim tužnu majčinu priču o Emini. Ma koliki rascjep imala na duši, vremenom je osjetila olakšanje, ujedno i saznanje da je Božija bila jača od svih napora, nagađanja, htijenja i želja.

Poslije nenadoknadivog gubitka i tišine stigla je radost. Nakon Emine rodila je još troje, zdrave djece. Nepunu godinu za Eminom rodila je kćerku Senadu, koja pišući čuva uspomenu na svoju majku, svoju heroinu.

Na mjestu gdje prestaju sve boli, gdje prestaju sve patnje i tuge... na mjestu gdje žive najčistije duše... tamo gdje nema razlika... u džennetu… nastanila se Eminina duša. Brišući kamene suze, Etemovica je do posljednjeg izdisaja patila zbog gubitka Emine. Majčinski je otapala zamrznuti osmijeh. Uzalud je priželjkivala kćerkin glas. Sudbinski je bilo zapisano drugačije◆

web portal gusinje-plav.com

NAŠ PROZOR

Ni prvi, a ni zadnji, koji je morao iz zavičaja da ode negdje drugo, zašto ne i u Ameriku baš, pa da bi tek onda vidio ili shvatio koliko vrijedi, zna ili umije. Ponekad moraš da odeš daleko da bi jasno vidio ono što ti je bilo pred nosom. Da bi čuo zavičaj, moraš da ga osluškuješ iz tišine druge zemlje. Da bi zadržao ono što jesi – moraš ga prvo ponijeti sa sobom.

Piše: **Suad IBRAHIMAGIĆ**

Kada je prije više od trideset godina sa porodicom napustio Gusinje i otišao u Sjedinjene Američke Države, Rafet Hot nije ni slutio da će jednog dana, iz srca Njujorka, postaviti temelj medijskog mosta koji će povezivati hiljade ljudi sa obje strane okeana.

Taj most je web portal gusinje-plav.com (osnovan u februaru 2002. godine) koji danas, više od 23 godine kasnije, ima preko 36 miliona pregleda i reputaciju najvažnijeg elektronskog glasa plavsko-gusinjske dijaspore.

Portal je nastao iz jednostavne, ali duboke potrebe: da ljudi porijeklom iz Gusinja i Plava, rasuti po svijetu, ostanu povezani sa svojim krajem. Da im ne promakne vijest iz domovine. Da imaju gdje da se vrate – ako ne nogama, onda mislima i srcem.

Urednik i vlasnik portala je, zajedno sa svojom porodicom ali i mnogobrojnim saradnicima, godinama radio bez prestanka na ažuriranju sadržaja, prateći događaje, inicijative i sudbine ljudi iz zavičaja i dijaspore. Portal nije samo prenosio informacije – on ih je sabirao, oblikovao i davao im značaj. U vremenima kad su mnogi drugi zavičajni mediji utihnuli, gusinje-plav.com je opstao.

Kroz skoro četvrt vijeka postojanja i rada, portal nije ostao samo na informisanju. Pokrenuta je i impresivna humanitarna misija. Od 2007. godine do danas, kao organizatori ili medijski sponzori, učestvovali su u desetinama akcija, prikupljajući više od 11 miliona dolara pomoći – za bolesne, siromašne, kao i za projekte od opšteg društvenog značaja.

Posebno vrijedno pomena je to da su te akcije bile univerzalne, inkluzivne i ljudske – bez obzira na vjeru, naciju ili porijeklo ljudi kojima se pomagalo. Ta širina duha i solidarnosti ono je što izdvaja ovaj portal i čini ga prepoznatljivim širom dijaspore i matične zemlje.

Ali portal je samo kanal koji je to sve učinio izuzetno transparentnim i vidljivim dok su kruna toga svega naši dobri i nesebični ljudi koji nikad nisu odustali da

Generalni konzulat Crne Gore u New Yorku: Amer Cikotić, generalni konzul i Rafet Hot

Portal Gusinje – Plav, Rafet Hot. Portal koji duže od 20 godina stvara sponu, informiše o dijaspori,

Proslava 20 godina rada portala 2022. godine - Rocco Steak House New York Porodica, redakcija i prijatelji

budu humani i da se uvijek nađu kad je najteže. Kad je sve u redu imali bi mnogo šta jedni drugima reći, ali kada je potreba, onda riječi prestaju a djela zažive, padaju sve barijere i brane podjela a prave se mostovi i pruža se ruka za zajednička djelovanja i akcije.

U tom smislu redakcija portala je dobitnik više priznanja - uključujući i prestižnu nagradu „Iskra“ za doprinos dijaspore, kao i zahvalnicu Uprave za saradnju sa dijasporom i iseljenicima Crne Gore.

medijski okvir u kojem su se čuli različiti glasovi - i to je ono što ga čini vjerodostojnim.

U vremenu kada sadržaji dolaze i odlaze brže nego što ih stignemo pročitati, kada su mnogi mediji postali proizvod a ne misija, portal gusinje-plav.com i dalje stoji kao svjedok i čuvar identiteta.

Ali budućnost ne pripada onima koji su osnovali, već onima koji će nastaviti. Mlađe generacije, rođene daleko od zavičaja, pozvane su da prepoznaju vrijednost ove misije. Da čitaju, da uče, da

Najveća podrška u radu na portalu Gusinje-Plav.com, od prvog dana - supruga Vesna Hot

Iskustvo i znanje na jednom mjestu: Rafet Hot sa sinovima Edvinom i Edinom

Oni su "krivi" za početak rada web portala Gusinje-Plav.com Tehnički urednici braća: advokat Edvin i advokat Edin Hot

Ali, više od nagrada, vrijedi povjerenje i odanost čitalaca – koji portal ne napuštaju. Naprotiv: kako sami kažu, „sa njim se bude i sa njim idu na spavanje“.

Naravno, ne moramo se svi uvijek složiti sa svakim tekstom, niti mora, a ni treba, sve da nam odgovara. Ali ono što je važno – i što treba čuvati – jeste prostor za dijalog. Svako ima pravo na svoje mišljenje, i pravo da ga izrazi na dostojanstven način. Portal je, uprkos izazovima, sačuvao tu slobodu i pružio

se uključe – jer nijedan identitet se ne čuva sam od sebe.

Portal nije samo arhiva događaja. On je živi organizam jedne zajednice. On nije samo slika prošlosti – već platforma budućnosti.

Zato, kad kažemo 'naš prozor u nas' – mislimo upravo na to. Na vezu koja ne puca. Na riječ koja ne zastarijeva. Na pogled prema zavičaju koji ne blijedi. Na portal koji nas okuplja – i kada smo najdalje. Na nas same. Na nas u nama. Na nas i poslije nas◆

Porodica najveća podrška: Edvin, Vesna, Rafet i Edin

FESTIVAL STVARALAŠTVA MLADIH – NOVI PAZAR

ČUVAR TRADICIJE I PODSTICAJ TALENATA

Hasna ZILJKIĆ
Foto: Kazim DREKOVIĆ

Iako su učešće na ovogodišnjem Festivalu stvaralaštva mladih prvobitno najavile sve osnovne i srednje škole, kao i predškolske ustanove sa teritorije Grada Novog Pazara, dio njih je, zbog aktuelne situacije u Srbiji – protesta u obrazovnim ustanovama i nedovoljne spremnosti, odlučio da ove godine ne nastupi.

Ipored toga, Kulturni centar Novi Pazar smatrao je da dvogodišnja pauza uzrokovana pandemijom koronavirusa (2020. i 2021. godine), a sada i dodatno izostajanje sa scene, mogu dugoročno nepovoljno uticati na budućnost ovog festivala. Ne radi se samo o gubitku kontinuiteta, već i o izazovu kako kod novih generacija, odraslim uz digitalne tehnologije, očuvati interesovanje za scensku igru, pjevanje, glumu... Važno je dati priliku novim generacijama da kroz glumu, ples, pjesmu i scenski izraz osjete ljepotu stvaralaštva, igru i radost, koja povezuje ljude.

Uprkos svim izazovima, ovogodišnji Festival stvaralaštva mladih okupio je devet obrazovnih ustanova: osam osnovnih škola i jednu predškolsku ustanovu. Njihov trud, posvećenost i entuzijazam zaslužuju posebnu pohvalu i zahvalnost jer upravo oni čine temelj i budućnost ove značajne kulturne manifestacije. Njihova ljubav prema umjetnosti snažan su podsticaj i putokaz kako za buduće generacije, tako i za očuvanje i razvoj ove značajne manifestacije koja povezuje, inspiriše i slavi kreativnost mladih.

Obrazovne ustanove koje su učestvovale na Festivalu stvaralaštva mladih 2025. su:

– OŠ „Meša Selimović“ Novi Pazar – direktor škole: Zoran Mutavdžić, koordinator programa na FSM: Gordan Mijailović, nastavnik muzičke kulture;
– OŠ „Vuk Karadžić“ Novi Pazar – direktor: Amel Halilović, koordinator: Almasa Kurahović, nastavnica bosanskog i srpskog jezika i književnosti;
– OŠ „Rifat Burdžović Tršo“ Novi Pazar – direktor: Nusret Zuković, koordinator: Mubera Škrijelj, nastavnica muzičke kulture;
– OŠ „Mur“ Mur/Novi Pazar – direktor: Alma Murić, koordinator: Besim Habibović, nastavnik bosanskog i srpskog jezika i književnosti;
– OŠ „Avdo Međedović“ Novi Pazar – direktor: Sead Redžović, koordinator: Suada Kolašinac, nastavnica likovne kulture;
– OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“ Novi Pazar – direktor: Halil Bačivac, koordinator: Mersiha Rupić, učiteljica;
– OŠ „Đura Jakšić“ Trnava/Novi Pazar – direktor: Sanela Međedović, koordinator: Mirzeta Hanuša;
– OŠ „Ćamil Sijarić“ Novi Pazar – direktor: Hajradin Selimović, koordinator: Denis Muratović, nastavnik muzičke kulture;
– Predškolska ustanova „Reuda“ Novi Pazar – upravnica: Elvira Mekić.

Predstavljanje škola cjelovečernjim programima započeto je 7. aprila, a u toku jednog dana realizovana su po dva

programa: prvi sa početkom u 16.00 časova, a drugi u 19.30. Svaki od njih rađen je prema jasnim i bogatim propozicijama Festivala, koje predviđaju raznovrsnost i ravnotežu između dramskog i muzičkog izraza, recitacija, skečeva, horskog pjevanja, dječijih kompozicija, solo nastupa, folklornih igara, plesova, instrumentalnog izvođenja i likovnog stvaralaštva.

Kruna ovogodišnjeg Festivala bile su dvije finalne večeri – Dramsko i Muzičko veče – na kojima je u punom sjaju zasijala raskoš dječijeg talenta i posvećenosti.

Stručni žiri, u sastavu profesorica bosanskog i srpskog jezika i književnosti Elida Lekpek, profesorica violine u Muzičkoj školi „Stevan Mokranjac“ Ena Čavić-Kršić, koreograf Nazim Ademović, novinarka Selma Ljajić i urednica programa u Kulturnom centru zadužena za tradiciju, amaterizam i dječiji program Hasna Ziljkić, saopštio je da su i ove godine djeca bila izuzetno nadahnuta i kreativna. Poseban pečat ostavile su brojne autorske dramske scene, originalne recitacije i muzičke kompozicije, edukativne poruke i snažan umjetnički izraz. Finalne večeri bile su ne samo izuzetno bogate i inspirativne, već i snažan dokaz da u našem gradu stasavaju generacije koje umiju i žele da čuvaju i grade kulturni identitet i bogatstvo scene.

Nagrađeni učesnici na Festivalu stvaralaštva mladih 2025. godine, oblast: Drama

Prvo mjesto:
– OŠ „Rifat Burdžović Tršo“ Novi Pazar, drama: „Adem-beg“ (adaptirani tekst Svetozara Ćorovića; mentori: Nezrina Trtovac i Adela Bihorac), glume učenici VI–VIII razreda;

Drugo mjesto:
– OŠ „Avdo Međedović“ Selakovac/Novi Pazar, „Koktel bajka“ (po tekstu Tode Nikoletića; mentori: Nerma Šušević i Senada Husović), glume učenici V–VIII razreda;

Treće mjesto:
– OŠ „Ćamil Sijarić“ Novi Pazar, monodrama: „Bol boluje vještica; bol boluje, nikom ne kazuje“ (tekst: Festival monodrame za djecu Zmajevih dječijih igara – monodrama po sopstvenom tekstu, produkcija Zmajevih dečjih igara; mentor: Aida Biševac, nastavnica), glumi učenica V razreda Asija Omerović.

Nagrađeni učesnici na Festivalu stvaralaštva mladih 2025. godine, oblast: Skeč

Prvo mjesto:
– OŠ „ĐURA JAKŠIĆ“ Trnava/Novi Pazar, skeč: „Stara ljubav ne ’rđa“, glume učenici V–VIII razreda (tekst i režija: Emina Saračević; mentor: Emina Saračević);

Drugo mjesto:
– OŠ „VUK KARADŽIĆ“ Novi Pazar, skeč: „Dijagnoza“ (po tekstu Amele Isanović), glume učenici IV razreda (mentori: Enisa Kačapor i Adisa Masličić; mentorska pomoć u finalu: Senada Bondžuković);

Treće mjesto:
– OŠ „MUR“ Mur/Novi Pazar, skeč: „Đul-Fatima“, glume: učenici nižih razreda (mentori: Melita Habibović, Farisa Korać-Alibašić) i
– OŠ „Rifat Burdžović Tršo“ Novi Pazar, skeč: „Snježana i sedam patuljaka“ (po tekstu Lucije Tasića), glume: učenici IV razreda (mentori: Vijeće IV razreda);

Kulturni centar Novi Pazar posebno pohvaljuje
* za izuzetno izvođenje drame i kreativnost:
– učenike OŠ „ĐURA JAKŠIĆ“ – drama: „Magično pozorište: Ulaz nije za svakoga“, glume učenici V i VI razreda (autor: Nevena Rakočević Pavlović; mentori: Suada Baš i Mersiha Šemović – nastavnice);
* za autorski tekst drame i vješto obrađene teme koje se tiču mladih:
– učenicu V razreda OŠ „VUK KARADŽIĆ“ – Ajšu Azemović, autoricu teksta drame: „Uvijek može i drukčije“;

* Plaketa za za doprinos kvalitetu programa na Festivalu stvaralaštva mladih 2025:
– Predškolska ustanova „Reuda“ Novi Pazar, skeč: „Ti si u pravu“ (autor teksta: Nura Hubijar; mentor: Mediha Islamović), glume: Ajna Abdurahmanović, Omar Sijarić, Naida Tatarević;
– Predškolska ustanova „Reuda“ Novi Pazar, scenski performans: „Djevojčica sa samopouzdanjem“, uloge: Melek Hadžibulić i Zara Bihorac (nepoznat autor teksta; mentor: Ilma Hanuša);

Najbolji glumac na FSM 2025:
– Dželil Gološ, učenik OŠ „Avdo Međedović“ Selakovac/Novi Pazar (uloga vuka u „Koktel bajci“);

Najbolja glumica na FSM 2025:
– Rahmana Muslić, učenica OŠ „Đura Jakšić“ Trnava/Novi Pazar (uloga Hanife u skeču „Stara ljubav ne ’rđa“);

Plaketa za zapaženu ulogu na FSM 2025:
– OŠ „Mur" Mur/Novi Pazar – Lina Preljević (uloga lisice u drami „Mali princ") i Lina Dolovac (uloga zmije u drami „Mali princ");

Plaketa za scenografiju:
– OŠ „Avdo Međedović“ Selakovac/Novi Pazar, drama: „Koktel bajka" (mentori: Nerma Šušević i Senada Husović);

Plaketa za kostim:
– OŠ „Mur" Mur/Novi Pazar, drama: „Mali princ" (mentori: Aida Zečić i Amra Hakić);
– OŠ „Avdo Međedović" Selakovac/Novi Pazar, za kostim bake u *Koktel bajci*: Dalija Mavrić (mentori: Nerma Šušević i Senada Husović).

Nagrađeni učesnici na Festivalu stvaralaštva mladih 2025. godine, oblast: Voditelji

Prvo mjesto:
– OŠ „Avdo Međedović“ Novi Pazar – Merjem Selek i Fatih Radonjica, učenici V razreda (mentor: Mila Radomirović Pavlović);

Drugo mjesto:
– OŠ „Rifat Burdžović Tršo“ Novi Pazar – Umihana Korać, Darija Regić i Ahmed Bačevac (mentori: Tamara Halilović i Ersan Muhović);

Treće mjesto:
– OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“ Novi Pazar – Habib Nicević i Merjem Prelić, učenici IV razreda (mentori: Lahira Buhić i Mirzeta Destović);

Pohvaljeni voditelji:
– OŠ „Vuk Karadžić“ Novi Pazar – Maida Avdović, VIII razred (mentori: Ajtena Redžović Škrijelj i Ajla Trtovac);
– OŠ „Mur“ Mur/Novi Pazar – Adna Nezović, VIII razred (mentori: Zehra Murtezić i Mersija Numanović);
– OŠ „Đura Jakšić“ Trnava/Novi Pazar – Rahmana Muslić, VIII razred (mentor: Sadeta Hasanović);

** Plaketa za novinarski talenat:*
– OŠ „Jovan Jovanović Zmaj" Novi Pazar – Umihana Bogućanin, učenica I razreda (mentor: Mersiha Rupić);

** Plaketa za doprinos kvalitetu programa na FSM 2025:*
– Predškolska ustanova „Reuda“ Novi Pazar – voditelj: Davud Pljakić (mentor: Binasa Muratović).

Nagrađeni učesnici na FSM 2025. godine, oblast: Kazivanje poezije

Prvo mjesto:
– OŠ „Rifat Burdžović Tršo“ Novi Pazar – Medina Mujović, učenica VII razreda, „Zdravo, ti“ (autor: Elizabeta Georgijev; mentori: Binasa Spahović i Mirza Fortić);

Drugo mjesto:
– OŠ „Mur“ Mur/Novi Pazar – Emina Muhović, učenica VI razreda, „Ljubičasti svitac“ (autor: Dobrica Erić; mentor: Amra Hakić);

Treće mjesto:
– OŠ „Meša Selimović“ Novi Pazar – Đurđa Janić, učenica I razreda, „Zamislite“ (autor: Dušan Radović; mentori: Ana Radovanović i Mirjana Đuričić) i
– OŠ „Avdo Međedović“ Novi Pazar – Mediha Jukić, učenica I razreda, „Mahrama moje mame“ (autor: Ismet Bekrić; mentor: Zineta Hukić).

Nagrađeni učesnici u oblasti: Instrumentalna izvođenja

– OŠ „Rifat Burdžović Tršo“ – Dalida Zuković, učenica VII razreda, na klaviru, kompozicija: „Money, money, money“ (grupa ABBA);
– OŠ „Đura Jakšić“ – Melek Rebronja, učenica VI razreda, na klaviru, kompozicije: „Harmonska etida“ i „Valcer vrteška“ (G. Ravin, B. Krstić; mentor: Misala Zekić);
– OŠ „Ćamil Sijarić“ – Zulejha Hadžić, na gitari, kompozicija: Etida u e-molu;
– OŠ „Ćamil Sijarić“ – Tefik Đekić, na harmonici, kompozicija: „Polka“;
– OŠ „Meša Selimović“ – Kvartet harmonika: Vojin Milić, Lazović Mladen, Mateja Maksimović i nastavnik Gordan Mijailović;
– OŠ „Mur“ – Zinedin Šaćirović, učenik VIII razreda, na harmonici, kompozicija „Medeno kolo“ (mentori: Irfan i Adnan Šaćirović).

Nagrađeni učesnici na FSM 2025. godine, oblast: Folklone igre

Prvo mjesto:
– OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“ Novi Pazar – koreografija: „Igre iz Negotina“, učenici od VI do VIII razreda (mentor: Gordana Belić);

Drugo mjesto:
– OŠ „Meša Selimović“ Novi Pazar – koreografija: „Igre iz okoline Beograda“, učenici starijih razreda;

Treće mjesto:
– OŠ „Mur“ Novi Pazar – koreografija: „Pešterski čačak“, učenici mlađih razreda (mentori: Jasmina Beširović i Dženana Krkmišević);

Pohvaljeni školski folklorni ansambli i koreografije:
– OŠ „Vuk Karadžić“ Novi Pazar – koreografija: „Igre iz Sandžaka“ (mentori: Samira Ljajić, Fuada Bećirović i Suada Kučević);
– OŠ „Ćamil Sijarić“ Novi Pazar – koreografija: „Igre sa Pešteri“ (mentor: Azra Alić);
– OŠ „Đura Jakšić“ Trnava/Novi Pazar – koreografija: „Igre i pjesme iz Sandžaka“ (mentori: Vezira Župić i Haris Hećo).

Nagrađeni učesnici na FSM 2025. godine, oblast: Dječiji ples

Prvo mjesto:
– OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“ Novi Pazar – Učenici IV razreda, dječiji ples „Kaubojska polka“ (mentor: Lahira Buhić);

Drugo mjesto:
– OŠ „Meša Selimović“ Novi Pazar – Učenici mlađih razreda, koreografija uz kompoziciju „Evro dečja pesma“ (mentori: Selma Hamzagić, Marina Filipović, Almira Pepić i Milija Bijorac);

Treće mjesto:
– OŠ „Avdo Međedović“ Novi Pazar – Dječiji ples uz kompoziciju „Pusti, pusti modu“ (Z. Čolić), učestvuje 20 učenika IV razreda, naziv grupe: „Dunja sa ormara“ (mentori: Sanela Mujović i Sumera Kolašinac);

Pohvala u oblasti dječijeg plesa:
– OŠ „Ćamil Sijarić“ Novi Pazar – za maštoviti miks plesova učenika nižih razreda „Simply Unique“, ukupno učenika: 65 (mentori: Amina Zuković, Adisa Džanković, Edita Ukić-Ramović, Elvisa Kolašinac, Alma Numanović).

Najbolji klasični ples:
– OŠ „Mur“ Mur/Novi Pazar – Plesna grupa „Indila – Love Story“, učenici VIII razreda (mentori: Zehra Murtezić i Mersija Numanović).

Nagrađeni učesnici na FSM 2025. godine, oblast: Moderni ples

Prvo mjesto:
– OŠ „Avdo Međedović“ Selakovac/Novi Pazar – Plesna grupa „The Key”, učenici VI–VIII razreda (mentor: Senada Husović);

Drugo mjesto:
– OŠ „Vuk Karadžić“ Novi Pazar – Dens grupa „Victory Vibes“, koju čine učenice starijih razreda (mentor: Eroldina Salković);

Treće mjesto:
– OŠ „Meša Selimović“ Novi Pazar – Plesna grupa koju čine učenici starijih razreda, uz melodiju „Always Keep The Child Inside You“ (mentor: Vladimir Veličković);

Pohvala u oblasti modernog plesa:
– OŠ „Đura Jakšić“ Trnava/Novi Pazar – Ples „Čarli, Čarli“, učenici II ciklusa obrazovanja i vaspitanja (mentori: Vezira Župić i Naris Hećo).

Nagrađeni učesnik na FSM 2025. godine, oblast: Ja imam talenat

– OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“ Novi Pazar – Uma Nicević, učenica II razreda (mentor: Emina Medović), naziv tačke: Ritmička gimnastika.

Nagrađeni učesnici na FSM 2025. godine, oblast: Horsko pjevanje

Prva nagrada:

– OŠ „Rifat Burdžović Tršo“ Novi Pazar – kolaž dječijih pjesama: „Kolariću paniću“, „Poletarac“, „Muzika je put do sreće“ (mentor i dirigent: Mubera Škrijelj);

Druga nagrada:

– OŠ „Ćamil Sijarić“ Novi Pazar – učenici starijih razreda, narodna makedonska pjesma: „Jovano, Jovanke“ (mentor i dirigent: Denis Muratović);

Treća nagrada:

– OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“ Novi Pazar, učenici V–VIII razreda, izvode miks pjesama od rok grupe EKV (mentor i dirigent: Miralda Džanefendić);

Pohvaljena horska izvođenja:

– OŠ „Ćamil Sijarić“ Novi Pazar – učenici nižih razreda, kompozicija „Na pravoj si strani“, muzika: Marija Galjević, tekst: Vesna Marković (mentor: Denis Muratović);

– OŠ „Meša Selimović“ Novi Pazar – kompozicija: „Najlepši grad“ (mentori: Jelena Todorović, Marina Kožović i Mirjana Đuričić);

– OŠ „Mur“ Mur/Novi Pazar – učenici I–IV razreda, kompozicija „Putovanje kroz vrijeme“; mentor: Dina Bogućanin.

Nagrađeni učesnici na FSM 2025. godine, oblast: Dječija kompozicija

Prva nagrada:

– OŠ „Rifat Burdžović Tršo“ Novi Pazar – Lamija Leković, učenica VI razreda, kompozicija: „Plavi dječak“, uz pratnju školskog hora (mentor, autor teksta i muzike: Mubera Škrijelj, aranžman: Đorđe Petrović);

Druga nagrada:

– OŠ „Vuk Karadžić“ Novi Pazar – Lela Skenderović, kompozicija: „Pops, pops“ (estr. izvođač: Arija; mentor: Muamera Kahrimanović);

Treća nagrada:

– OŠ „Meša Selimović“ – Ksenija Simović i Melina Nuhović, učenice IV razreda, kompozicija: „Danas pevam zavičaju“ (mentor: Gordan Mijailović);

Pohvala:

– OŠ „Vuk Karadžić“ Novi Pazar – Emana Latifović, Džana Mehmedović, Meleka Koničanin, Hana Nailović, učenice III i V razreda, kompozicija: „Зачем мы ходим в школу“ (mentor: Muamera Kahrimanović);

Plaketa za izuzetan doprinos kvalitetu programa u oblasti dječije pjesme:

– Predškolska ustanova „Reuda“ Novi Pazar, autorska dječija kompozicija „Glas dječije planete“ (autor teksta, mentor i dirigent: Alma Mašović, psiholog i pedagog, kompozitor: Mubera Škrijelj, aranžman: Đorđe Petrović); solisti: Abdurahman Krkušić, Omer Murić, Hana Rebronja, Mejrem Ahmetović, Zara Bihorac; uz pratnju hora PU „Reuda“;

– Predškolska ustanova „Reuda“ Novi Pazar, autorska dječija kompozicija „Volim vas, učiteljice“ (mentor i autor teksta: Binasa Muratović, kompozitor: Mubera Škrijelj, aranžman: Studio Neno); solisti: Džana Salihović, Ejna Ugljanin, Emana Šaćirović, Hatidža Suljović, Nađa Nikšić, Ajna Brničanin, Davud Pljakić.

Nagrađeni učesnici na FSM 2025. godine, oblast: Solo pjevanje/zabavna kompozicija

Prva nagrada:

– OŠ „Rifat Burdžović Tršo“ Novi Pazar – Darija Ugljanin, učenica VIII razreda, „Dobar vam dan“ (estr. izvođač: M. Šerifović; mentor: Mubera Škrijelj);

Druga nagrada:

– OŠ „Rifat Burdžović Tršo“ Novi Pazar – Naida Šemović, učenica VII razreda, „Zlatni dan“ (estr. izvođač: B. Veletanlić; mentor: Mubera Škrijelj);

Treća nagrada:

– OŠ „Meša Selimović“ Novi Pazar – Vanja Marsenić, učenik VIII razreda, „Nek te on ljubi“ (estr. izvođač: Crvena Jabuka; mentor: Gordan Mijailović) i

– OŠ „Avdo Međedović“ Novi Pazar – Emra Jahović, učenica VI razreda, „Deo prošlosti” (estr. izvođač: M. Šerifović; mentor Emir Škrijelj).

Nagrađeni učesnici na FSM 2025. godine, oblast: Solo pjevanje/narodna kompozicija

Prva nagrada:

– OŠ „Mur“ Mur/Novi Pazar – Tarik Karišik, učenik VIII razreda, „Kad ljubav zakasni“ (estr. izvođač: S. Matić; mentori: Dina Bogućanin i Irfan Šaćirović);

Druga nagrada:

– OŠ „Ćamil Sijarić“ Novi Pazar – Šakira Šaćirović, „Karanfil se na put sprema“ (mentor: Denis Muratović);

Treća nagrada:

– OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“ Novi Pazar – Farisa Dolovac, učenica VII razreda, „Ne kuni me, ne ruži me, majko“ (mentor: Miralda Džanefendić);

Pohvaljeni solisti:

– OŠ „Vuk Karadžić“ Novi Pazar – Dilara Zilkić, „Kad bi svi ljudi na svijetu“ (estr. izvođač: A. Dedić; mentor: Mladen Timotijević);

– OŠ „Avdo Međedović“ Selakovac/Novi Pazar – Jasmina Selek, učenica VII razreda, „Pučina“ (estr. izvođač: grupa Flejm; mentor: Emir Škrijelj);

– OŠ „Ćamil Sijarić“ Novi Pazar – Anesa Smajović, „Kad bi bio blizu“ (estr. izvođač: grupa Magazin; mentor: Denis Muratović)

Nagrađeni učesnici na FSM 2025. godine, oblast: Likovno stvaralaštvo

I–IV razred:

Prva nagrada – Esma Salković, OŠ „Đura Jakšić“ Trnava/Novi Pazar;

Druga nagrada – Andrej Radovanović, OŠ „Đura Jakšić“ Trnava/Novi Pazar i

Malik Gredić, OŠ „Vuk Karadžić“ Novi Pazar;

Treća nagrada – Melek Demirović, OŠ „Mur“ Mur/Novi Pazar;

V–VII razred:

Prva nagrada – Dalila Bihorac, OŠ „Meša Selimović“ Novi Pazar;

Druga nagrada – Džemila Hasanović, OŠ „Avdo Međedović“ Selakovac/Novi Pazar i

Emana Kučević, OŠ „Rifat Burdžović Tršo“ Novi Pazar;

Treća nagrada – Tijana Radović, OŠ „Đura Jakšić“ Trnava/Novi Pazar;

VII–VIII razred:

Prva nagrada – Imran Kolašinac, OŠ „Rifat Burdžović Tršo“ Novi Pazar;

Druga nagrada – Fatiha Grbović, OŠ „Vuk Karadžić“ Novi Pazar;

Treća nagrada – Džanan Bjelak, OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“ Novi Pazar.

Ovogodišnji Festival stvaralaštva mladih još jednom je pokazao koliko se u Novom Pazaru njeguje i cijeni dječiji talenat, trud i posvećenost. Iza svih ovih imena i nagrada stoje ne samo daroviti učenici, već i njihovi mentori, nastavnici, saradnici i porodice, koji ih iz dana u dan motivišu i podržavaju.

Više od samog nagrađivanja, vrijednost ovog Festivala ogleda se u ljubavi koja povezuje scenu, publiku i mlade umjetnike, u radosti koja nastaje iz zajedničkog stvaralaštva i u poruci koja ostaje – da bez kulture, umjetnosti i igre nijedno djetinjstvo ne bi bilo potpuno.

Festival stvaralaštva mladih je upravo to: prilika koja čuva i gradi most između generacija i koja nas podsjeća da, bez obzira na izazove vremena u kojem živimo, iskreni trud i zajedništvo uvijek pronalaze put do srca i ostaju zauvijek upamćeni.

Očuvanje tradicije i kulture kroz Festival stvaralaštva mladih

Festival stvaralaštva mladih još jednom je pokazao da nije „samo“ takmičenje, već i snažan čuvar kulture, umjetnosti i tradicije. Kroz dramske scene i poeziju, autorske dječije pjesme, interpretacije tradicionalnih melodija i folklorne igre, na sceni su afirmisani jezik, motivi i običaji bošnjačkog i svih drugih naroda koji žive u Republici Srbiji.

U vrijeme kada digitalne tehnologije često pomjeraju fokus sa živog stvaralaštva, Festival ostaje mjesto susreta generacija, čuvajući bogato kulturno nasljeđe Sandžaka i prenoseći ga na nove, ponosne i posvećene mlade ljude ◆

Folklorne igre:
koreografija: „Igre iz Sandžaka"
mentori: Samira Ljajić, Fuada Bećirović i Suada Kučević
OŠ „VUK KARADŽIĆ" Novi Pazar

Moderni ples:
Plesna grupa koju čine učenici VI do VIII razreda „The Key" (16 učenika)
mentor: Senada Husović
OŠ „AVDO MEDEDOVIĆ" Novi

POGLEDI

Staropodgoričkа kultura

Prošlost je poput knjige koja govori o tajnovitim nepoznanicama budućnosti i samo onaj koji je umije čitati može projektovati viziju srećnije životne budućnosti.

Piše: **Abdulah Bato ABDIĆ**

Podgorica je imala arhitektonskih ostvarenja kao rijetko koji grad u Crnoj Gori, ali o njima se nažalost danas vrlo malo znade. Zadugo nam je pojašnjavano da je sve to uništeno u bombardovanju grada tokom Drugog svjetskog rata, na koji način su amnestirani svi prethodni, a posebno naknadni promašaji, kada smo izgradnjom Titograda izgradili i nekritičku svijest o sebi. Svijest u kojoj se stara Podgorica doživljavala ne više od kolateralne štete. Postavljali smo pitanje. Da li je to grijeh ili šteta? Apsolutno nebitno, jer smo na gubitku svi kao ukupno crnogorsko društvo - mogao bi glasiti odgovor.

Od nastanka, Podgorica je bila svijet u malom, iako taj svijet nije nužno bio Podgorica. Podgoricu su nastanjivali a i danas u njoj žive pripadnici različitih nacionalnih i vjerskih zajednica. *Staropodgorička kultura* je uvažavala i njegovala specifičnosti svih njenih građana bez razlike, u mjeri u kojoj su doprinosili poželjnom razvoju društvenih odnosa, legitimišući se tako kao istinski građansko društvo, što joj je u krajnjem omogućilo da prođe kroz sve istorijske mijene i lomove iskazujući svoju opstojnost.

Kulturno društvo čitaonice

Dostignuća na polju kulturno-umjetničkog stvaralaštva, takođe predstavljaju još uvijek nedovoljno istraženu riznicu, čiji dostupni fragmenti ukazuju na snagu duha jedne razvijene urbane sredine, koja je imala onu, samo gradovima datu magičnu moć nenametljivog oblikovanja građanskih vrijednosti, čijem razvoju su staropodgorički muslimani dali nemjerljiv doprinos, istovremeno čuvajući nacionalnu i ukupnu kulturnu samosvojnost. Prateći još uvijek rijetko dostupne istorijske tragove, saznajemo da je još za osmanske dominacije na ovim prostorima osnovano bilo aktivno **Kulturno društvo čitaonice.**

Nakon turbulentnih istorijskih dešavanja, društvo je nastavilo sa radom u zadnjoj deceniji XIX vijeka. Rad čitaonice je obnovljen pod pokroviteljstvom knjaza Mirka, pokretanjem donatorske akcije na prikupljanju sredstava za izgradnju nove zgrade čitaonice u Novoj-Mirkovoj varoši. Prenosim dio obraćanja Upravnog odbora podgoričkoj javnosti objavljenog u „Glasu Crnogorca":

„U ime Božje-22. januar 1891. godine, na dan ustanovljenja ove čitaonice i 19-togodišnice oslobođenja, postavi temelj novoj čitalačkoj zgradi u Mirkovoj varoši, koja će biti sagrađena, da ukoliko se može zadovolji potrebe ovog društva. No pošto je za građenje ovakve zgrade potrebna prilična novčana suma, a kapital čitalački malen, riješeni da se poradi na sakupljanju priloga, uprava je danas pozvala sve one građane koji su po mogućstvu i rodoljublju nadaju pomoći. Tu im je

Gajretovci neposredno nakon osnivanja 1930. godine.

objašnjen smjer današnjeg skupa i istaknuta misao bila oduševljeno prihvaćena. Zatim se je riješilo upisivanje priloga, pri čemu je prema našim materijalnim prilikama-rezultat ispao dobar na čemu je i ovim putem izrečena srdačna zahvalnost svijesti i rodoljublju ovdašnjih građana bez razlike vjere."

Interesantno je pogledati spisak donatora koji su uzeli učešća u ovoj akciji i dali doprinos stvaranju pretpostavki osnivanja i razvoja brojnih kulturno-prosvjetnih društava. Da se ne zaboravi:

Abdić Ethem
Abdić Mustafa
Alibalić Sadik
Barović Mićo
Begović Sadik
Bešlić Sulejman-Suljo
Bibezić Selim
Bulatović Pavle
Burazerović Omer
Burazerović Sulejman
Burić Pavle
Čakić Mato
Čelebić Muhamed-Medo
Čubranović Joko
Dervišević Hamza
Đečević Abdulah-Duljo
Đečević Hajdar
Đurđević Hasan
Đurđević Mustafa
Efović Derviš
F. Metorečkov
Gospodin Murselj
Građević Derviš
Gvozdenović Andrija
Gvozdenović Đole
Gvozdenović Paško
Gvozdenović Spaso
Hačković Ibrahim
Hadrović Zejnel
Hadžiahmetović Mustafa
Hadžimuhović Murat
Hasan Galičić
Haverić Jakup-beg
Ivanović Vaso
Kadić mula Ahmed
Kerović Hamza
Krnić Hasan
Lačević Bećir-Bećo
Lačević Jakup
Lazović Jovan
Ledinić Ibrahim
Lorenco Guga
Luka Krstović
Lukačević Kapetan Medo
Lukačević Sadik
Lukić Blagota
Lukić Veliša
Ljumanović Selman-Seljo
Marić Ahmed
Marko Pejanović
Marković Risto
Marković Vasilije
Martinović Ilija
Martinović Jovo-brigadir
Merulić Sulejman-Suljo
Mrčarica Jovan
Murat hadži Sulejmanov
Nenezić Luka
Nikolić Mitar
Osmanagić Ahmed-beg
Osmanagić Bajram-beg
Osmanagić Derviš-beg
Osmanagić Jusuf-beg
Osmanagić Muhamed-Medo
Osmanagić Osman-beg
Pašić Hafiz
Pejanović Jovan
Pejanovioć Miloš
Pejović Miloš
Pištelić Luka
Pokrklić Ahmed
Pokrklić Saljo
Popović Đ. Jovo
Radičević Garg
Radičević Zaharija
Raičković Stevan
Ramadanović Jakup
Redžić Osman
Salahagić Muhamed-Medo
Selim hodža drački
Serhatlić Jozlija
Stanić Nešo
Stanić Pero
Stijović Đuro
Stijović Jovo
Stijović Luka
Šabanović Osman
Šarkić Hafiz
Šarkić Hasan
Šarkić Selim
Šarkić Tahir
Šćepović Anto
Šuštanov Jovan
Velimirović Jagoš
Vodopić Hadžija
Vukčević Miko

Pa zar nakon svega može biti za čuđenje ukaz kojim je crnogorski suveren knjaz Nikola prilikom proglašenja Opšteg imovinskog zakonika 1888. godine, dok je pored njega stajao perjanik od najvećeg knjaževog povjerenja **Alija Đurđević**, između ostalog kazao:

„Neka se iz ovog zakona razlijeva pravda jednako za sve. Ovo bez razlike kako se krste, ili se ne krste."

Tiho i nečujno prolaze oni društveni fenomeni koji ili jedva da su postojali, ili su bili toliko očigledni i sveprisutni, da je bespotrebno opisivati ih i tako spašavati od zaborava. Kako u tom kontekstu posmatrati staropodgoričku kulturu i doprinos njenih preostalih starosjedioca muslimanske vjeroispovijesti, koji su urbanim vrijednostima življenja bili bezmalo ritualno posvećeni, ostavljam da sami prosudite.

Zabavno-pjevačko društvo „Podgorica"

Nesumnjivo da kultura proističe iz ukupnog življenja ljudi svakog konkretnog područja. Ono što se zbirno naziva *staropodgoričkom kulturom,* jeste kultura proistekla iz najuočljivijeg dijela njenog društva, koje je bilo simbolom multikulturalizma. U tom smislu treba sagledavati i institucionalno organizovanje staropodgoričkih muslimana, koje bijaše usmjereno promovisanju iste, a istovremeno i sa ciljem zaštite nacionalne i ukupne vjerske samosvojnosti u odista nepovoljnim uslovima, koje je karakterisalo njeno zlorabljene i unižavanje. Bez mogućnosti kontakta sa bilo kojom drugom bošnjačkom sredinom, Podgorica se na razmeđu XIX i XX vijeka objektivno dojmila poput izolovanog ostrva, prepuštena sama sebi. Pri tom je bila primorana suočiti se sa brojnim izazovima koji su prijetili da je pometu sa kulturne mape. Međutim, svjesni da je upravo očuvanje autentične kulture, prva linija odbrane ukupne nacionalne samosvojnosti, staropodgorički muslimani su upravo institucionalnim organiozovanjem uspjeli odoljeti brojnim izazovima. Pionirski korak u tom smislu bilo je Muslimansko zabavno-pjevačko društvo **„Podgorica"** formirano 1890. godine. Društvo je u svom sastavu imalo horsku sekciju i tamburaški orkestar.

Društvo je bilo aktivno u povodu obilježavanja muslimanskih vjerskih praznika, a takođe su bili prisutni konkretnim povodima na veseljima i sijelima. Zbog specifičnosti odjevnih predmeta lokalne narodne nošnje koju su nosili prilikom nastupa, u narodu su bili poznati kao ***fistanlije***. Inače, finansirali su se iz ličnih sredstava i donacija preostalih staropodgoričkih muslimanskih trgovaca i zanatlija. Društvo je prestalo sa radom u osvitu balkanskih ratova 1911. godine. Predsjednik ovog društva je bio **Selim Bibezić**, a dirigent **Ahmed beg Osmanagić**. Inače, članovi društva su još bili:

Mujakić Sadik
Alibalić Hamza
Abdić Mahmut Buto
Bulić Muslija
Baštić Mahmut Buto
Diglisić Rizo
Đurović Selman
Kapisazović Jakup
Lačević Alija
Lačević Rizo
Ledinić Bajram
Lekić Murat
Lukačević Ethem-Temo
Maljević Sadik
Mandić Muslija

Kulturno-prosvjetna društva „Napredak“ i „Gajret“

U bitno izmijenjenim okolnostima u novoformiranoj Kraljevini SHS, čije trajanje je obilježeno nastavkom migracionih procesa, koji su bezmalo ispraznili prostore Podgorice od njenih starosjedioca muslimanske vjeroispovjesti koji su se skrasili u Bosni, Turskoj i Albaniji, manjina koja je ostala na svom topraku, predvođena mladim trgovcima, manufakturnim proizvođačima, vjerskim službenicima i ljudima od ugleda i znanja je ubrzo formirala muslimansko kulturno - prosvjetno društvo simboličnog naziva **„Napredak“.** Društvo je formirano odmah po okončanju Prvog svjetskog rata 1919. godine. Predsjednik društva je bio **Ibrahim Mujadžević**, a dirigenti **Hugo Ruševljanin** i **Aleksa Ivanović**. Napredak je u svom sastavu pored tradicionalno razvijenog tamburaškog orkestra i horske sekcije, imao i dramsku sekciju. Horska sekcija i njeni istaknuti solisti, poput Ahmeda Kadića, su na repertoaru imali uglavnom sevdalinke stare Podgorice, te slijedom toga i velike zasluge za očuvanje našeg izvornog sevdaha, kao segmenta ukupne staropodgoričke kulture.

Članovi društva su bili:

Bibezić Smail
Diglisić Alija-Aljo
Diglisić Mustafa-Cafo
Đečević Muharem
Đečević Zizo
Đurbuzović Ahmed
Đurbuzović Bišo

Galičić Ćazim
Građević Šućo
Haverić Murat
Horvat Hugo
Kadić Ahmed
Kerović Sadik
Koskić Redžep-Redžo
Krpuljević Hasan-Cano
Kunić Bećir-Bećo
Lačević Šaćir
Lekić Mahmut-Buto
Ljumanović Ibrahim-Bimo
Marić Osman
Mujadžević Said
Mušikić Rizo
Prašljivić Bećir-Bećo
Prašljivić Šefket-Šeko
Serhatlić Rizo
Serhatlić Šućo
Tuzović Mahmut-Buto

Držim za potrebnim ukazati da je Tuzović Mahmut-Buto, bio jedan od utemeljitelja Komunističke partije Jugoslavije na ovim prostorima, da bi se po okončanju Drugog svjetskog rata sa porodicom skrasio u Izmiru.

Društvo „Napredak“ je bilo aktivno do 1926. godine. Radilo je u izuzetno teškim finansijskim uslovima, što je uzrokovano još jednim talasom iseljavanja brojnih muslimanskih familija, koje su kao donatori omogućavali njegovo djelovanje. Takođe, oduzimanjem i konfiskovanjem brojnih vakufa od strane države, to jest, uzurpacijom vakufa od lokalnih silnika i Islamska vjerska zajednica Podgorice bila je onemogućena da ih finansijski podrži, a krediti koje je iz tih razloga uzimala kod banaka stizali su na naplatu sa visokim kamatama zbog kašnjenja. Sve to je u konačnici kulminiralo 1926. godine prestankom rada muslimanskog kulturno prosvjetnog društva **„Napredak“** Na ovaj način je trasiran put još jednog oblika institucionalnog organizovanja staropodgoričkih muslimana kroz muslimansko kulturno-prosvjetno društvo „Gajret“ koje je formirano 1929. godine i bilo aktivno do 1941. godine, kada je početkom Drugog svjetskog rata, prestalo sa radom. Predsjednici društva su bili: Said Mujadžević, Murat Pokrklić i dr. **Ibrahim-Ibro Koristović**. Po okončanju rata **Said Mujadžević** se sa porodicom odselio za Albaniju, a **Murat Pokrklić** za Bosnu. Društvo „Gajret“ je 1936. godine, upriličilo druženje uz pjesmu u sali *bioskopa Dreševića*, o čemu je ondašnja crnogorska štampa izvjestila na sledeći način:

„Juče je u našoj šeher Podgorici Muslimansko kulturno-prosvjetno društvo „Gajret“ imalo vanredno uspio koncert, na kojem su učešće uzele sve njegove sekcije. Tom prilikom gospodin Ahmed Kadić je prvi put pjevao uz pomoć mikrofona.“

Iz razgovora sa starinama iz Gajreta, sa kojima sam imao privilegiju razgovarati, sa neskrivenim emocijama su mi govorili o izuzetnom pjevačkom umijeću doajena podgoričkog sevdaha između dva svjetska rata **Ahmedu Kadiću**, sa kojim sam se igrom slučaja imao prilike upoznati se i slušati njegove izvedbe „Sejdefe“, „Pomrčina stara varoš spava“, te one evergreen „Šetajući pored Ljubovića“, sada daleke 1997. godine u Istanbulu, gdje se skrasio sa svojom porodicom. I danas se priča i o vanrednom muzičkom umijeću **Šerifa-Šeka Džaferovića**, koji je bio virtouz na više instrumenata, a prvi je savladao sviranje na tzv. havajskoj gitari, koja tada bijaše hit ne samo na ovim prostorima. Dirigenti su bili: **Aleksa Ivanović**, **Said Mujadžević** i **Milan Čejović**, a reditelj u tandemu sa **Alijom-Aljom Diglisićem, Špiro Mugoša**.

Inače, članovi društva su još bili:
Abdović Hajro
Abdović Ćazim
Adžagić Sulejman-Suljo
Alibalić Šućo
Alivodić Ibrahim-Bimo
Ćerić Bajram-Bajro
Ćerić Hamza
Delalić Hamza
Dibranin Šefket-Šeko
Džaferadžović Šerif-Šeko
Galičić Himzo
Hačković Osman
Haverić Hasan-Cano
Hodžić Fadila
Jakupović Ahmed
Jakupović Jusuf-Cule
Kadić Ahmed
Kapić Šućo
Koristović Smajo
Krpuljević Hasan-Cano
Lekić Buto
Lekić Fiko
Lekić Mahmut
Lekić Teufik
Marič Šaćir
Marić Šaćir
Mujadžević Said
Mujohodžić Omer
Omerćehajić Mustafa-Cafo
Pašović Said
Ramović Smajo
Ramović Šefket-Šeko
Šarkić Mustafa
Šarkić Nedždet
Šarkić Ramo
Šarkić Slado
Šarkić Teufik
Šarkić Ziko
Toskić Rifat
Turković Sulejman-Suljo
Tuzović Ćazim
Tuzović Jusuf-Cufo
Tuzović Rifat
Tuzović Hasan-Cano
Tuzović Rifo
Tuzović Sulejman-Suljo
Vodopić Abdulah

Društvo je prestalo sa radom početkom Drugog svjetskog rata. Interesantno je podsjetiti se da su se članovi ***Gajreta*** među prvima priključili NOP-u i uzeli učešće u borbi protiv pošasti fašizma, tako da je među njima bilo nosioca ordena narodnog heroja i trinaesto julskih spomenica. Vrijedno je napomenuti da je u Podgorici između dva svjetska rata djelovalo 15 kulturno - prosvjetnih društava, te da su staropodgorički muslimani bili kako osnivači tako i aktivni članovi u skoro svakom od njih. Nemoguće je na egzaktan način iskazati naš doprinos izgradnji i očuvanju staropodgoričke kulture, ali slikovito reče, tek kada bi se taj doprinos mogao fizički iščupati iz živog tkiva podgoričke kulture, praznina koja bi ostala da zjapi, rječitije od svega bi kazivala o veličini i snazi našeg doprinosa koji smo nesebično ponudili u izgradnji i promovisanju ove, po svemu osobene staropodgoričke kulture. Kulture koja je trajno i neizbrisivo promojenila svijet oko sebe ◆

Promocija Novopazarskog sportskog almanaha

PUBLIKACIJA VRIJEDNA POŠTOVANJA

Almanah novopazarskog sporta jedinstvena je publikacija namijenjena sportu grada na obalama Raške i Jošanice. Rezultati koje su novopazarski sportski klubovi i sportisti postigli u posljednjih petnaestak godina bili su pokretačka snaga za ovaj donkihotovski poduhvat kojem dušebrižnici nisu predvidjeli dug vijek trajanja.

Piše: **Senad Senko ŽUPLJANIN**

Briljirali su novopazarski sportisti i sportski klubovi na domaćoj i međunarodnoj sceni, a izgradnja sportske infrastrukture, organizacija velikog broja sportskih manifestacija i takmičenja stvorili su potrebu da se sve to dokumentuje, publikuje i sačuva za generacije koje dolaze kao svjedočanstvo o svemu što se u sportu grada dješavalo u toku jedne kalendarske godine.

Novi Pazar je skoro deset godina grad pet superligaških timova, imao je četiri predstavnika na Ljetnjim olimpijskim igrama u Parizu, grad je dvostrukih odbojkaških šampiona Superkupa i Kupa Srbije, trostrukog vicešampiona države u futsalu, višestrukih državnih, balkanskih i evropskih šampiona u raznim sportskim disciplinama, državnih rekordera u atletici u raznim uzrasnim grupama i kategorijama. Sportski savez i Sportska institucija svake godine organizuju stotine različitih sportskih takmičenja na vrhunskom nivou, od Pazarskog polumaratona do velikog Ramazanskog turnira u malom fudbalu, najvećeg te vrste na Balkanu. Sve sportske uspjehe i organizacione kapacitete svrstali su Novi Pazar na treće mjesto među sportskim centrima u Srbiji, odmah iza Beograda i Novog Sada. Upravo ta činjenica bila je pokretačka snaga za izradu ovog Almanaha.

Veliki i odgovoran zadatak su sebi prije nekoliko godina postavili trojica autora novinari Fehim Karišik i Miljan Minić te fotoreporter Senad Župljanin. Tako je 2021. godine započeta realizacija prvog broja ove jedinstvene sportske publikacije. Ne postoji slična publikacija na prostoru bivše Jugoslavije, jer je za njenu izradu potrebno mnogo snage i entuzijazma, samopožrtvovanja i truda, ljubavi prema sportu, mnogo odricanja i danonoćnog rada da bi se postigao konačni proizvod. Izrada Almanaha zahtijevala je, prije svega, prisustvo najvećem broju sportskih događaja, što je zahtijevalo poseban trud i zaista veliku žrtvu, a zatim naravno i prikupljanje drugih podataka, fotografija, elektronsku obradu, tehničku analizu, lekturu. I ono što je važno napomenuti, sva tri Novopazarska sportska almanaha napisana su na bosanskom jeziku.

Nakon prvog, objavljen je Almanah za 2022. godinu sa preko 2.000 informacija i 900 fotografija sa svih takmičenja na kojima su novopazarski sportisti i klubovi nastupali kao i sa sportskih manifestacija koje su održane u Novom Pazaru u toj godini. Nakon njega 2025. godine štampan je Almanah broj 3, koji je obuhvatio sve, apsolutno sve što se dešavalo u sportu u Novom Pazaru u 2023. godini. Ovakva sveobuhvatna publikacija, čiji značaj i aktuelnost rastu protokom vremena, predstavljena je sportskoj javnosti, kao i njen značaj kao dokumenta i svjedočanstva o jednom vremenu uspjeha u novopazarskom sportu.

A onda je došao dan kada je sve što je Almanah za 2023. godinu sadržavao trebalo da bude predstavljeno javnosti.

U prepunoj svečanoj sali Kulturnog centra u Novom Pazaru o Almanahu sporta Novog Pazara govorili su autori Fehim Karišik, Miljan Minić i Senad Župljanin.

Almanah na 524 stranice sadrži oko 3.000 tekstova, a publikacija je ilustrovana sa preko 2.000 fotografija. Za razliku od prethodna dva Almanaha za 2021. i 2022. godinu, Almanah za 2023. godinu se razlikuje i po obimu i po načinu

na koji je sastavljen.

Autori su odlučili da publikaciju organizuju u segmente, pri čemu su vodeći sportovi poput atletike, fudbala, odbojke, košarke, futsala i boksa izdvojeni kao cjeline. Posebne segmente čine i pojedinačni sportisti koji su blistali te godine:

Adem Ljajić, čiji je dolazak u FK Novi Pazar bio sportski događaj decenije kada je novopazarski fudbal u pitanju, sada već dvije godine zaredom najbolji igrač Super lige Srbije, sa kojim je FK Novi Pazar napravio istorijski iskorak plasmanom u evropska fudbalska takmičenja; Elzan Bibić, veliki novopazarski atletičar i višestruki državni rekorder; najbolji novopazarski odbojkaš Irfan Hamzagić; odbojkašica Milana Hena Kurtagić, najbolja blokerka svijeta; majstori brzine Esad Došljak Bole, evropski rekorder u drak reis trkama ubrzanja; Almir Šabana, osvajač Zlatne kacige osvajajući četiri puta zaredom titulu prvaka Srbije u vožnji skutera; Hamad Međedović koji je 2023. godine osvajanjem turnira u Dždi postao najbolji teniser svijeta do 21 godine; pa fudbaler Bundesligaš Bohuma Erhan Mašović. Postoji priča o Zlatanu Ibrahimoviću, koji je te godine završio fudbalsku karijeru.

Poseban segment Almanaha je detaljno izvještavanje o bogatoj sportskoj infrastrukturi grada Novog Pazara. Posebni dijelovi Almanaha su i veliki sportski događaji kao što su Prvo nacionalno prvenstvo u graplingu u domaćinstvu Novog Pazara, XXVII Memorijal Safeta Mavrića Ćaka, tradicionalni Ramazanski turnir u malom fudbalu, MOSI igre u Kolašinu, gdje je Novi Pazar bio apsolutni pobjednik, Svjetski kup prijateljstva u Ulcinju, Tradicionalna ulična Ramazanska trka, veliki Ramazanski turnir u malom fudbalu, Pazarski polumaraton.

Važni segmenti ovog Almanaha uključuju i aktivnosti Saveza za školski sport i Asocijacije Sport za sve. Dio Almanaha posvećen je i jednom od najboljih fudbalera današnjice Zlatanu Ibrahimoviću.

U Almanahu postoji poseban segment posvećen Palestini i tome kako su različiti sportisti i sportski klubovi u Evropi i svijetu dali podršku napaćenom narodu Palestine - od Muhameda Alija do Muhameda Salaha.

Na posljednjih 90 stranica Almanaha organizovana je prava foto izložba sa fotografijama Senada Župljanina sa svih sportskih takmičenja na kojima su se novopazarski sportisti takmičili u proteklih dvadesetak godina. Poseban dio čine i biografije autora ove publikacije koji već decenijama prate novopazarski sport i rade na njegovoj promociji.

Na promociji je emitovano dvadeset i šest video poruka koje su poslali sportisti, sportski radnici i novinari iz različitih dijelova svijeta, od Australije do Singapura. Podršku su na ovaj način

uputili odbojkašica Hena Kurtagić, fudbalske legende Faruk Hadžibegić, Meša Baždarević, Mili Hadžiabdić, Esad Sejdić Šeftelija, Nikola Nikić i Enver Alivodić, najbolji novopazarski odbojkaš Irfan Hamzagić, novinari Daliborka Delibašić (Balkan News), Emir Delić (Al Jazeera), Peđa Milinković (RTS), Miki Grgur (TV Crna Gora) i Indira Zekić - Bojadžić (I Balkan.net), Marija Mihajlović, predsjednica SIM Srbije, kao i njen prvi saradnik Midrag Gogić, legendarni košarkaš Zoran Moka Slavnić, Veselin Vuković rukometna legenda i nekadašnji selektor rukometne reprezentacije Srbije, bokserski šampion i sada sportski komentator kanala Arena Fight Mujo Bajrović, Šejla Ćosović ex reprezentativka Jugoslavije u fudbalu, Sana Mavrić, Todor Brajković, generalni sekretar Udruženja sportskih novinara Crne Gore, Fiko Eminović ispred dijaspore, Jugo Bojs iz Sente. Pročitane su i čestitke vodeće bosanskohercegovačke novinarke Arijane Saračević Helač i Dalide Jugo.

U video-poruci fudbalska legenda Mehmed Baždarević, između ostalog, rekao je:

- Ovo je fenomenalna publikacija. Listajući Almanah, shvatio sam koliko su ovaj grad, ovaj kraj i ova zemlja bogati šampionima i ljudima! Hvala vam u ime prošlih šampiona i sportista i ljudi, i budućih generacija, i nadam se da će ova knjiga biti dobar primjer svima – rekao je Meša Baždarević

Promociji Novopazarskog sportskog almanaha prisustvovali su predstavnici gradske uprave, predvođeni predsjednikom Skupštine grada Samirom Lekićem, Emirom Mehmedovićem, direktorom Sportske ustanove Novi Pazar, te Nerminom Zećirovićem, generalnim sekretarom Sportskog saveza. Prisutni su bili i predstavnici Saveza za školski sport, Asocijacije „Sport za sve“, sportisti, sportski radnici, kao i gosti sa strane: Petar Denda, predsjednik Udruženja sportskih novinara Srbije, Mujo Bajrović, bosanskohercegovački novinar i legendarni Sinan Sinanović, bivši šampion u amaterskom boksu Ramo Ukić, i mnogi drugi.

Prema riječima autora, ovaj Almanah je publikacija jedina te vrste u našoj zemlji, pa i mnogo šire. Ona je od velikog značaja

za istoriju novopazarskog sporta, jer sveobuhvatno i hronološki prati i bilježi sve sportske događaje i rezultate novopazarskih sportskih klubova i sportista u jednoj kalendarskoj godini.

- Rezultati i uspjesi novopazarski sportista i sportskih klubova su bili i ostali pogonska energija i pokretačka snaga Almanaha. Istrajavamo u namjeri da od zaborava sačuvamo i za generacije poslije nas ostavimo trag o tome šta je bilo i kakve su se sve fenomenalne i velike stvari dešavale u sportu Novog Pazara. Vrijednost Almanaha i njegova aktuelnost će rasti kako godine budu prolazile. Ovo su trenuci za vječnost novopazarskog sporta. Mi ćemo, uprkos svim problemima i nerazumijevanjima, nastaviti da pratimo, sakupljamo informacije, izvještavamo i za Almanah prikupljamo građu o dešavanjima u novopazarskom sportu. Želja nam je, bude li mogućnosti, da Almanahom obuhvatimo i sportski život u ostalim sandžačkim opštinama i gradovima. Već smo objavili mini monografiju o Šahovskom klubu Ina dizajn Novi Pazar, a jedan od projekata koji je u pripremi jeste i monografija o dvadeset najboljih sportista Sandžaka u njegovoj istoriji. Mi već decenijama dijelimo i dobro i zlo sa našim sportistima i klubovima – rekao je glavni i odgovorni urednik Almanaha novopazarskog sporta, novinar Fehim Karišik.

- Trudio sam se da svuda stignem, na svako sportsko borilište i u Novom Pazaru i na strani gde su naši sportisti gostovali ili nastupali na nekom velikom takmičenju i da sve ovekovječim. Svojevrsna izložba mojih sportskih fotografija u Almanahu na 92 strane, jedinstveno je svjedočanstvo o istorijatu novopazarskog sporta u proteklih dvadesetak godina to je i svojevrsna nagrada za mene i kruna mog višedecenijskog rada, praćenja novopazarskog sporta i njegove promocije - rekao je Senad Župljanin majstor sportske fotografije.

- Kada vidite neke od velikana koji su nama bili uzori i koji su drmali svetskom sportskom scenom koji izgovaraju naša imena i dive se i veličaju ono što smo uradili onda je bilo istinski vredno truda i svakog napora. Sportisti su naš ponos i mi imamo i obavezu da se i prema njima i njihovim rezultatima odgovorno ponašamo, da to beležimo i ne dozvolimo da išta bude zaboravljeno - reko je jedan od autora Almanaha novinar Miljan Minić.

Autori se zahvaljuju svima koji su pomogli da ova publikacija ugleda svjetlost dana. Posebna zahvalnost gradu Novom Pazaru, Sportskom savezu, Denisi Curić, koja je dala veliki doprinos u organizaciji promocije Almanaha, Dženanu Palamaru, direktoru Kulturnog centra na zaista nesebičnoj pomoći, Turističkoj organizaciji i direktoru Dejanu Beloici, Ugostiteljsko-turističkoj školi, kao i sponzorima i donatorima ◆

Promocija knjige „Pogrom nad Bošnjacima 1941-1995.“
Muhameda Mulaganovića iz Nove Varoši

Nedostaje javna svijest o pogromu nad Bošnjacima

Riječ pogrom (masovno nasilje i zločini čije su mete pripadnici neke manjinske nacionalne ili vjerske zajednice) u potpunosti odgovara da se upotrebi u naslovu knjige „Pogrom nad Bošnjacima 1941-1995.“ čija je promocija u organizaciji Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka održana u punoj dvorani Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca 17. aprila. Autor knjige je Muhamed Mulaganović, politikolog, novinar i publicista iz Nove Varoši. Knjigu je izdalo Bošnjačko nacionalno vijeće iz Novog Pazara. Moderator promocije bio je Muharem Hamzić a promotori prof. dr. Sead Šemsović i Anes Džunuzović.

U ime organizatora promocije prisutne poštovaoce kulture sjećanja Bošnjaka pozdravio je sekretar Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka Sahudin Kačar riječima da mu je drago što se promoviše jedno osvješćujuće štivo koje će doprinjeti izgradnji identiteta svih Bošnjaka. (Napomenuo je da se knjiga može nabaviti u Udruženju).

Prof. Hasnija Muratagić – Tuna, predsjednica Upravnog odbora Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca, čestitala je autoru na hrabrosti da se bavi ovom temom.

- Ovo je vrijeme kada mnogi govore o miru, a priželjkuju rat, zato je ovo djelo važno kao opomena mladima, rekla je Muratagić – Tuna.

- Autor je uspješno iskombinovao različite pristupe o ovoj temi i kreirao vlastiti pristup i jezik, a knjiga je prilagođena široj čitalačkoj publici. Pristup je moderan, savremen, daje referense na neke druge radove i izvore,

Piše: **Ulvija MUŠOVIĆ**

te je šarolik u smislu žanra i metodologije, pojasnio je prof.dr. Sead Šemsović.

- Ja gajim poseban respekt prema Mulaganoviću zato što je izneo jasan zahtjev predstavnicima nacionalnih zajednica iz čijih redova su potekli zločinci, da priznaju počinjena zlodjela bošnjačkim civilima i da se iskreno poklone žrtvama. To je put za njihovu korisnu i nužnu katarzu i preduslov za process oproštaja od strane Bošnjaka – istakao je Anes Džunuzović.

Podatke, dokaze i ostali materijal Mulaganović je prikupljao 20 godina. Knjiga sadrži najvažnije događaje među kojima je Konferencija četničke omladine u Šahovićima 1942, kada je donijet zaključak “na teritoriji buduće države živjeće Srbi, Hrvati i Slovenci. Nacionalnih manjina ne može biti“!

- Ovom usvojenom zločinačkom doktrinom bošnjačkim civilima je tada praktično donijeta smrtna presuda, rekao je Muhamed Mulaganović i objasnio da je na ovoj konferenciji dobijeno zeleno svijetlo da počne realizacija projekta „Homogena Srbija“ četničkog ideologa Stevana Moljevića iz juna 1941. o stvaranju velike Srbije očišćene od nesrpskih elemenata. Javna svijest o tom masakru ne postoji ni kod Bošnjaka, niti kod Srba i Crnogoraca. - Januar i februar 1943. godine Bošnjaci ne smiju nikad zaboraviti! Tada su četničke jedinice u bijelopoljskom, pribojskom, pljevaljskom, čajničkom, višegradskom i fočanskom srezu za mjesec i 20 dana nemilosrdno

Akademkinja prof. dr. Hasnija Muratagić-Tuna, predsjednica Upravnog odbora VKBI-a; autor Muhamed Mulaganović; prof. dr. Sead Šemsović, promotor; Muharem Hamzić, moderator; Anes Džunuzović, promotor.

Sala VKBI-a bila je ispunjena do posljednjeg mjesta.

pobile više od 8 000 Bošnjaka, među kojima je bilo najviše djece i žena!

Nakon objavljivanja knjige i promocija u Novom Pazaru i Sarajevu, treba konstatovati da je knjiga g-dina Mulaganovića značajan doprinos u sferi istraživanja i dokumentovanja sistematskog pogroma nad Bošnjacima. To su isticali svi govornici na promocijama. Prenosim neke upečatljive izjave:

Profesor Rizah Gruda: Ovo je knjiga za svaku bošnjačku kuću

"Suočavanje sa prošlošću nije samo moralna obaveza, već i ključ za naše buduće postojanje. Ukoliko dopustimo da ćutanje prekrije istine o svim zločinima nad Bošnjacima, mi sami postajemo saučesnici u tim zločinima. Moramo govoriti o uzrocima naših tragedija ali i o načinima kako da se preduprijedi to zlo koje stalno vreba.

Poštovanom autoru Muhamedu Mulaganoviću, potomku Skender-paše, osnivača Nove Varoši, iskrene čestitke za publikaciju – „Pogrom nad Bošnjacima 1941 – 1995.". "Ova knjiga je kompas za sve Bošnjake, potkrepljena je istinom. Preporučujem da svaka bošnjačka kuća poseduje ovu knjigu".

Prof. dr. Hivzo Golo: izvori iz štampe nas bogate

"Imam čast da iznesem mišljenje o jednoj divnoj knjizi. Dobro je znano da je štampa veoma važan izvor koji se koristi za naučna dokazivanja. Raduje me da je Muhamed Mulaganović koristio takve izvore, koji nas bogate. Ovdje se osjeća njegovo vrhunsko poznavanje štampe. Zato nas raduje da pročitamo njegov tekst.

Autor se potrudio da pogrom Bošnjaka od 1941 – 1995. godine prati na vešt način. Čistim „turističkim" manirom iz grada u grad, iz sela u selo, on je dokumentovao masovno likvidiranje bošnjačkih civila. U ovoj monografiji ima mjesta gde se hrabro ušlo da se kaže istina i primjera da one koji su na vlasti ne štedi◆"

Mr. Sahudin Kačar, generalni sekretar Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka, obraća se prisutnima u ime organizatora promocije.

Obilježavanje Dana Prijepolja

Piše: **Selma BANDA**

Dana 07.07.2025. godine predstavnice Foruma žena građana porijeklom iz Sandžaka u Sarajevu, Edita Turković i Selma Banda prisustvovale su svečanoj proslavi Dana opštine Prijepolje, održanoj u organizaciji lokalne samouprave.

Na osnovu zvaničnog poziva zamjenika predsjednika opštine Prijepolje Elvina Banjice, one su predstavljale Forum žena i time dale važan doprinos ovom događaju, promovišući principe međusobnog uvažavanja, regionalne saradnje i aktivnog učešća žena porijeklom iz Sandžaka u društvenom životu.

Forum žena građana porijeklom iz Sandžaka, sa sjedištem u Sarajevu, djeluje s ciljem jačanja međusobne povezanosti,

podrške i osnaživanja žena iz sandžačke zajednice koje žive u Bosni i Hercegovini i šire. Prisustvo naših predstavnica na obilježavanju Dana opštine Prijepolje dodatno potvrđuje važnost prekogranične saradnje i jačanja kulturnih i društvenih veza među regijama.

Posebno je važno naglasiti značaj kontinuirane podrške Bošnjacima i Bošnjakinjama širom Sandžaka, a naročito onima koji obavljaju rukovodeće funkcije u svojim lokalnim zajednicama. Uloga koju ti pojedinci i pojedinke imaju u očuvanju identiteta, jačanju institucija i unaprjeđenju života građana neprocjenjiva je. Forum žena iz Sarajeva izražava apsolutnu podršku njihovom radu i zalaganju, te ostaje otvoren za saradnju i zajedničke inicijative koje će doprinositi osnaživanju i povezivanju naše zajednice na svim nivoima ◆

SABATAJ CEVI - Od Izmira do palate „VENECIJA“ u Ulcinju

Ima li išta atraktivnije i zanimljivije od otkrivanja epohalnih (istinitih) legendi koje se nalaze tu, „pred nama“, a da mi o njima ne znamo ili ih nehajno, u neznanju, zaobilazimo?

Piše: **Dr Šemsudin HADROVIĆ**

Jedna od takvih je nevjerovatna priča o Sabataju Ceviju (1626-1675), Jevrejinu i muslimanu, koji je u svom kratkom životu prošao put od Smirne (Izmir) do Dolcinja (Ulcinj).

Sabataj Cevi svakako je jedna od najkontroverznijih ličnosti toga doba, o kojoj svijet puno toga zna, a mi tek ponešto i tek poneko.

Rođen je u Izmiru 1626. godine. Porijeklom je iz istaknute jevrejske porodice, veoma obrazovan, ugledan i mudar čovjek. Bio je jedan od rijetkih koji je pokušao da reformira jevrejsku svetu knjigu Talmud. Ponešen neprikosnovenim autoritetom koji je uživao među tadašnjim Jevrejima, i koji je stalno rastao, Sabataj je sebe proglasio mesijom koji će Jevreje vratiti u „ svetu zemlju“. Osjećaj samouvjerenosti i moći ga je naveo da sa delegacijom Jevreja iz Izmira pođe kod Sultana Mehmeda IV u Carigrad i zatraži od njega da se odrekne Islama i primi Judaizam, nakon čega je utamničen i dvije godine proveo u zatočeništvu na jednom ostrvu na Bosforu. Na kraju mu je ponuđeno da u zamjenu za smrt primi Islam, što je ovaj sa oko tri stotine drugih jevrejskih familija i učinio. Nakon toga mu je povjerena dužnost kapidžibaše (čuvar gradskih kapija) u Edirne, tadašnjem centru Osmanske države. No, kako njegov nemirni duh nije mogao mirovati, primijećeno je da je nastavio sa praktikovanjem Judaizma što ga je odvelo u nove greške koje je platio progonstvom u najzapadniju luku tadašnje osmanske imperije Ulcinj. Skupa sa njim su protjerane (iako muslimanke) njegove tri žene, njegov brat i 29 drugih jevrejskih porodica koje su sa njim konvertirale u Islam. Tako je dobio mislimansko ime Mehmet efendija. Tadašnji Ulcinj (Dolcinjo) je bio poznat kao piratski centar Otranta. Hitri mali brodovi su bili strah i trepet za one koji su svojim brodovima trgovali Sredozemljem, ploveći do Raguze (Dubrovnik) i Venedigta (Venecija). Pored mnogih opljačkanih vrijednosti sa kojima su se vraćali ulcinjski su pirati u Ulcinju formirali „Trg robova“, koji se i danas nalazi odmah na ulazu u staru tvrđavu sa lijeve strane, iznad kojeg se nalazi gradska Citadela, trospratna kula kuće Balšića na čijem je trećem spratu živio i boravio Sabataj Cevi. Sabataj Cevi je, po interniranju u Ulcinj, jedno vrijeme bio zatočen u jednoj od tamnica koje se i danas nalaze pored Trga robova, a u kojima se čuvaju arheološki artefakti. Zadnjih deset godina je Cevi u Ulcinju proveo kao dizdar grada Ulcinja. Kako je bio čovjek od riječi i govora, to je manje pisao i bilježio. Ipak su poznati zapisi o reformisanom Talmudu, o stanovnivnicima grada, Albancima, o 30

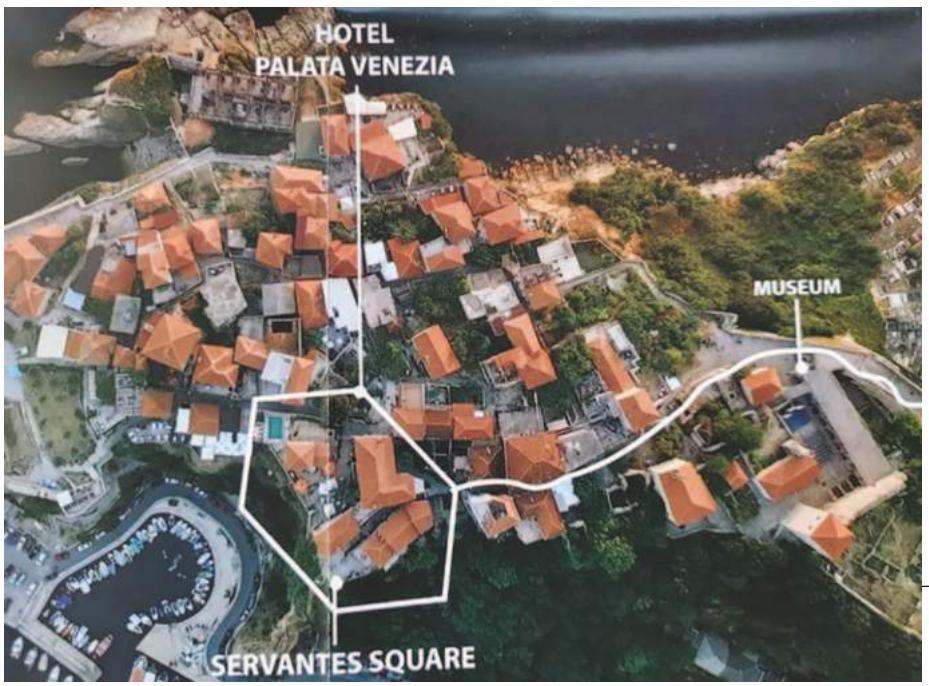

ulcinjskih djevojaka koje su se bacile niz kulu kako ne bi dopale, muka, ropstva i dr. Posebnu atrakciju predstavlja Davidiva zvijezda na trećem spratu Citadele, kule Balšića, koja je uklesana u zid prostorije, i za koju se vjeruje da je Cevi do kraja života praktikovao i protokole judaizma isto kao što je klanjao i provodio islamske obaveze.

O Ceviju piše naš akademik Zuvdija Hodžić u svom romanu „Davidova zvijezda“, zatim čuveni Isak Singer u svom romanu „Rob“ kao i mnogi drugi posebno češki pisci.

Posebno je zanimljva i atraktivna priča o tome da su u Ulcinju kao oteti robovi bili zatočeni i prodavani mnogi slučajno zarobljeni, kasije poznati ljudi među kojima je svakako najatraktivnije ime Miguela de Servantesa, pisca romana Don Kihot, za čije se vrijeme zatočeništva vezuje legenda o njegovom noćnom pjevanju, u koje se zaljubila lijepa Ulcinjanka koju je Servantes u svom

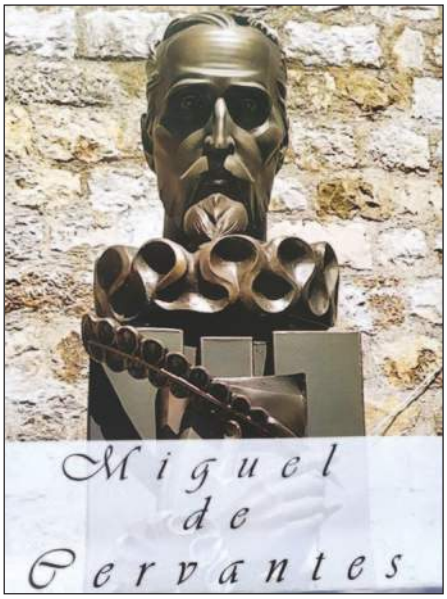

romanu opisao kao Dolcinea.

Veličanstven je i nadasve nesvakidašnji čin uglednog ucinjskog ugostitelja, gospodina Ganija Resulbegovića, dobitnika mnogih prestižnih nagrada i priznanaja, iz čuvene familije Resulbegovića, koji su direktni potomci staroulcinjskih stanovnika tvrđave koji baštine mnoga predanja o životu u tvrđavi, i koji su vlasnici mnogih objekata u istoj, poput „Kuće Balšića“ i palate „Venezija“.

Naime, prepoznajući značaj istorijskih ličnosti poput Sabataja Cevija i Miguela de Servantesa, gospodin Gani je dao da se izrade statue ovih velikana i postave na atraktivnim lokacijama kojima raspolaže palata „Venecija“. Na nama je samo da dio vremena odvojenog za plažu, posvetimo ovom izuzetnom doživljaju, uživajući na staroj ulcinjskoj tvrđavi gdje caruje historija prošlih ali i sadašnjih vremena ◆

Književni prvijenac Sanela Biberovića

„Šapat zasjenjenog uma“

Biberović se već sa svojim prvim djelom, svrstao u univerzalne literarne stvaraoce i bez sumnje da će *Šapat zasjenjenog uma,* doživjeti i prevode na stranim jezicima što će biti razlog više za njegova nova traganja i nova književna ostvarenja.

■ Piše: **Mirza LUBODER**

Na književnoj sceni Crne Gore, koja sve više otvara prostor za mlade autore, pojavilo se novo ime koje već svojim prvim djelom izaziva pažnju – Sanel Biberović iz Rožaja. Njegova knjiga *Šapati zasjenjenog uma* predstavlja hrabar i introspektivan iskorak u svijet savremene proze, donoseći djelo satkanu od ličnih preispitivanja, unutrašnjih borbi i refleksija u savremenom stilu. Iako na samom početku književnog puta, Biberović pokazuje zrelost u izrazu i sposobnost da na autentičan način, svoj unutrašnji svijet, pretoči u *književnost*. Poslije prvog čitanja Biberovićevog prvijenca, ozbiljan čitalac jasno može procijeniti da je Biberović *svjetski a naš,* da je stasavao na raznim meridijanima Balkana i svijeta, odasvud upijajući najkompleksnije životne filozofije, pakujući ih u tematske okvire svoga djela i već je jasno da će njegov potencijal imati uticaj na savremenu crnogorsku književnost ukoliko bude medijski zastupljen na pravi način.

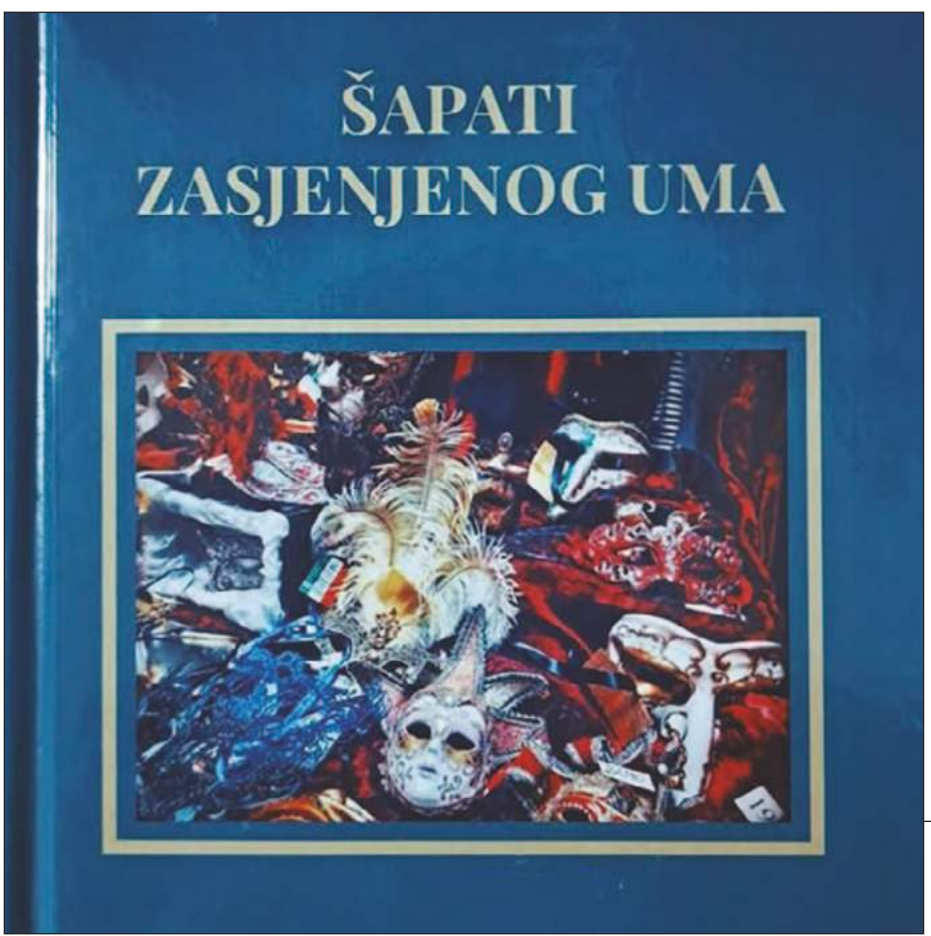

U svojoj zbirci *Šapati zasjenjenog uma,* sastavljenoj od četrnaest zasebnih priča, mladi Sanel Biberović ne pristupa književnosti površno niti suhoparnim i folklorističkim narativom i željom za *podilazi* čitaocu. Naprotiv, svaku priču oblikuje promišljeno, pažljivo karakterizirajući likove koji nisu samo protagonisti radnje, već i nosioci ideja, sumnji, unutrašnjih dilema i univerzalnih pitanja. Njegovi junaci egzistiraju u svijetu koji se ne može svesti na geografski prostor, već u prostoru uma – često uzdrmanog, sjenovitog, ali duboko filozofskog i spiritualnog.

Radnje su često simbolički nabijene, prepune metafora i suptilnih slojeva značenja, što čini da čitalac bude pozvan ne samo da prati narativ, već da se aktivno upusti u tumačenje i unutrašnje suočavanje s temama koje autor otvara – sloboda, traženje, usamljenost, prolaznost i potraga za smislom. Filozofski kontekst nije dodatak, već temelj na kojem Biberović gradi književni svijet *Šapata zasjenjenog uma*, što njegovo djelo čini ne samo literarnim, već i misaonim iskustvom.

Zanimljivo je da Biberović već u

prvoj priči evocira lik i djelo neprikosnovenog Petera Paula Rubensa, ne kao puke reference na umjetnost, već kao inspiracijski nukleus iz kojeg se razvija cjelokupna simbolička i emocionalna struktura knjige. Rubensov stvaralački opus sa naglašenim barokonim stilom, svojevrsni je impuls — vizuelni odjek unutrašnjih stanja koja Biberović istražuje. Kada završite čitanje knjige, koja se čita u dahu, biva sasvim jasno da pojavljivanje Rubensa nije slučajno, ono je temeljna slika iz koje se granaju ostale priče, koje, iako samostalne, u psihološkom smislu čine koherentnu cjelinu sa velikim dijelom spirualnog i mističnog.

U tom spletu narativa, Biberović se diskretno ali sigurno distancira od skribomanskog trenda današnjice — od površne i *brzopotezne* literature koja upravo zbog svoje *plitkosti,* često ostaje nezapažena. Umjesto toga, on gradi vlastiti prostor originalnosti, pokazujući da njegovo stvaranje nije rezultat potrebe za pisanjem, već autentične potrebe za izražavanjem onoga što *ne umije* izgovoriti.

Biberović se već sa svojim prvim djelom, svrstao u univerzalne literarne stvaraoce i bez sumnje da će *Šapat zasjenjenog uma,* doživjeti i prevode na stranim jezicima što će biti razlog više za njegova nova traganja i nova književna ostvarenja.

BIOGRAFIJA

Sanel Biberović je rođen 8. januara 1994. godine u Rožajama, gdje je završio osnovno i srednje obrazovanje. Godine 2018. diplomirao je na Kodžaeli Univerzitetu u Izmitu – Turska, smjer za engleski jezik i književnost.

Svoj akademski put nastavio je na Istanbul Aydin Univerzitetu u Istanbulu, gdje je 2023. godine magistrirao visokom ocjenom. Njegova master teza, pod nazivom „Edukacija i dehumanizacija u romanima Teška vremena i Velika očekivanja od Čarlsa Dikensa, istražuje destrukciju i alijenaciju ljudskog uma i duha od strane konstruisanog obrazovnog sistema u službi vladajućeg narativa i hegemonije.

Profesionalno iskustvo sticao je kao profesor engleskog jezika i književnosti u prestižnoj Bilfen školi u Istanbulu. Pored toga, Sanel je vlasnik brojnih sertifikata i priznanja sa univerziteta kao što su Kodžaeli, Pamukkale i Majnhajm Univerzitet, što potvrđuje njegovu posvećenost kontinuiranom profesionalnom razvoju.

Pored pisanja kratkih priča, Sanel se bavi crtanjem, sviranjem i analizama književnih djela od kojih su neke objavljene na IJSR (International Journal of Science and Research) kao i na YOK AKADEMIK, turskom web sajtu za akademska istraživanja.

Sanel se ostvario i kao glumac u minornim ulogama u nekoliko turskih serija od kojih se izdvaja serija Siginak (Sklonište). Govori engleski, turski i njemački jezik.

DAMAR 80

DAMAR 81

O poetskom stvaralaštvu Rasima Ćelahmetovića

DUBLJE OD OGLEDALA

Rasim Ćelahmetović (1945, Priboj – 2025, Priboj) istaknuti pjesnik i književni stvaralac, književni kritičar i esejista. Najpoznatije su mu zbirke poezije ***Preprane vatre, Zimzelene tuge, Kazivanja o crnim gujama, Pisma sinu Samiru, Za vodom bi krenule obale.*** *Autor je knjige priča objavljene pod naslovom* ***Nepomenice.*** *Zastupljen je u antologijama, zajedničkim zbirkama, zbornicima poezije i tematskim knjigama. Prevođen je na turski, poljski, bugarski, makedonski i albanski jezik. Dobitnik je niza književnih nagrada, među kojima i „Blažo Šćepanović“(dva puta), Limske večeri poezije, „Vukovi lastari“, „Susreti drugarstva“. Za doprinos u razvoju kulture dobitnik je najvećeg priznanja Opštine Priboj. Bio je član Udruženja pisaca Sandžaka i član Udruženja književnika Srbije.*

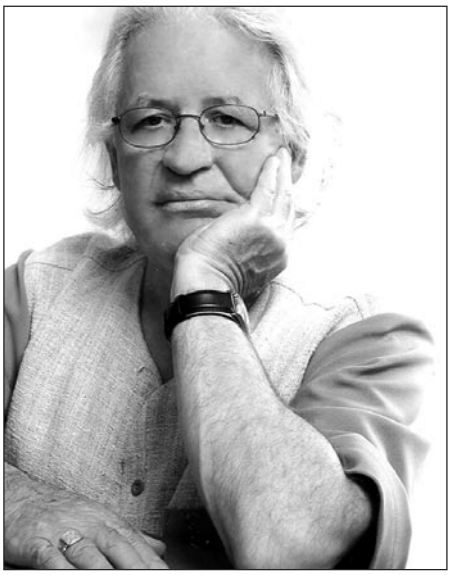

Piše: **Faruk DIZDAREVIĆ**

Rasim Ćelahmetović je pjesnik /književnik koji tvori sopstveni poetski kosmos od civilizacijske i nacionalne zaostavštine, od emocije koja nas povezuje u jedinstveno tijelo nazvano *čovjek*. Naime, u njegovim pjesmama ima nešto ljudski blisko, a tako kosmičko, galaktičko, kao jezik zvjezdanih šifri koji je razumljiv pjesnicima čiji duh korespondira sa prostorima visina.

U savremenoj konstelaciji književnih škola, doktrina, pravaca, Ćelahmetovićeva književnost može se gledati kao izvjesna differentia specifica. On je tokom svog višedecenijskog stvaralaštva nastojao (i uspio) da bude i ostane svoj, da ne pripadne ni jednom etabliranom književnom pravcu. No, to je mogao samo stvaralac raskošne senzibilnosti i talenta. Živio je po mjerilu i titraju svojih osjećanja, ali ne nametnutih ili tuđih. Hodio je svojim hodom. Pratio je i bio vjeran svojoj putanji, svome načelu – vjeran samome sebi. I na putanji svoga života oblikovao svoje pjesme, stvarao svoju poeziju i nama je darivao.

Tumačiti književno pismo Rasima Ćelahmetovića znači uhvatiti brojne mreže kojima je ono prepokriveno, i koje se nalaze u međusobnoj igri, da kad izdvojimo jedan sloj možemo govoriti samo o pluralnosti, o *galaksiji označitelja*, a ne o strukturi označenih. Zato njegovo stvaralaštvo za svakog istraživača naše savremene književnosti predstavlja pravi izazov.

U dosadašnjem književnom opusu Rasima Ćelahmetovića (on je prevashodno pjesnik, ali i prozaist) izdvajamo šest uporišnih tačaka i sadržinsko-tematskih sklopova. To su simboli *smrti, vode, vatre, Sandžaka, zmije i Lima.*

Razaranju vremena je izloženo sve. Cijelog života mi udišemo pijesak smrti, njegovim prahom prekrivena je naša mašta. Tjeskoba kao značajna egzistencijalna tema, sjećanje kao ontološka vertikala u doba, smrt kao korijen duha i pisanje kao pokušaj da se

Rasim Ćelahmetović

nešto spase iz mrtve trke sa svijetom, unutrašnja jeza koja čovjeka obuzima cijelog života pred pitanjima Boga i Đavola, Života i Smrti, preokupacije su u djelu ovoga pjesnika: *Rugam ti se o aveti crna /Ova pjesma crnome prkosi / Plave pute smrt mora da ima/ Plavi kovčeg plava rjeka nosi* (Plava smrt). Voda i vatra jesu simboli sila stvaranja i sila razaranja. Voda i vatra jesu simboli koji pokazuju da se svijet kreće po panteističkim zakonima: neizbrisivog, vajkadašnjeg sjećanja tragičnosti i patnje, koje je duboko ukorijenjeno u (našoj) svijesti: *Ko talasi podivljali/ Potapa me kamen bijeli/ O kameni okeanu/ Zasuo si Sandžak cijeli* (*Potapa me kamen*). Pojam Sandžak se nalazi na spisku Ćelahmetovićevih najfrekventnijih simbola. U njegovoj zavičajnoj poeziji, inače strasnoj i moćnoj, često zazvuči gorka ironija, posledica nemogućnosti suprotstavljanja smrti, *žudi/ Za vječitim glasom/Dok joj poskok sikće/ U snu pod tjemenom* (Sandžak).Neobičan način slikanja, neočekivane metafore, sjetna misao o svijetu i vremenu i duboko skrivena ljudska melenholija o nesavršenstvu tog svijeta, tuga nad onim što ljudi čine jedni drugima, podjednako željni sreće i spokoja, rječito su iskazani u pjesmama Sandžak, Kad nestane sandžačke tišine, Zašto rastu brda u Sandžaku, Povratak u

Promocija knjige izabranih pjesama Rasima Ćelahmetovića sa naslovom "Alkatmeri u bašči sudbine" koju je priredio Faruk Dizdarevic
S desna: Hadžem Hajdarević, Rasim Ćelahmetović, Faruk Dizdarević i Safet Hadrović Vrbički

onaj ko diše istinu života, taj diše i istinu smrti: *Da shvatiš obalu moraš rjeka biti/ Kriti potom tajnu to je mnogo teže/ Voda vatru shvati tek kad glavom plati/ Pa ipak neka ukletost ih veže* (Pjesma i smrt).

Tragajući za svojom prošlošću, identitetom i genetskim sklopom Ćelahmetović plovi kroz vrijeme, i to unazad, ako, kad je vrijeme u pitanju, sa sigurnošću možemo odrediti šta je unazad, a šta unaprijed. On u sebi nosi i sve breme posledica sagledavanja njenih krajnjih konsekvenci. Svoga Sandžakliju on upoređuje sa čovjekom kojega ispod košulje golicaju mrtvački prsti, koji u sebi vječito nosi zamotuljak svoje sudbine: *Sandžak to je srce/ Umornog pastira/ Gasulhana svijeta/ U srcu svemira/ Gdje bolujem svoju/ Nemoć pred vremenom* (Sandžak); da bi, potom, za taj isti Sandžak bilo rečeno: *Sandžak to je handžar/ Zadjenut za pasom/ Pjesma koja* Sandžak koje su objavljene u njegovoj prvoj zbirci poezije ***Preprane vatre*** (1974).

U integralnoj verziji svijeta koja miri istočno i zapadno, lokalno i univerzalno, balkansko i evropsko, u poeziji Rasima Ćelahmetovića krug je i zmija u klupko savijena koja simboliše praiskonsku i instinktivnu periodu sveprožimajućeg duha, cikličnu manifestaciju, grijšnu pojavnost a n i m a m u n d i: *Adam i Eva*

– *Adem i Hava/Po nagovoru zmije, šejtana/ U grijeh zabasali/ I tako smo eto postali* (Slatki grijeh). Pisac je čak dvije svoje knjige posvetio zmijama, zbirku stihova ***Kazivanja o crnim gujama*** (1992) i knjigu priča ***Nepomenice*** (1996). On u njima ista sižea, u jednom broju primjera, saopštava poetski i prozno.

Korijeni sukoba i agresije nalaze se u biologiji i psihologiji života. Ljudi su, u principu, izuzetno opasne, iracionalne, životinje sa primitivnim instinktima stada. Jedan od Ćelahmetovićevih „iskoraka" u odnosu na tradicionalno shvatanje jeste interpretacija ideje o savezu guje (sotone) i čovjeka. Istovremeno postojanje i prožimanje realnih i irealnih elemenata u ovom tematskom krugu, nesumnjivo je. Značenje tog prožimanja, kao i značenje fantastike posmatrane u kontekstu priče o vječitoj borbi dobra i zla, višeslojno je i izazovno za tumačenje. Pisac pripisuje zmijama neobične osobine: one razumiju šta čovjek misli, transcendentno se premještaju sa mjesta na mjesto, caruju drevnim zemljama, budni su čuvari blaga, mogu biti čuvarkuće itd. Zagonetku čitave lepeze ovakvih moći Ćelahmetović razrješava na ovaj način: ljudi su takve moći nekad imali, ali su ih izgubili jer su počeli da ih koriste za činjenje z l a.

Ova ideja je višeznačna. Prvo, ono za šta pisac kaže da je već bilo, da se nekad desilo, podliježe neuporedivo manjoj sumnji čitalaca nego nešto što će se tek desiti. Drugo, Svete knjige uče o kaznama za počinjeno zlo, pa se može kao realnost shvatiti i gubitak nekadašnjih ljudskih moći. On, Ćelahmetović, kao potvrdu svojih fantastičnih zamisli iznosi i neke stvarne događaje koji su sačuvani u tradiciji naroda njegovog kraja. Uzimajući za predmet tih svojih pjesama i priča ne samo ono što je golim okom vidljivo već i *maglu u duši koja se ne razilazi* i ono što može da se *zaturi u dobu,* pisac se udaljava od mimetičke podloge i zato definiše svoja kazivanja kao *stvarne priče* iz Polimlja i okoline. Oni koji „arheološki" posegnu za ovim pričama naći će čak i prepoznatljive toponime i grafiju i imena ljudi (Čitluk kod Priboja, Kukuroviće, Sjeverin, Mileševac, Sjenicu, Bijelo Polje, Zlatibor, Međeđu... kao i rahmetli baba Hasana, rođaka Hanefiju, gataricu Stanku Marić, guslara Emina iz Komarana...). Tako će tim činjenicama tumačiti prostor i vrijeme, sadašnje i prošlo, jer i za to će imati argumenata.

Veoma je zanimljiv način na koji Ćelahmetović inkorporira ritam i dikciju zavičajnog jezika u svoje poetsko pismo. On je recepcijom, usvajanjem starog i arhaičnog načina govora u Sandžaku, utisnuo pečat tradicionalnog u savremeno, a kad to kažemo mislimo prije svega na jezik koji ima sve elemente sinhronije i koji je skladno uklopljen sa elementima jezika iz naše starine, tako da on na toj opoziciji i gradi snagu svog literernog izraza.

Ništa tako snažno ne očituje njegove zapise kao što su: čista likovnost pisane riječi, raznolik i snažan kolorit narodnog govora iz autorovog kraja. U toj svojoj trostrukosti, refleksija se na momente produbljuje do iskonskih dubina i otvara puteve novim dimenzijama. Nagle i neočekivane promjene intonacije kazivanja, sasvim sigurno, dinamizuju samo kazivanje, pretvaraju ga u jedan oblik stalnog kretanja opisa događaja, pokazuju da se poetsko-pripovjedačka perspektiva pomjera iz jedne ravni u drugu: *Iz stare drvene karlice/ Svakog ubogog dana/ Neko nam ispijao mlijeko// Vrebeli danonoćno/ Priječili se nepovjerljivo/ Sumnjičili međusobno dušmanski// Padale kletve i zakletve/ U rahmet u hljeb u musaf/ Da niko nije pa nije// U ićindijsko vrijeme ugledamo/ Zmija izlazi iz kolibe/ Nabrekla od varenike ko paljka// Nijesmo je rukama udavili/ Samo je prutom šibali/ A ona pištala kao malo dijete* (Kad je guja dolijala). Kazivanja o gujama /zmijama/nepomenicama/ mogu se posmatrati i kao skup narativnih činjenica pomoću kojih je autor izgradio sliku jednog područja i niza događaja, ne naslanjajući se ni na šta drugo do na ono što čovjek vidi nadnijet nad bunar (narodnog) sjećanja. U tom bunaru se sve preobražava, nestvarna zbitija se preobražavaju u stvarna. U ovom tematskom krugu pisac je upotrijebio zanimljiva sredstva narativnog postupka u kojima se prepliću različite mogućnosti poetskog govora, počev od evokativnog i fantastičnog pa sve do ironijsko-humornog. Realno i fantastično egzistiraju istovremeno, čak je nemoguće zamisliti jedno bez drugog. Međutim, šta je realno a šta fantastično često nije nimalo lako razlučiti. Likovi koji se pominju u tim pjesmama i pričama često ne preuzimaju funkciju nosilaca radnje, već su to guje koje su označitelji pulsacije imaginativnih svjetova.

Jedan engleski pisac, stručnjak za priče o duhovima, Montegju Rouds Džejms, kaže: „Ponekad je neophodno imati izlazna vrata u prirodno objašnjenje, no morao bih dodati – ta vrata treba da budu dovoljno uzana da se njima ne bismo mogli služiti".

U ovom izboru uvršten je i značajniji broj pjesama iz zbirke ***Zimzelene tuge*** (1992). Osnovni ton i kvalitet ove poezije sadržan je u fluidnom toku plovidbe jednim, senzibilnim nabojem sklopljenim, svijetom koji je izraz osjetljivog subjekta i suptilno pronađeni ekvivalent slike iščezavanja. Ta poezija kipti od punoće onih sokova koji preplavljuju i osvajaju, ispotiha, kao nabujala rijeka koja izlazi iz svog korita, koje joj je tijesno, pretijesno. I u ovom tematskom krugu autorov

poetski govor, prigušen i difuzan, sačinjen od finog tkanja, zapitanosti i blagosti, komunicira jednovremeno svojim objelodanjenjem kao i svojim do kraja neotkrivenim smislom.

U ovom izboru nalazi se preko četrdeset novih Ćelahmetovićevih pjesama uglavnom grupisanih u ciklusu *U riznici djetinjstva*. Te pjesme naslovljene su sa: Sahat kula, Odžak, Čardak, Bosanska soba, Demirlija, Baklava, Đulsija, Stećak, Sablja, Sahan, Fildžan, Postećija, Sehara, Đerđef, Šamija, Đerdan, Tepeluk, Čevra, Duhanska kutija, Šargija...Ovo je najprisniji poetski krug sa motivima i mirakulama iz pjesnikovog djetinjstva u kojem on suptilno ističe pripadnost i privrženost svom nacionu. Te pjesme su izraz ritmova njegove duše kojima želi da opomene čovjeka da se prisjeti sebe kroz korijen duboko usađen u ovo tlo. Ali isto tako, da pod savremenim svijetlom iz rodnog tla istrgne lučom obasjane davnašnje običaje i kulturu: *Svakog Bajrama/ Sa tankih nebesa/ Silazili su meleći// Mojoj majci/ Na morne ruke/ Metali su belenzuke...* (Belenzuke); *Dah đula/ Osmjeh sabaha/ Plamen akšama// Sunce/ Na čelu/ Sunašce...* (Duvak); *Nebom/ Pupoljcima/ Majka pletenice podvezala// Ubrađena/ Smjerna/ Namaz obavlja// Lijepa prelijepa/ I nama/ I Stvoritelju*...(Šamija); ... *Ona/ Gorda/ Prkosna// Vremenu/ Lakat/ Pokazuje* (Redžepagića kula).

Da je pjesništvo Rasima Ćelahmetovića neka vrsta palimsestičkog protesta u suhoti vremena svjedoče stihovi sadržani u zbirci ***Pisma sinu Samiru*** (1998 i 2000). Ti poetski iskazi kao metaforički hronotip obuhvataju mnogo toga: sablast rata, strah, instinkt održanja, brigu za bližnjim, patnju zbog nasilne razdvojenosti... Oni su poetski komentar događaja od prije deceniju i po koji, podvodeći pojedinačne sudbine pod opšti znak dramatičnih lomova na našim prostorima, vodi i do tačke njegovog suštinskog paroksizma – ispunjenje sudbine nestajanja, dokumentovane povijesti o razlomljenju svijeta u vječitom rasijanju. Nagle, radikalne i nasilne promjene tvrdo mijenjaju zakone doba, rušeći ličnu perspektivu osjetljivog bića. Ukrštanje amnezije doba i žestokog pamćenja jedinke vrlo je bolno: *Znam da sve ovo znaš/ Ali te samo podsjećam/ Kao da ugarke rasplamsavam// Kad pucalo je/ Pucalo danonoćno iz oružja/ Pitao si:/ Babo, šta hoće od nas Bog?// Dok sam smišljao odgovor/ Odvodili su te na sigurno – u Beč//Bilo je to u ljeto 1992. godine/ Potom su trajale daljine/ Potom su bokorile zimzelene tuge/ Potom se srce na pola dijelilo* (Voljeni moj sine Samire).

U kršu jednog doba život ne dopušta uvijek dobar izbor između dvije krajnosti. Doba se ukazuje kao destruktivna mašina za mljevenje individualnosti i cjelovitosti ljudske ličnosti i instrument za obrtanje i obaranje svih moralnih vrijednosti. Red i smisao, potisnuti pred gluvim vremenom, uzrokuju zaokret postojanja ka besmislu, izvjesnost strave, složenost istine. Istina i istorija doba ne mogu biti nikad iste za sve učesnike u promjenama društva. U procijepu vremena što mrvi jedinku, subjektivno vrijeme mijenja doba, i obrnuto. Gotovo sve vrijeme u nekom beštežinskom stanju, mukloj nirvani, sušto usredsređen na dokucaje duha kao odgovora na udare stvarnosti, pjesnik vlastitu književnu strategiju ispoljava u razotkrivanju svakodnevice, dakle u onome što bi najviše nalikovalo nekakvom kompiliranju aktuelne životne stvarnosti. Ali, odjednom sve postaje sudbinski passe: spoljašnji svijet i ljudi u njemu poprimaju maske sleđene stvarnosti; doba je postalo izolovano i vanvremensko; ništa bivše nije imalo važnost; računala se samo sadašnjost. Iako svjestan da je savremeno doba ketman – fingirana stvarnost onoga koji piše istoriju koračajući unatraške kroz povijest, pisac, ipak, iskazuje svoje potresno ozračje nade, sabesjedništva sa razumnim i svjetlosnim: *Poštuj sine Samire/ Budi čovjek/ Slijedi vječnu Uputu// Sjeti se uvijek/ I uči po redu, ovako:// Učini me strpljivim/ Učini me zahvalnim/ Učini me preda mnom malenim/ U očima svijeta velikim// - Ni malo ti/ Ni mnogo ti/ Za jedan život cijeli* (Samire sine).

Suprotstaviti se iskušenjima, životnim i drugim nedaćama, bez poze u stavu i izlišne elokventnosti u dikciji, đavolski je mučno opstojati na svim životnim svijucima, i onda kad se od pjesnika traži ili očekuje da na tim krivinama i susretima sa nedaćama pokaže svoju smjelost i silu razuma, i moć razuma, i emotivnost dinamizma pjesničkog Duha.

Tematski krug Ćelahmetovićevog književnog djela neobično je širok. Jedna od njegovih trajnih inspiracija je Lim, koji je ishodište lirskih opisa i refleksija. (Antologijska pjesma Lim, Na Limskom atu, Svih rijeka majka i dr.). U poetskoj alhemiji ovog suptilninog liričara Lim egzistira kao realnost i legenda, kao dar prirode i sudbina. On, rečeno je, pjeva o svojim zemljacima, prirodi i njenim pojavama, o svom zavičaju. – Svaki pokušaj da se otputuje od tog brijega činiće nam se zaludnim, jer obmana je da se odlazi i laž da se može od sebe pobjeći – rekao je jednom. Napisao je i jedan broj ljubavnih pjesama. Ljepotu žene on ne shvata u njenoj fizičkoj pojavi nego u vrlini kao njenom unutrašnjem, duhovnom sadržaju. Materijalno, spoljašnje vidljivo, samo je varka za nesavršene ljudske oči dok se suštinsko lijepo, ono ispod i izvan fizičkih predstava, spoznaje očima uma, unutrašnjim okom a doživljava očima srca, i očima duše.

Među kritičarima i tumačima Ćelahmetovićevog stvaralaštva dugo je vladalo nepodijeljeno mišljenje da je on prevashodno pisac zavičajnih motiva i reminiscencija, i tako dalje. Posljednja decenija je period u kom kritički osvrti na njegovu literaturu doživljavaju uzlet. Jedan od najcjelovitijih takvih tekstova je *Otisci vekovanja limskog rapsoda* iz pera beogradskog kritičara Petra V. Arbutine koji je sačinio izbor iz Ćelahmetovićeve poezije objavljen pod naslovom ***Za vodom bi krenule obale*** (2004). Koji su razlozi prilično naglog priliva tih novih kritičkih tekstova? Da li zbog toga što evolucija u literaturi, ako vjerujemo J. Tinjanovu, nije progresivno kretanje naprijed već kružni tok u kom se žanrovi i izrazi neprekidno pomjeraju iz centra ka periferiji, tako da se fokus književne kritike mijenja, potiskujući na marginu svog interesovanja ili otiskujući sa nje u njegov centar imena, djela i opuse ili se takvo interesovanje za Ćelahmetovićevo djelo može objasniti konačno osvjedočenjem kritičara da je ovaj pisac **samosvojna književna pojava**, ne samo na ovim prostorima◆

BESJEDA O ĆAMILOVOJ „RAM BULJI“

Piše: **Gordan K. ČAMPAR**

Biblioteka „Radosav Ljumović“ je bila domaćin promocije knjige „Ram Bulja i druge pripovijetke“ čuvenog jugoslovenskog književnika Ćamila Sijarića u organizaciji *Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina u Crnoj Gori.*

Veliki broj konzumenata književnog štiva i poštovaoci djela pisca briljantnog umijeća, kakav je bio Ćamil, su uživali u besjedi jako odabranih recezenata te fragmentima iz knjige koje je interpretirala **Vesna Šoškić**, ujedno i moderatorka večeri.

Prisutne je izražavajući zadovoljstvo zbog organizacije, zahvaljujući učesnicima u programu, te prisutnima na pažnji, pozdravio direktor *CEKUM*-a, **Gzim Hajdinaga**, napominjući: *Misija 'Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina u Crnoj Gori' je da promovišemo autore iz redova manjinskih naroda, da ne dozvolimo da se tako vrijedni stvaraoci poput Sijarića zaborave, nego budu podstrek za buduće generacije,* podvlačeći da se: *Ćamil iako veći dio životne dobi provedene van granica Crne Gore, uvijek u stvaralaštvu vraćao svom rodnom kraju*, (Šipovice – Bijelo Polje).

Uz riječi srdačne dobrodošlice, u ime izdavača knjige *Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka,* **mr. Sahudin Kačar**, se zahvalio *CEKUM*-u na izuzetnoj saradnji sa udruženjem i upriličenju ove promocije, ujedno i navodeći i aktivnosti udruženja:

U povodu obilježavanja 110 goduna od rođenja književnika Ćamila Sijarića, na unicijativu akademika Faruka Dizdarevića štampali smo ovu knjigu, knjigu kao trajan dokument i najbolji svjedok vremena i svakako provedenih aktivnosti.

Znajući da postoji vrijeme pamćenja i vrijeme zaborava, te da je i sam Ćamil bio pomalo zaboravljen, ovim aktivnostima željeli smo da podstaknemo sve nas na kulturu sjećanja na važne datume i ličnosti, a Ćamil je svakako jedan od posebnih koji zaslužuje svu pažnju.

Nakon promocije knjige u Sarajevu, Tuzli, Bijelom Polju, Prijepolju, Tutinu, medijskom promocijom i drugim aktivnostima s ponosom ističemo da smo ostvarili cilj.

Prošle godine, u povodu obilježavanja 35 godina od smrti Ćamila Sijarića štampali smo Zbornik književnih radova 'Magija pripovijedanja', također autora Faruka Dizdarevića.

Ove godine pokrenuli smo inicijativu da jedna od sarajevskih ulica nosi naziv po izuzetnom Marku Vešoviću, istaknutom književniku, takođe porijeklom iz ovih krajeva.

Ovih dana vodimo aktivnosti na organizovanju naučnog skupa ili okruglog stola o liku i djelu Huseina Bašića.

Time, pored toga što razvijamo kulturu sjećanja, dajemo snažan doprinos održavanja veza sa zavičajem i čuvanja sopstvene kulture, tradicije pa ako hoćete i identiteta.

Prof. dr Sofija Kalezić, se u svom izlaganju bavila antropološkim profilom žene u Ćamilovom strvaralaštvu, pojašnjavajući da: *Žene kod ovog pisca povlače konce događaja na posredan i suptilan način, one egzistiraju u ćutnji, stišanih misli, bez mnogo izgovorenih riječi, iza debelih kućnih zidina. Okružene minaretima i nebom, čas vedrim i prozračnim, čas nepristupačnim i tmurnim, kao vrijednost, one najčešće ne polažu prava na sopstvenu individualnost, te se u većem broju slučajeva umjetnički ovaploćuju u roditeljskoj i bratovljevoj, a nakon udaje u suprugovoj sjenci*. Dodajući da se: *radnja dešava na prostoru između Akova* (Bijelo Polje) *i Novog Pazara, te da istorijska priča predstavlja okvir a unutar pripovjedačkog fokusa je drama raspada porodice boljarskog kneza Avrama*. Profesorka Kalezić donosi zaključak da*: opisi pejzaža na neposredan način korenspondiraju s raspoloženjima i sudbinama junaka iz priče.*

Na početku svog obraćanja, **prof. dr Draško Došljak** se prisjeća Ćamilovih riječi u jednom od razgovora sa Velimirom Miloševićem:

„Bosna je zemlja uzdaha… I neke sjete i čežnje… Sevdaha i meraka… a ponekad i derta i zorta… I nikada ne možeš saznati čega je više u njoj…Nema nigdje takve zemlje… Bila je prije svih i ostaće poslije svih… (…). Bosnom nije lako hodati, a kamoli u njoj živjeti. Bosna je sudbina svakog Bosanca, a veliki izazov za pisca”. A, zatim nastavlja,: *„Vidiš, Velimire, sve je ovo Bihor… I ove knjige objavljene u našoj zemlji, i ove knjige prevedene na strane jezike, sve je to moj zavičaj… (…) Sve je to Bihor, a Bihor je čitav svijet, čitav moj svijet…”.*

A uz to i riječi iz dana kada je Čamil posjetio zavičaj:

"Izvire iz kamena
pokrivena kamenom
ograđena kamenom,
kamen oštar
kao oštar kamen
i sve kamen na kamen".

Nadalje se Došljak bavi; *motivom vode kao simbolom života i prirodnog ciklusa, vode kao vječitih granica između života i smrti te vodom kao simbolom unutrašnjeg preobražaja*.

Uz tvrdnju: *Voda je centralni element u mnogim Sijarićevim pripovijetkama. Kroz detaljnu analizu vidi se da voda ne služi samo kao dekorativni element pejzaža, već je duboko integrisana u narativnu strukturu i psihološku dubinu likova. Time Ćamil Sijarić potvrđuje svoju pripadnost velikim pripovjedačima koji koriste simboliku prirode da bi izrazili univerzalne teme ljudskog postojanja.*

Zahvaljujući se na pažnji uz riječi: *Večeras prosipamo bokal ili safu vode za Knjigom "Ram – Bulja i druge pripovijetke" Ćamila Sijarića da joj poželimo srećno putovanje kroz čitalačku publiku.*

Kada je poznavalac i ujedno baštinar djela Ćamila Sijarića **akademik Faruk Dizdarević**, na početku svoje besjede kazivao fragment iz Ćamilove autobiografske proze: *Jedna se žena...rasplakala. A druga mu mirno izusti umrla je ...poplači sinko i poljubi majku: u obje je ruke poljubi, u čelo, hajd, ti si veliki sinko, ti si mudar...Ona je i sad majka*. Pod zdanjem stare podgoričke biblioteke zavladao je tajac, prisutni su se prisjetili tog „sijarićevskog" briljantnog načina pripovijedanja i stvorili uvjerljivu i tužnu sliku na osnovu tih par skovanih rečenica.

Nižu se dalje sjećanja akademika Dizdarevića: *Ćamil je volio da putuje, ali i da zbori kao putnik onima koji nijesu putovali.* Približavajući nam i intimne detalje: *U jednoj izrezbarenoj u ukrašenoj kutiji držao je prstenje, ne nakit, samo prstenje, uglavnom od srebra. Na svojim prstima, vrlo često i na malom, taj elegantni, besprekorno odjeveni gospodin, nosio je uvijek drugi prsten; mijenjao ih je svakog dana.*

Nudi nam Faruk i komentar velikog polimskog pjesnika Ismeta Rebronje, povodom velikog uspjeha romana *Bihorci: Bila je velika navalica na roman, kao u vodenici kad se melje žito. Čitala se knjiga na posijelima, kao na nekim kružocima. Sav je Bihor sricao 'Bihorce', jedan čita a drugi slušaju.*

Te opis iz *Razgovor je poslastica duši*, već pomenutog Velimira Miloševića: *Govor je dar od Boga. Neko čarobnilo je zračilo iz Ćamilovih riječi,* Mire Alečković*: Ćamil je pričao mudro i polako kao da sladi svaki zalogaj rečenice svojim čudesnim jezikom.*

Nastavlja Dizdarević: *Ćamil, umni i plemeniti čovjek, nikad nije dozvoljavao da se u njegovom prisustvu o nekom, pogotovu o piscu, govori grubo, da ga se blati u ocrnjava*.

Govori sa puno sjete ko da mu korake čuje: *Volio je šetnje. U Sarajevu uglavnom od Katedrale do Tržnice i natrag. Šetao je, često s tašnom u ruci, malo dužim koracima, uspravno, zaneseno uzdignute glave: nije previše gledao oko sebe, nije zagledao izloge i prolaznike. Gotovo je sigurno da je tako, idući i razmišljajući o nečemu i stradao tog devcembra 1989. god. Možda je naslućivao strašna vremena, pa se uputio da ih preduprijedi.. I tu zastao...*

Ni potpisnik ovih redova ne može odoljeti a da ne kaže: *Sijarić, pisac koji je znao osluškivati šapat Lima, jezivu tišinu planine u zimskom periodu, saosjećati – živjeti život tog malog čovjeka prikazne sudbine sa dubokim poštovanjem i razumijevanjem, bogatim narodskim jezikom punim emotivnih naboja, pretače u književno štivo koje nadima grudi pri čitanju.*

Ćamil, pisac zavičaja, duše i indetiteta Sandžaka ◆

Neki aspekti jedne biografije

Samo prolaznik – geometrija govora

Ibrahim Kajan, **Samo prolaznik**/ *Autobiografski fragmenti*, Sabor bošnjačkih asocijacija Hrvatske (SABAH), Zagreb, 2024.

Ibrahim Kajan *(1941, Mostar) bosansko-hercegovački književnik; čovjek veoma raznovrsne i bogate biografije. Pored ostalog bio je profesor na mostarskom Fakultetu humanističkih nauka i jedno vrijeme dekan pomenutog fakulteta. Do sada je objavio 27. naslova knjiga; dobitnik je niza nagrada i društvenih priznanja. Član je Društva pisaca Bosne i Hercegovine, Društva hrvatskih pisaca, član P.E.N. Centra Bosne i Hercegovine, dopisni član Bosansko-Hercegovačke –Američke akademije nauka i umjetnosti. Član je Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Knjiga* ***Samo prolaznik*** *objavljena je 2024. godine u Zagrebu.*

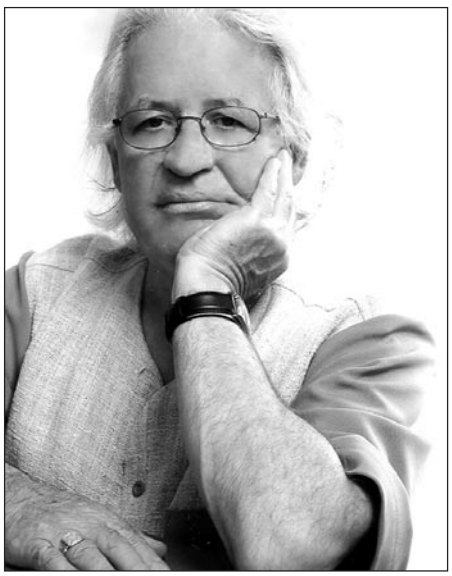

■ Piše: **Faruk DIZDAREVIĆ**

Ibrahim Kajan je uman, a onda i vrlo obrazovan gospodin. Te dvije vrline u spoju sa bogatim životnim iskustvom i, po svoj prilici, ličnom prirodom okrenutom unutrašnjem refleksu uslovile su njegovo literarno mnogoglasje (pjesnik je, pripovjedač, romanopisac, putopisac, esejista, književni kritičar, dramaturg...). Potka njegove nove knjige **Samo prolaznik**/ *Autobiografski fragmenti* pravljena je, s jedne strane, na epistolarnoj foliji kojom se otiskuje dramatska matrica jednog posredovanog života, dok se na drugim folijama ovog štiva – palimpsesta granaju sasvim lični tokovi samog autora. Tako se u knjizi, odnosno u ovoj epizodičnoj hronici, spaja više raznorodnih i samo prividno razdvojenih tokova koji nose i odbljesak esejističkog, no iako (koji put) ostvareni tehnikom sugestivne reportaže, oni nimalo začudo ne kidaju ovo interesantno, narativno poneseno prozno pletivo.

U ovoj knjizi se govori o raznim temama. Autor vješto uklapa priču u priče, tako da je svaki tekst u kontekstu, a kontekst u tekstu obilježje je modernog prosedea; to je dostupno samo stvaraocima fine literarne kulture što Ibrahim Kajan svakako jeste. Ovdje se, maltene, sve priče završavaju na nenametljiv, spektralan – baš kao u *boralnoj svjetlosti* - način. Život teče svojim tokovima, pa nam se čini da oni u stvari i obrubljuju živo dramatsko središte. Baš onako kako je Čehov (Pisma glumici Marini Lilinoj) definisao svoj teorij u tzv. *drame sitnica*: ljudi razgovaraju, rade uobičajene stvari, putuju... Ali ispod toga vibrira puna dramatika ljudskog života. Ovakvom koncepcijom Kajan je htio da na neki način razbije uobičajene šeme u prikazu biografske građe i usud onog što se naziva sižejni kalup.

Sav taj naočigled raznovrsni instrumentarij sa elementima, čini se, različitog logosa postaje potka za naredne iskaze u kojima autor svoje literarno umijeće isprobava/saopštava kroz još dublju misaonu koncentraciju. Svoje životne dogodovštine i miracule on razlaže kroz analitički postupak, postižući na taj način jasne kristalne slike i dovršenu resepcijsku verziju temata o kojem priča. Pitanja kojima se u ovoj knjizi pozabavio Kajan imaju čvrstu logičku strukturu, i ako na neki način fragmentarna tako su sistemski povezana da čine jednu vesrtu spirale autorovog životopisa. To Kajan majstorskom dramaturgijom provodi.

Uskoro će se navršiti punih šest decenija otkako Ibrahim Kajan učestvuje na književnom poprištu. U pjesničku republiku stupio je 1967. godine zbirkom *Arabija ljubavi*. Stameno mjesto u njoj osvojio je 1973. godine zbirkom pjesama *Kuću dok nađeš* za koju mu je dodijeljena

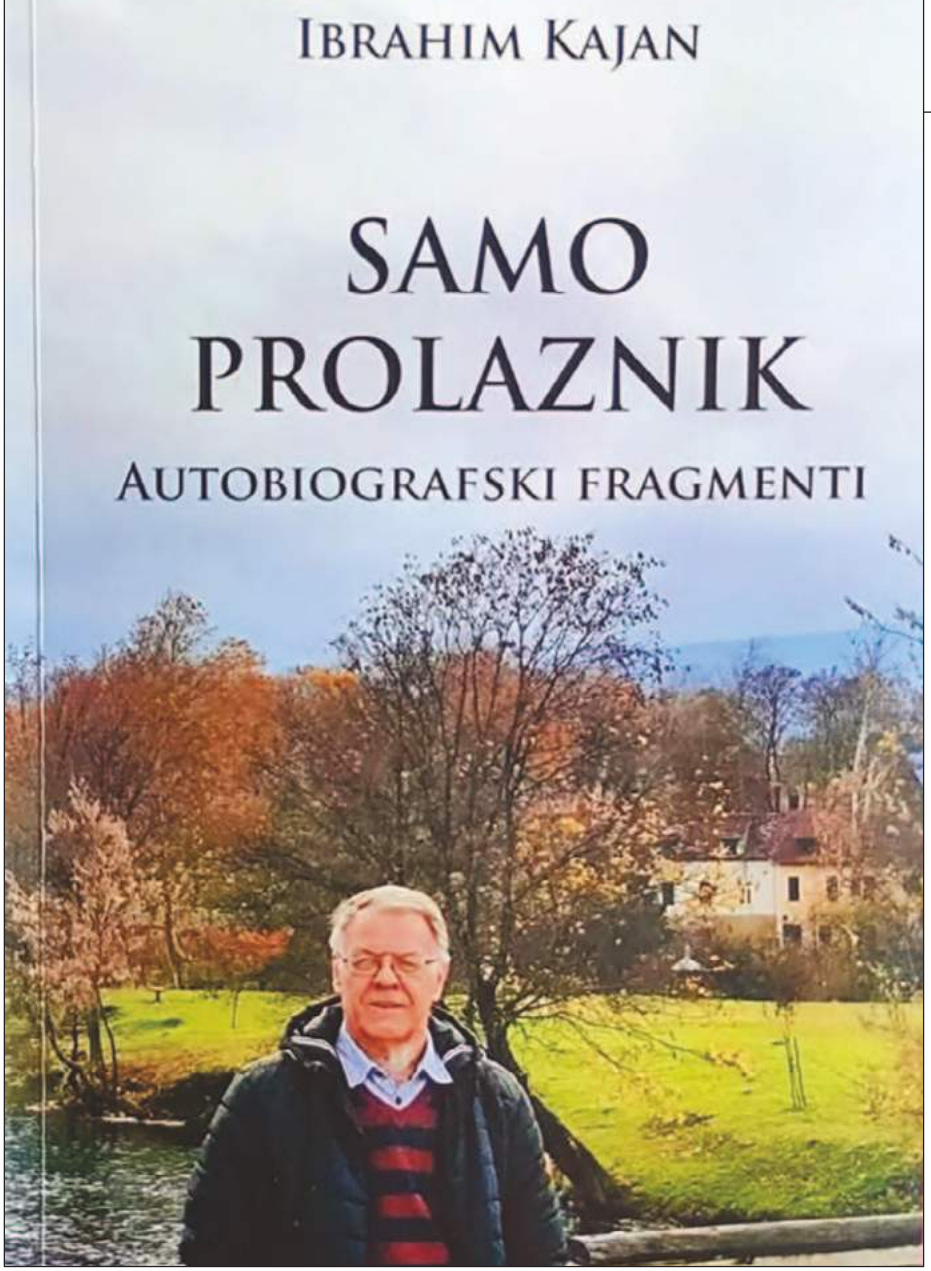

nagrada „Antun Branko Šimić“. Njegova književna refleksija kroz svaku narednu knjigu emanirala je dodatnu, dubinsku oštricu. Tako je autor, iz knjige u knjigu, nudio čitaocima sve kompleksniju literarnu ravan, izvlačeći iz kruga života njegovo (moguće) sušastvo i smisao. Kajanovo sazrijevanje tokom, dakle, njegovog višedecenijskog literarnog iskustva kretalo se, moglo bi se reći, dvostrukim kolosjekaom – estetičkim i intelektualnim.

Njegovo književno sazvežđe čini dosada objavljenih 27. naslova s kojima je Kajan obogatio bosansko-hercegovačku i hrvatsku književnost osobenim valerima i nesvakidašnjim jezičkim tvoraštvom. Iako je prevashodno autentičan pjesnik ipak on ne pjeva kao ptica na grani. Nećemo pogriješiti ako ga svrstamo u red eruditnih stvaralaca, koji koristi brojne rekvizite i simbole iz istorije, književnosti i mitologije, nacionalnih riznica duhovnosti. To kod Kajana ne djeluje nakalemljeno već se prirodno uklapa u njegov literarni registar i fundus. Kajanove formulacije djeluju smisleno i autentično. On zna da ni riječ kao i hljeb ne smije izaći prijesna na govornu trpezu, i ona kao i hljeb mora prethodno da se pripremi i umijesi u svojim naćvama.

Ibrahim Kajan svojom knjigom **Samo prolaznik**/ *Autobiografski fragmenti* stvorio je uzbudljivu intelektulnu prozu. Daleko od pomisli da piše samoispovijest ili, pak, nekakvu porodičnu hroniku, iako je i to na određen način ugradio u višeslojnu potku ove autobiografije. Izrazito moderna i urbana svojom sugestivnom pikturalnošću, svojim autobiografskim fragmentima, ona se ostvaruje u apoteozi individualizma. Ova je knjiga/ palimpsest o jednom ljudskom životu ili dijelu njegovom. Pored ostalog ta sjećanja otkrivaju duhovnu topografiju određenih naših prostora, pominju se konkretni ljudi s imenom i prezimenom iz svijeta književnosti, uopšte umjetnosti, zatim nauke, politike, historije. Ove priče satkane pomalo od pikanterija i od strujanja jedne intelektualne duhovnosti koji put sa internacionalnim bedekerom (podnaslovi: Egipat se nije dao opisati, Godina dana u Turskoj, Putovanje u Libiju, susret sa Gadafijem...), otvaraju pitanje da li su konstrukcija ili talas jednog mora koje se u nama ogleda?

Draž ovih zapisa je u napuštanju, čak i fluidnosti, epistolarnog lanca. Cjelokupni čovjekov životni hod autor posredno tumači kao životnu (sudbinsku) skrivalicu. Zgusnuta vremenska projekcija, koju Kajan u ovoj knjizi koristi kao literarni postupak, pokazuje da nema čvrste granice između metafizike i neke vreste lične datosti. Lijepa i mudra proza, za tumačenje i susretanje sa samim sobom.

Autor kao junak u ovoj knjizi naravno zaslužuje dužnu pažnju. On nije samo narator – on je lik ovog životnog tkanja, pa i *dejstvujući subjekt* koji ne samo što iznosi na vidjelo tuđe živote, nego, naravno, samog sebe obasjava kao protagonistu na životnoj sceni. Zato se ova knjiga doživljava kao svojevrsna fuga, kompozicija sa naizgled dispataritnim dionicama koje, na kraju, postižu značenjsko sazvučje. Odvajanje od epistolarne, reporterske, čak i klasično romaneskne naracije je namjerno: autor spliće u cjelinu samo ono što tu cjelinu i može i treba da čini. On na proticanje života gleda očima duše, očima misli, očima emocija, očima vremena ali i očima koje vrše izbor i kako će se, a ne samo šta gledati i vidjeti... I naslov *Samo prolaznik* ove njegove knjige predstavlja sretno komponovanu sintagmu.

Zaranjajući u svoja sjećanja Ibrahim Kajan nam, rečeno je već, ne nudi svoju auto-psihoanalizu. On je zapisao ono što je na izvjestan način obilježilo njegov život; zapisati znači natjerati sebe da živiš sa onim što ne možeš da izmijeniš. Kako za Kajana, tako i za sve nas ◆

Priča iz knjige „Fenjer u noći“

MERHABA

Poslije završetka džuma-namaza, u jednoj od starih gradskih džamija lagano je, prema izlazu, koračao profesor Salih. Iako u nekim poznim godinama, bio je lijepog izgleda i pedantnog, gospodskog držanja. Većina mladih muškaraca su dolazili do njega i rukovali se sa njim – tako su izražavali poštovanje i uvažavanje prema njegovim godinama provedenim kao profesor u jednoj od čaršijskih škola. U duši i srcu mu se sakupila neka radost, a na licu mu je sijao osmijeh, jer je njegova životna misija kao učitelja i profesora bila ispunjena.

Piše: **Nermin GORUŽDIĆ**

Nastavljajući da korača, misli su mu odlutale u davna prošla vremena.

U maloj školi punoj djece, stari pomoćni radnik je, velikom bakarnom medenicom, najavio kraj nastave. Djeca su žurila kako bi što prije napustila učionicu. Učitelj je pozvao niskog dječaka tamnije puti, koji je poslije dužeg vremena odsustvovanja konačno došao u školu, da priđe do njega i pružio mu papir na kojem je pisalo:

„Merhaba, amidža-Hamdija,

Kada budete imali vremena, navratite do mene u školu da porazgovaramo u vezi sa vašim djetetom.“

Nakon što je dječak uzeo papir, istrčao je iz škole za ostalom djecom.

Osvanuo je sunčan dan. Učitelj je žurio kako bi na vrijeme stigao u školu. U zbornici je bilo nekoliko, njemu poznatih, osoba iz Partije, zatim direktor i njegov kolega iz škole. Njemu su oni bili veoma drage i rado viđene osobe; neke je znao od djetinjstva, išao u školu sa njima, a sa drugima je često u maloj seoskoj školi dijelio vrući, tek ispečeni majčin hljeb, povjeravao im svoje životne tajne i planove, jer ih je volio i cijenio kao prave prijatelje. Ali na licima njegovih prijatelja toga dana nije bilo onog dojučerašnjeg osmijeha i pravog vedrog prijateljskog pogleda.

Na prijateljski pozdrav dobrodošlice nisu odgovarali, čak su i pogled sklanjali, plašeći se da ga slučajno ne pogledaju u oči. Sa stare klimave stolice ustao je sekretar Partije, stariji čovjek, držeći u rukama parče papira. Mašući istim tim papirom, unio se mladom učitelju u lice:

„Ti si ovo pismo napisao svojom rukom?! Za našu sreću, a tvoju nesreću, dijete je ovo pismo izgubilo, a našao ga je tvoj kolega, a naš vjerni član i sazvao ovaj sastanak. Otkud tebi, bre, pravo da učiš našu djecu, a da javno koristiš riječ ‘merhaba’ kao pozdrav?“

Mladom, skoro pa golobradom, učitelju se grlo osušilo, jer baš taj dan, te šezdeset i neke, nije zvonio sat za sufur, a i majka se uspavala, tako da nije popio ni čašu vode. Znoj mu se slivao sa lica jer se radilo o njegovim dječačkim snovima, o nespavanju noćima provedenih pored male lambe, da bi stigao ovdje gdje jeste.

Sada je njegova sudbina zavisila od njegovih kolega i starih članova, čija je riječ i članska knjižica važnija nego njegova škola, i sve to zbog jednog učtivno napisanog i bezazlenog „merhaba“.

Postojala je još jedna šansa – da se obrati predsjedniku opštine, jer će njegova riječ biti presudna.

Tutin, hladan i mračan... Nekoliko puta je dolazio do vrata kancelarije predsjednika i vraćao se nazad. Najzad je pokucao i ušao. Pozdravio je krupnog čovjeka, koji jedva da je podigao pogled, dok su u ćošku kancelarije sjedile iste one osobe iz zbornice – njegove kolege, komšije i poznanici. Odjednom je krupni, ozbiljni muški glas obustavio priču u kancelariji:

„Šta si zgriješio učitelju?“ – upitao ga je predsjednik.

Ne sačekavši učiteljev odgovor, sekretar je skočio sa stolice i povišenim tonom se obratio predsjedniku:

„Druže predsjedniče, ne možete povjerovati, ali ovaj učitelj... Zamislite, pored toliko naše djece iz varošice, došao je iz Vrapča da radi u našoj školi i još javno koristi ‘merhaba’. Mi smo mišljenja da takvom učitelju nije mjesto u školi.“

Predsjednik je podigao pogled.

„Reci, učitelju, šta imaš na ove optužbe naših partijskih drugova.“

„Druže predsjedniče, ja kada sretnem Srbina, kažem mu ‘dobar dan’, kada sretnem Muslimana, kažem mu ‘merhaba’, jer to su moje komšije. Mene je moj otac školovao da prije svega budem čovjek i da poštujem sve ljude, i starije i djecu. S velikom sam se mukom školovao, roditelji su odvajali od usta cijele porodice da bih ja došao do ovog posla. Volim ovaj svoj posao i časno i pošteno ga obavljam, mislim da nema ništa loše u tome što sam iz Vrapča. Ako je samo to moja greška što sam sa sela i što sam se starom amidži obratio sa riječju ‘merhaba’, znam da ću se svome selu i roditeljima vratiti svijetla lica i čista obraza. A vi, druže predsjedniče, sa ostalim mojim kolegama i partijskim drugovima radite onako kako vaša savjest nalaže.“

Sutradan, prije nego je učitelj stigao u školu, dobio je haber da je na njegovo radno mjesto počela raditi neka djevojka, visoko pozicionirani član Partije, a da ne zamjeri svojim drugovima i kolegama što su svjedočili protiv njega jer će isti, za uzvrat, dobiti bolja i sigurnija radna mjesta.

Tih dana je spakovao nešto malo stvari što je imao. Majka je spakovala dio hljeba u bijelu krpu i još po nešto hrane da bi mogao, kada stigne u Prištinu, iftariti. Kada je krenuo, babo je koračao za njim polagano, vukući noge, jer mu je jedan opanak bio pocijepan. Njemu je to bilo nebitno, spreman je bio da se muči i živi teškim seoskim životom zarad toga da bi njegova djeca završila školu i sutra imala bolji i rahatniji život. U ruku mu je stavio nešto novca, zagrlio ga i poželio hajirli put:

„Sine, idi i uči dalje, ovdje nema seljameta. Zemlje nemamo, a i to što imamo je neplodno. Budi gospodin, ali prije svega čuvaj obraz i budi dobar vjernik i dobar čovjek. A ljude nikad ne dijeli po imovini, položaju, vjerskoj ili nekoj drugoj pripadnosti, jer neko može biti samo čovjek ili nečovjek. A za nas ne briži, mi ćemo se nekako snać. Samo ti nemoj da živiš našim životom.“

Godine su prolazile. Jednog dana se Salih vratio u selo, sa diplomom i osmijehom na licu. A ispred kuće su ga čekali majka i očev čvrsti zagrljaj, sretni i zadovoljni jer je sin ispunio njihov amanet. Imao je dobar posao, osnovao porodicu.

U lijepome velikome gradu ostvario je svoje dječačke snove. Ali nikada nije zaboravio majčin hljeb i sir, tvrdo zavezane bijelom šamijom, očev čvrsti zagrljaj i riječi da će sve biti i proći, ali da se uvijek drži onih pravih ljudskih vrijednosti – poštenja i poštovanja, da svakog cijeni i poštuje, ali da se nikada ne postidi svoga sela, grubih, od rada ispucalih, roditeljskih ruku, starih pocijepanih opanaka i jednog, sa srca izgovorenog, dobronamjernog „merhaba“.

Priča „Merhaba“ izuzeta je iz knjige *Fenjer u noći*, autora Nermina Goruždića. Knjiga je objavljena 2025. godine, a njena promocija održana je 30. maja 2025. godine u Kulturnom centru u Novom Pazaru. O knjizi su govorili recenzent Hasna Ziljkić – urednica programa za tradiciju i mlade u Kulturnom centru, zatim književnica Šefka Begović-Ličina i profesor bosanskog jezika i književnosti Ersan Muhović.

U nastavku, vašoj pažnji predlažemo dio iz recenzije knjige *Fenjer u noći*:

„Djelo *Fenjer u noći*, autora Nermina Goruždića, satkano od proze i poezije, vodi nas na putovanje kroz toplinu porodičnog doma, radost djetinjstva, mirise i boje zavičaja, nostalgiju za minulim danima i snagu koju pronalazimo u radu i stvaranju. Sve to je prožeto ustrajnom borbom, vančovječnom snagom i žarkom željom da se opstane i sačuva život i dostojanstvo, koje čovjeku po rođenju pripada. Ovo je priča o svima nama, o onome što nas spaja i čini cjelinom, bez obzira na vrijeme i prostor. A ljubav je ta nit koja povezuje sve ono što nas čini ljudima – porodicu, djecu, zavičaj, uspomene i trud koji ulažemo u stvaranje i očuvanje svega što volimo.

...Tema koja zauzima značajan dio Goruždićevog djela je rodoljublje. Pomalo i nametljivo, sa dozom nepokolebljivosti i snažnim emocijama, prožima svoje djelo rodoljubivim motivima, podsećajući time na važnost očuvanja kulturnog identiteta i vrijednosti koje Bošnjake na ovim prostorima definišu kao narod. Pod ljubavlju prema zavičaju autor podrazumijeva duboku i iskrenu ljubav prema selu, ljudima i tradiciji, sa neskrivenim žaljenjem zato što, pod uticajem različitih društvenih prilika, neminovno doživljavaju promjene. Te promjene su najviše ogledaju u iseljavanju stanovništva i pustošenju njegovog voljenog kraja, a najmanje u prosperitetu. *... Život sela dostiže svoj vrhunac negdje osamdesetih godina, kada je u selu imalo oko pedesetoro djece školskog uzrasta. Pješačenje oskudno odjevene, nerijetko gladne djece nekih sedam kilometara od kuće do škole u jednome pravcu po izuzetno teškim zimskim uvjetima dovelo je do toga da je, kako bi koja generacija odrastala, pakovala svoje torbe i odlazila sa svog ognjišta u bijeli svijet. Odlazili su na dalje školovanje, a zatim i na rad.* (Priča: „Vrapče“)

Takođe, važan motiv koji dominira u Goruždićevom djelu jeste uloga vaspitača i učitelja, što je svojevrsna posveta ovoj

važnoj društvenoj ulozi. Učitelj je važan u oblikovanju mladih generacija. Impresionirajuće je to što je autor vaspitač, koji voli svoj posao, i na taj način čitaocu pruža emotivan i realističan prikaz njihove svakodnevne borbe, izazova i zadovoljstava. Kroz likove prosvjetnih radnika, autor nam pokazuje da škola nije samo mjesto učenja, već i odrastanja, gdje učitelji ne prenose samo znanje, već i vrijednosti koje oblikuju buduće ljude.

Jednog dana sam počeo raditi kao vaspitač u selu. Dječiji osmijeh, najljepša odjeća što su im roditelji kupili za prvi dan u školi, njihovo brižljivo pisanje, kao i recitovanje prvih pjesmica – sve je to mom poslu, kao i životu, davalo jedan poseban smisao i ljepotu. I tako, godina za godinom, prolazi vrijeme. Sa svakom godinom djeca odlaze u neke nove, „ozbiljnije" školske klupe, a meni dolaze nove generacije djece. Svi moji prijatelji pričaju, planiraju i maštaju o velikom novcu, o skupim automobilima, o zidanju velikih kuća. A ja sam mogao pričati samo o zidanju prelijepih dječijih snova, o mnogim generacijama djece iza sebe, sretan kada ih vidim kao uspješne i divne ljude. (Priča: „Put jednog vaspitača")

Autor se ne ustručava da prikaže i izazove sa kojima se prosvjetni radnici suočavaju, ali istovremeno slavi njihovu posvećenost i nesebičnost. Stoga, knjiga je dobar podsjetnik svima nama da trebamo pokazivati veću zahvalnost prema onima koji svakodnevno ulažu trud u budućnost naše djece"◆

Murat Baltić, Zekkum i nesanica, Mladinska knjiga, Sarajevo, 2024.

Spoj realnog i imaginarnog

Veliko i trajno pitanje je kako vjerodostojno drugom predstaviti pročitano književno djelo: opisati svoj doživljaj romana, protumačiti njegove likove, izložiti njegovu radnju, predstaviti ga kao cjelinu, uporediti njegovu cjelovitu sliku i njegove segmente, interpretirati ga s većom ili manjom distancom od njegovog sadržaja, jezika, književne ritmike a da se ostane uz njega i snjim, da se ne izgubi predmet.

Piše: **Enver HALILOVIĆ**

Nije jednostavno govoriti logički dosljedno o svim njegovim tananostima kao književnom djelu, analizirati njegove vrline i slabosti, njegova značenja i poruke, govoriti neknjiževnim jezikom o književnosti.

Prvo pitanje koje nam se nameće baveći se bilo čime jeste njegovo određenje kao definicija ili na drugi sličan način. U ovom konkretnom pitanju to je žanrovsko određenje romana Zekum i nesanica autora Murata Baltića. Imajući u vidu višeznačnu osobenost ovog romana, u pogledu njegove radnje, likova, prostora i vremena, nužno je zapaziti da je da ga nije moguće bezrezervno svrstati u određeni žanrovski kalup. Po različitim karakteristikama s obzirom na navedene kriterije njegove unutarnje strukture pripada različitim žanrovima romana. U romanu se u nizu različito labavo povezanih zgoda izlaže životna priča glavne ličnosti, Saila. Vrlo je realistična svaka priča u prikazivanju života njihovih ličnosti. Svaka od njih kao i roman u cjelini, između ostalog, su moralni osvrt na život likova, njihove socijalne i etničke sredine.

Zekkum i nesanica ima formu okvirne pripovijesti. Odgovornost za istinitost događaja i priče o njemu je na njihovim ličnostima. Njihovu priču o sebi i svom životu pripovijedaju oni sami. Svi likovi u njima imaju ulogu neposrednog unutarnjeg pripovjedača.

Roman Murata Baltića, *Zekkum i nesanica*, tematizira život u Sarajevu pod opsadom (1992-1995.) kroz susrete, doživljaje, razgovore Saila iz Jerusalem s Damlom, upravnicom Nacionalne i univerzitetske biblioteke u Sarajevu, Bojanom, vojnim rezervistom iz Srbije u bosanskoj srpskoj vojsci, Jovanom, rušiteljom Aladža džamije u Foči, sarajevskim slikarom kojem je ubijen strah od vlastite smrti, Jevrejom Nehorajom koji traži drvo Zekkum po Sarajevu s namjerom da ga posiječe vjerujući da će tako zaustaviti opsadu i odužiti se Sarajevu za masovan prijem Jevreja nakon njihovog pogroma iz Španije (1492.). Slučajni i iznenadni susreti i razgovori ovih ličnosti s Sailom su zasebne, pojedinačne priče. One su povezane u tematsko jedinstvo i dinamiku romana koja se odvija u Sarajevu od zgrade predratne Univerzitetske i nacionalne biblioteke Bosne i Hercegovine preko šireg područja Baščaršije. Središnji prostor radnje romana je Biblioteka i neposredan prostor oko nje.

Glavna ličnost romana je Sail. On je u potrazi za Znakom preko dvjesto godina. Prva stanica mu je bila Sjenica. Jednu stranu Znaka Sail je našao u Sjenici u vrijeme masovnog pokolja kojeg je u njoj napravio vođa Prvog srpskog ustanka Karađorđe (1809.), kojeg neki autori

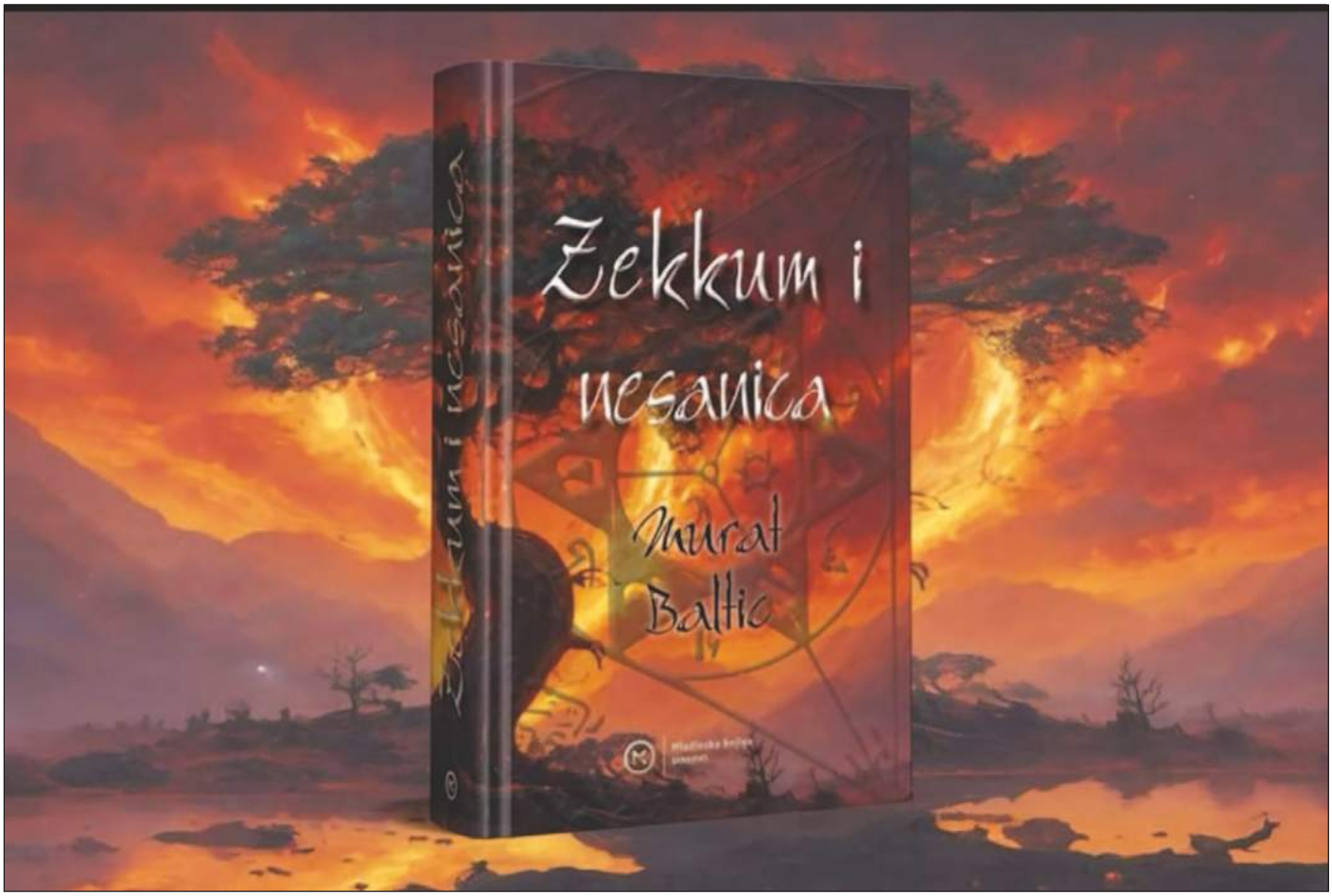

smatraju drugim srpskim genocidom nad Bošnjacima, a što je Murat Baltić opisao u svom romanu *Fetva*. Drugu pisanu stranu Znaka Sail je pošao da traži u Sarajevu, jer mu je u Sjenici kazano tako. Vrlo je zanimljivo pitanje šta povezuje Sjenicu i Sarajevo da se druga strana Znaka nalazi u Sarajevo. Odgovora može biti više, ali, jedan od njih može biti, nedužno stradanje njihovog civilnog stanovništva "iz iste rupe". Roman se završava tako što Sail, zaista, nalazi drugu pisanu stranu Znaka u Sarajevu.

Ukidanjem realnog prostora i realnog vremena, autor omogućuje Sailu da iz Jerusalema pođe u potragu Znaka na Balkanu koje traje dvjesta godina. Njegova potraga za Znakom je svojevrsna metafora traženja zajedničkog smisla velikih svjetskih kulturnih dugotrajućih tradicija na spomenutim prostorima. Na Znaku nađenom u Sjenici ispisane su tri poruke iz tri velike kulturne i civilizacijske tradicije: *Allah naređuje pravednost i dobročinstvo, a zabranjuje bestidnost, odvratna djela i nasilje* (na arapskom*); Zašto vidiš trn u oku brata svoga, a ne vidiš balvan u oku svome* (na crkvenoslavenskom); *Na trima stvarima svijet stoji - na Tori, na radu i na dobrim djelima* (na hebrejskom). Na Znaku nađenom u Sarajevu piše: *Ja sam samo vatra i zavodim ljude* (na arapskom). To isto je pisalo, ali u romanu nije navedeno, na crkvenoslavenskom i na hebrejskom jeziku. Navedene preporuke sa Znaka ne odnose se na isti predmet, ne govore o istoj stvari, te stoga nisu međusobno samjerljive ni usporedive, ali svaka za sebe ima svoju vrlo snažnu i jasnu općeljudsku poruku. Iako nisu uzete u izvornom obliku iz Svetih Knjiga naroda na čijim jezicima su navodene, sve su upućene čovjeku općenito, svako ih može koristiti i pridržavati se svake od njih kao da je njegova, bez obzira na svoju izvornu vjersku, kulturnu i civilizacijsku pripadnost. Autor vrlo oprezno dovodi u blagu korelaciju smisao ovih poruka sa svetim knjigama naroda čija imena se navode u nazivima njihovih jezika. Sve su ove poruke, na svoj način, transmonoreligijske, s jedne strane, odnosno univerzalno ljudske, s druge strane.

Sailov prvi susret sa Sarajevom bio je prostor u neposrednoj blizini Husrev begove džamije na prvi dan Bajrama. On je oduševljen Sarajevom, njegovim izgledom i ljudima. Ono ga, u svakom pogledu, podsjeća na Jerusalem, što se u romanu pokazuje njegovom prisnošću s ljudimana na ulicama Baščaršije, razumijevanjem i simpatijama prema njenoj arhitekturi, životnom stilu, međusobnoj neposrednosti ljudi. Arhitektonska srodnost Sarajeva i Jerusalima potiče iz duhovne kompatibilnosti njihovih stanovnika. Njegove impresije o Sarajevu i njegovim ljudima na Baščaršiji su vrlo intenzivne i sadržajno bogate. Susreti s građanima na Baščaršiji su obostrano međusobno vrlo srdačni. Sarajevo je Jerusalem u Evropi. Sailu nije ništa ni neobično ni nepoznato u Sarajevu.

Sail je prepoznatljiv stranac u Sarajevu samo po svom vanjskom

izgledu, odjeći, ali, posebno po, karakterističnoj trodjelno-trobojnoj dugoj bradi, i ni po čemu drugom. Ona mu je izrasla preko noći i osvanula u tri boje: zelena, crna i žuta. Njena najduža (1111) hiljadustojedanaesta dlaka se uznemiri i izazove bol Sailu kada naiđe na neku izazovnu i neizvjesnu situaciju, kakvih je u opsadnom Sarajevu bilo sijaset. Niti se Sarajlije odnose prema Sailu kao prema strancu, niti se on osjeća ni ponaša prema njima i Sarajevu kao tuđini. Sarajevo mu je drago možda zbog toga što u njemu vidi drugi Jerusalem, urbanistički i multikulturalno. Susretljivost Sarajlija i svjedočenje njihovim patnjama i stradanjima budi mu emocije o stradanjima Jerusalema kroz historiju, prije svega zbog njihovne duhovne multilateralnosti. Oni su žrtve monoracionalne uniformnosti i jednoreligijske unilateralnosti. Sail, u više prikladnih situacija, iz empatije, sažaljenja, razumijevanja patnji i stradanja sarajlija, uči *Fatihu*, prvu suru Kur'ana, što je, čak i u ceremonijalnom međureligijskom dijalogu, kao praktično-političkoj manifestaciji međureligijske tolerancije i razumijevanja, neuobičajeno. Po tome, što uči Fatihu, moglo bi se pretpostaviti da je Sail musliman, ali samo pretpostaviti. Činjenica da Sail uči Fatihu mrtvim stradalim na ulicama Sarajeva, pretpostavljajući da su Bošnjaci muslimani, pored čijih leševa prolazi, izaziva mnoštvo pitanja na koja običan čitalac nema odgovora. Jedno od njih jeste: može li nemusliman, pod pretpostavkom da Sail nije musliman, učiti Fatihu kao Kur'anske poruke u koju vjeruje onaj ko izgovara njene riječi, odnosno može li musliman učiti Fatihu nemuslimanu, pod pretpostavkom da je Sail musliman i da uči Fatihu čovjeku poginulom na ulici, a pri tome poginuli je nemusliman, posebno, ako se ima u vidu da je Fatiha sura Kur'ana, Knjige upućene čovjeku uopće. Roman *Zekkum i nesanica* ima mnogo općelogičkih, ne samo teoloških, vježbi, na više mjesta. U brojnim dijalozima, u vidu izreka, susrećemo poznate filozofske sentence ili njihove modifikacije, kao što su: dvojnost ili, šta je glavno oružje u životu: strpljenje, trpljenje ili nada, Dubito, ego sum, Cogito, ego sum, sumnja, istina, znanje, vrijeme, sreća, zašto je Bog stvorio čovjeka, muka je prvo čovjekovo svojstvo, svaki čovjek je premal itd. Sumnja, Mišljenje, nisu samo potvrda prostog bivstvovanja, već i ljudske egoističnosti koja doprinosi izbijanju rata, a posebno vođenju njegovih aktivnosti, čime se hoće kazati: rat nije samo društvena, kolektivna činjenica, već, isto tako, i međupersonalni odnos. U njemu ne učestvuju samo sistemi, velike političke i vojne vođe, tzv. velike ratne ličnosti, već i svakidašnji ljudi, pojedinci, tzv. obični ljudi, svako na svoj način, sa svojim razlozima, ambicijama, prisilno ili dobrovoljno. Ratovi nisu samo posljedice i izraz mračnih ideologija, već i ljudskog egoizma. Nažalost, kratke filozofke reminiscencije u romanu nisu razrađene i transformirane u obrazloženja Sailovih susreta s ljudima, s životom i smrti, u Sarajevu. U cjelini posmatrano, u romanu prevlađuju pojmovi i imena osjećanja povezanih s ratom, sa situacijom i životnim nedaćama u opsadnom Sarajevu, što je razumljivo. Zato su u romanu vrlo frekventni pojmovi egzistencijalističke duhovne provinijencije, preciznije kazano filozofije Sorena Kierkegaarda, kao što su: druženje sa smrću, smrt, strepnja, kajanje, briga, borba, strah itd.

Radnja romana odvija se, kako je kazano, u granatiranjem spaljenoj Biblioteci u Sarajevu. Na dan Bajrama u Sarajevu vojska s brda oko Sarajeva granatira Nacionalnu i univerzitetsku biblioteku BiH. Tog dana je najveća vjerovatnoća da će biti ubijeno najviše ljudi, jer su na okupu, razdragani čestitaju jedan drugom Bajram, zaboravljaju i zanemaruju ozbiljnu ratnu prijetnju i opasnost od snajpera i granata s brda oko Sarajeva. Beliki broj Sarajlija bezbrižno i s radošću čestitaju jedan drugom Bajram, nezavisno o tome jesu li rodbina i znaju li se međusobno ili ne. Ni Saila se ne skriva s ulice. Naprotiv. Sail čak ulazi u Biblioteku dok gore njene knjige. U dimu i plamenu Biblioteke Sail izvlači knjige iz vatre, koliko može. Zajedno s njim u tome učestvuje i upravnica Biblioteke, Dalma. Sail visoko poštuje i cijeni njeno samožrtvovanje i izlaganje opasnostima na putu od kuće do Biblioteke, ostavljajući u neizvjesnost djecu, da bi spasila knjige. Ona je simbol i reprezetant Sarajlija patriota i poslovno odgovornih ljudi. Njen lik ostaje trajno u Sailovom sjećanju. On se u više navrata sjeća Dalme u zagušujućem dimu, plamenu drveta, voska, lijepka, knjiga koje spašava. Rado bi se s njom ponovo sreo da bi se još jednom uvjerio u stvarnost njenog postojanja s obzirom na rizik kojem se izložila, ali je sve ostalo na njihovom prvom susretu i upoznavanju na dan granatiranja Biblioteke. Granatiranje Biblioteke i spaljivanje knjiga u njoj je personifikacija dubine zlih namjera opsade i ilustracija općeg ovozemaljskog džehenemskog stanja u Sarajevu.

Sail ima *nesanicu*. Nije lahko doživljavati sve patnje i stradanja ljudi Sarajeva na koje je nailazio obilazeći njegove ulice i tražeći Znak. Njemu su pomiješani dan i noć. Noću je mogao vidjeti i doživjeti ono što nije mogao danju, pa mu je i noć bila od koristi i nije bježao da upozna i njene "darove". Noću su sakupljana i nošena s ulica ljudska tjelesa, među kojima je bilo i djece, i odnošena do obližnjih parkova na noćni ukop. Svi parkovi u Sarajevu tako su postali mezarja. Danju je bilo granatiranje i snajpersko ciljanje u svako doba dana tako da raznesena tijela nije bilo moguće pokupiti niti odvesti i odnijeti u bolnicu danju, niti ih ukopati na do rata postojeća mezarja. Ponekad bi Sail nakratko zaspao u odjeći i obući koju je nosio, ali u tajnom ulazu u Biblioteku, ispod mosta na Miljacki, ulazeći ili izlazeći iz nje. Krećući se, pretežno, ulicama oko Biblioteke danju ili noću susreće se i upoznaje sve ličnosti romana. Hodajući noću jednom prilikom je naišao na Jevreja Nehoraja. Pri njihovom susretu Nehoraj mu je rekao da on traži drvo Zekkum po Sarajevu da ga spali. *Drvo Zekkum* je drvo Džehennema. Ono rađa otrovne plodove veličine ljudskih glava kojim se hrane džehenemlije, ovozemaljski grješnici, u svijetu svog vječnog života, u džehenemu. Nahoraj je zahvalan Sarajlijama za topao ljudski prijem mase Jevreja nakon njihovog pogroma iz Španije (1492.). Sarajevo, tada pod osmanskom vlašću, primilo je najveći broj Jevreja poslije Istanbula. Nahoraj traži džehenemsko

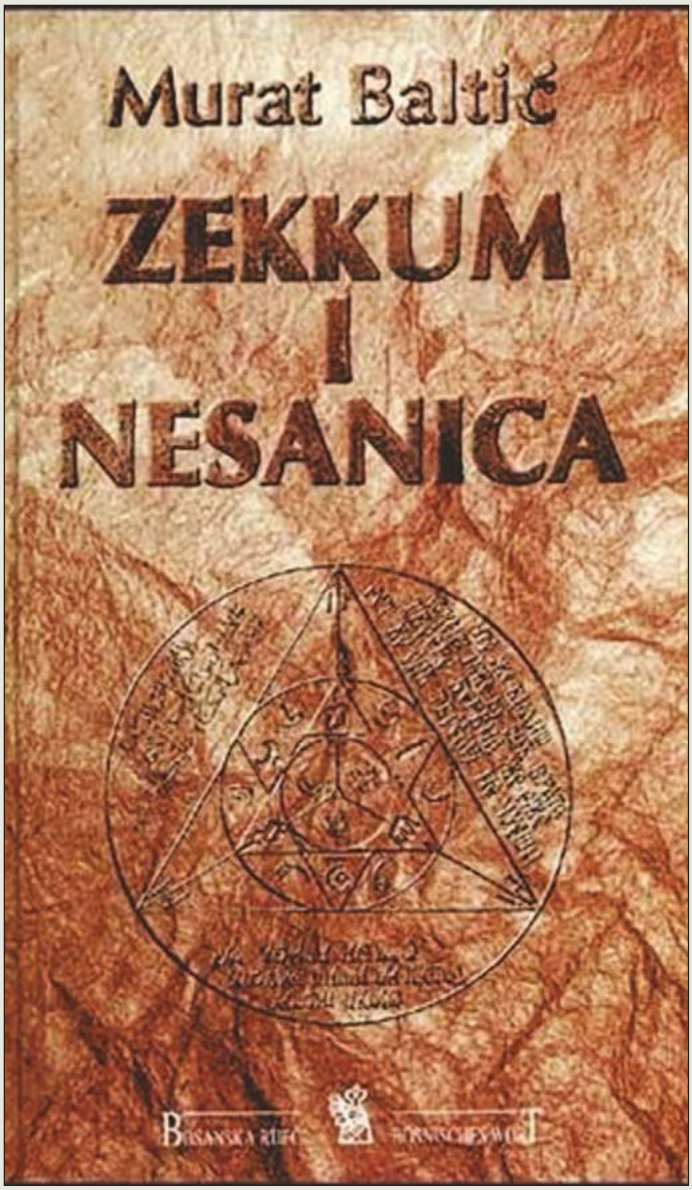

drvo Zekkum da ga spali, vjerujući da će tako prestati opsada Sarajeva, da će Sarajevo izaći iz džehenema, odnosno, da će istjerati džehenem iz Sarajeva.

Naslov romana *Zekkum i nesanica* je suptilno i mudro odabran s obzirom na želju autora da predoči ratno stanje u Sarajevu. Opsadno Sarajevo je u džehenemu, odnosno džehenem je u ratnom Sarajevu. U njemu nema mira, život ljudi se odvija između dva granatiranja. *Zekkum* je njegovo drvo, a ljudski život je patnja, bol, strah, strijepnja i *nesanica*. U ratnom Sarajevu Sail nema sna, jer nema noći, ne postoji uobičajen životni ritam Sarajlija. Sail je stalno u kretanju, od jednog do drugog čuda posljedica granatiranja i snajperskog ubijanja ljudi, žena, djece na ulicama dok idu po vodu i nabavku hrane. U tom kretanju u nesanici on upoznaje ljude koji mu pričaju svoja čudesna ratna iskustva. Naslov romana *Zekkum i nesanica* u dvije riječi sažima život čovjeka u opsadnutom Sarajevu.

U opsadnom Sarajevu je porušeno mnoštvo stambenih zgrada, kuća, poslovnih objekata, raznih vrsta građevinskih prostora velike materijalne vrijednosti od javnog i društvenog značaja, ali autor romana *Zekkum i nesanica* posvećuje posebnu pažnju granatiranju državne biblioteke BiH, jedne od najstarijih Biblioteka u Evropi. Ta Biblioteka je svjedok samosvojnosti bosanske historije i njenog sadržaja, od ranog osmanskog perioda Bosne do kraja dvadesetog stoljeća. U njoj su bile najstarije knjige rukopisi brojnih bosanskih autora na više orijentalnih i evropskih jezika i pisama, svjedoci kako njihovog tako i bosanskog postojanja u historiji svijeta. Njihovim spaljivanjem pretvara se u pepeo i garež svo bosansko znanje o sebi i o Drugom, ono što je najplodotvornije i najdragocjenije što Bosna ima. Imajući u vidu tu činjenicu paljenje državne biblioteke je izraz mržnje, zavisti i nastojanja da se i na taj način utru biljezi višestoljetnog bitisanja Bosne i njenog čovjeka, uništi njihova pisana riječ, njeno znanje o sebi i svijetu, biljeg njihove prošlosti i zalog budućnosti. Roman počinje u Biblioteci i u njoj se završava.

Murat Baltić u romanu *Zekkum i nesanica,* odajući priznanje zaposlenicima Biblioteke u Sarajevu, bibliotekare općenito proglašava "čuvarima prve Allahove zapovijedi", što predstavlja izraz kreativnog razumijevanja i interpretaciju Kur'anske naredbodavne zapovijedi: *Uči u ime svoga Gospodara*. Stoga je granatiranje Biblioteke i spaljivanje knjiga u njoj svojevrsno bogohuljenje. Ono se događa na Bajram, sto mu daje još jednu, antiljudsku, dimenziju.

Uči u ime Gospodara je islamska naučna paradigma koja je vladala, ne samo u islamskom svijetu, već i u Evropi, samo u drugoj formi i u skladu s njenom tradicijom, sve do kraja Srednjeg vijeka, do pojave Fransisa Bacona, početkom Novog vijeka. S Fransis Baconom Zapad je uspostavio novu opću naučnu paradigmu znanja kao sredstva moći. Ona dobija posebnu snagu tehnifikacijom nauke, odnosno scijentifikacijom tehnike. Brojni savremeni oblici biopolitike, čija je jedna od fenomenoloških pojava granatiranje i paljenje Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH u Sarajevu, potvrđuju i manifestiraju lošu i opasnu stranu znanja kao moći, i obrnuto.

Masovni ratni zločini, zločini protiv čovječnosti, genocid i slična zlodjela su, kako ih razumije Martin Heidegger, izraz sinteze zločinačke ideologije i tehnike. Kao i druga masovna ubijanja, fabrikacija leševa, kako kaže Hanna Arendt, paljenje knjiga ispaljivanjem razornih granata na njih, kakvo je bilo razaranje Biblioteke u Sarajevu, je jedan takav čin, spoj ideološke mržnje i tehnike koji rezultira librocidom, kulturocidom i varvarizmom posebne prirode.

Aleksandrija, Rim i Sarajevo su simbolično tri zvijezde u sazvežđu Lira, sjevernog neba između Labuda i Herkula. U njima su spaljene biblioteke, čuvari znanja i tradicije. Na svaku od njih su pale po jedna zvijezda Lira. Preostala je još jedna njegova zvijezda, ne zna se ni kada će ni gdje će pasti, ali se zna da će i ona zapaliti neku poznatu i važnu biblioteku. Varvarizam tipa libricida i kulturocida, nažalost, ne završava se sa spaljivanjem Biblioteke u Sarajevu. Od stvaranja čovjeka do danas, historija ima dvije strane, jednu sjajnu i drugu tamnu kakve ima i sam čovjek. Stoga, dok postoji čovjek bit će i historije s dvijema

stranama. Historija je takva kakav je čovjek: dobar i zao, kreator i rušilac, sluga i gospodar, um i neum, razum i instikt. Pitanje je samo kada je više jedno nego ono drugo. Spaljivanje biblioteka u Aleksandriji, Rimu i Sarajevu osvjetljava, obznanjuje i objelodanjuje drugu, tamnu stranu svjetske historije, tanatos Prirode i čovjekove volje, njegovu mržnju, suprotnu apolonisu, Božanskoj volji, stvaranju i ljubavi. Spaljivanje Biblioteke u Sarajevu je ovovremeni fenomen i svjedok pomrčine historijskog momenta u kojem se manifestira tanatos, političko bezumlje zločinca zarobljenog mržnjom i destrukcijom koji ubija i ruši sve što nije po mjeri njegovog ispražnjenog uma, bez ikakvog povoda, pa čak i vojničkog, što znači, bez mogućnosti, bilo kakvog, izgovora.

Sail, kao istinski sljedbenik svoje Knjige, spašava knjige Biblioteke u Sarajevu, rizikujući svoj život. On vrši jedan duboko ljudski čin, jer knjige su blago svakog, čovjekov plod najvrjednijeg što mu je Bog dao, ljudskog razuma i rada. Njihovo uništenje je manifestacija ljudskog bezumlja, uništenje i ubijanje božanskog u čovjeku zahvaljujući kojem nastaju knjige. Indirektno, uništenje knjiga je visoko bezbožno djelo. Njim se ubija produženi božji proizvod, proizvod ljudskog uma, stvara svijet bezumlja, svijet u kojem je sve dozvoljeno.

Sail se u Sarajevu vlada, skoro u svemu i u svakoj situaciji, kao bosanac, a ne kao stranac. Ulazeći u stan-atelje slikara u Sarajevu, koji sjedi za stolom okrenut licem suprotno vratima na koja ulazi Sail, ne mareći hoće li ući neki huligan-ubica, jer strah od smrti za Sarajlije ne postoji. Sail pozdravlja slikara Sarajliju s tri pozdrava: *selam alejkum*, *zdravo*, *šalom*, pružajući mu priliku da odgovori pozdravom kojim hoće. Na takav pozdrav Sail dobija odgovor slikara: *Svejedno mi je*, kojim pozdravom me pozdravljaš. Sarajevskom slikaru, ali i svakom Sarajliji, svaki pozdrav je izraz dobronamjernosti onoga koji pozdravlja prema pozdravljenom. Bitno je pozdraviti se, pozdravom iskazati međusobno dobre namjere, nije bitno koji je i čiji je pozdrav. Svi dobronamjerni pozdravi su ljudske govorne ili tjelesne geste kojim se, različitim izgovorom, međusobnim pružanjem ruke, naklonom, zagrljajem ili na drugi način, iskazuje i uspostavlja međusobna dobra namjera i međupovjerenje. Njim se izražava međusobna radost susreta.

Zanimljiva je Bojanova priča Sailu. Bojan je srbijanski vojni rezervista iz zabitog planinskog sela Rađevina kojeg je mobilisao lokalni vojni odsjek za bosansku srpsku vojsku. Mobilisan je tik nakon što se oženio. Nerado je primio mobilizaciju, ali nije smio da je odbije. Doveden je na ratište među bosanske srpske odmetnike opsjednutog Sarajeva, brojne crnogorske rezerviste, ruske i ukrajinske plaćenike. Pobjegao je na Baščaršiju, sreo se sa Sailom i ispričao mu svoju životnu priču, od rođenja, ženidbe do mobilizacije i odbijanja naredbe da siluje ženu koja je zarobljena i, zajedno sa masom drugih žena, dovedena u njegovu kasarnu. Sve žene povezane međusobno lancima za ruke i uvedene u jednu prostoriju silovali su njegovi drugovi samo je on odbio da siluje ženu koja je bila određena njemu za silovanje. Njegov komandant ga je zbog toga javno pred ostalim silovateljima izvrijeđao, ali i kaznio odsijecanjem spolnog uda. Nakon što je to doživio, Bojan je odlučio da se ne vraća kući u Srbiju i zato traži spas i bježi u Sarajevo.

Iz konteksta Bojanove priče u romanu *Zekkum i nesanica* moguće je pročitati mnoge historijske relevantne i utvrđene činjenice o srpskoj vojsci opsjednutog Sarajeva, kao što su: njen sastav, (srbijanski i pravoslavni bosanski dobrovoljci, ruski, ukrajinski, moldavski, grčki plaćenici, rezervisti iz Srbije i Crne Gore itd.), odnos komande prema svojim potčinjenim, nemoral srpske vojske, njen ratni cilj zarobljavanje žena radi seksualnog silovanja itd., ali i odbijanje nekih vojnika da učestvuju, makar, u nekim zlodjelima srpske vojske, što upućuje na zaključak da nisu ni zločinci u svakom zlu svi isti. Svaki izuzetak, pa i Bojanovo odbijanje da seksualno siluje ženu zarobljenu i dovedenu u vojnu kasarnu radi seksualnog i drugog zlostavljanja, kao što je sipanje soli ženama među noge itd, ipak potvrđuje opće pravilo, a to je: srpska vojska u bosanskom ratu je grupno zarobljavala žene i odvodila ih u kasarne radi seksualnog silovanja i drugih oblika njihovog zlostavljanja, odnosno zarobljavanje žena i razni oblici njihovog zlostavljanja bio je ratni vojni cilj srpske vojske.

Priča arhitekte Jovana iz Foče je u mnogo čemu zanimljiva. Ona je, kao i sve ostalo, mnogoznačna. Jedna od njenih pouka i poruka je da naučno znanje ne proizvodi nužno i uvijek dobro za čovjeka. Čovjek jednostavno svoja znanja i vještine pretvara u zločin, ako nisu stečena u ime Boga i u ime ljudskog Dobra. Jovan je studirao i završio arhitekturu u Sarajevu, prije bosanskog rata. Vratio se da radi i živi u Foči. Bio sin uglednog lokalnog komuniste te mu nije bilo teško zaposliti se. Diplomski rad mu je bio Aladža džamija uz koju je odrastao, u koju je ulazio s drugom djecom iz komšiluka, uživao pažnju i ljubav njenog mujezina Junuza. Kada su četnici okupirali Foču, pobili, popalili, protjerali domicilne muslimane, proveli masovna seksualna i druga silovanja i maltretiranja žena muslimanki svih životnih dobi, porušili gradska mezarja, ostala je da ih podsjeća i pokazuje da su tu živjeli muslimani samo još Aladža džamija. Na kraju svega, i ona je poručena. Srušio je fočanski arhitekta Jovan, čiji je diplomski rad bio na temu arhitektura Aladža džamije, koji se kao dječak igrao u njenom dvorištu, ulazio u nju po loptu ili iz radoznalosti, a što mu je omogućavao njen mujezin Junuz. Jovan je zloupotrijebio znanje o Aladži džamiji protiv nje. Miniranjem u temeljima njenih nosećih stubova srušio je džamiju misicu cijelog podrinja kao kada se uspravljenom čovjeku presijeku obje noge odjednom dok stoji i njegov trup se prosto strovali na zemlju. Minirana je i uništena Aladža džamija, po ljepoti, gracioznosti, privlačnosti i svim drugim svojstvima suparnica Drini. Ona je svojom markantnošću, uzvišenošću i ljepotom, zaklanjala i stavljala u drugi plan sve što je bilo ili bi se našlo u njenom vidokrugu. Ali, i nakon njenog rušenja po gradu, a posebno u njenom okruženju, se prolamao ezan njenog mujezina Junuza. Aladža je nestala, ali Junuzov glas iz njenih ruševina

nije utihnuo. Njegov poziv na podne namaz oglašavao se svakog dana. Svi su postali svjesni da je Aladža džamija neuništiva, da nije prestala da postoji rušenjem njenog građevnog materijala, da se čuje ezan od nje i kada mujezin ne uči. Opet je Aladža, ali na drugi način, još snažnije, podnevnim ezanom, razvaljivala uši i pamet njenim mrziteljima. Jovan je došao u Sarajevo da traži građevinske podatke o Aladža džamiji u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci BiH za njenu ponovnu izgradnju, jer građane zbunjuje i uznemiruje ezan, koji se prolama Foćom, sa njene ruševine. Junuzova mujezinska ljubav i razumijevanje Jovanovih dječjih nestašluka i radoznalosti, u avliji džamije i njenom enterijeru, sa strogim kućnim pravilima i obavezama, nije ga oplemenila ni kultivirala da prihvati džamiju kao dio sebe, kada je odrastao kao dio svog djetinjstva. Rušenje džamije nije izvršio pripadnik inženjerske vojne jedinice, nije ga zapalo, već civil, gradski građevinski inspektor, inženjer arhitekture. Kada su zločinci Foče izvršili sve zločine koje su mogli izvršiti, kada im je preostao još samo zločin rušenja Aladža džamije, Jovan se ponudio zločinačkoj vojsci da i nju sruši.

Jovan nije došao u Sarajevo da traži dokumentaciju da počne ponovnu izgradnju Aladža džamije niti zato što se pokajao za zločin kojeg je izvršio niti zato što je došao pameti da to nije trebao uraditi, on nema savjesti da se pokaje niti pameti da shvati zločin kao takav niti ovaj konkretan zločin. Jovan je došao u Sarajevo da traži građevinsku dokumentaciju za ponovnu izgradnju Aladža džamije, jer Fočake uznemirava Junuzov ezan sa njezine ruševine.

Jovan je sušta suprotnost Sailu. Sail je stranac koji žrtvuje svoj život da od vatre spasi knjige u biblioteci tuđe države. Jovan je Fočak susjed, kao dijete odrastao uz Aladžu, na temi o njoj diplomirao arhitekturu u Sarajevu, ali pali svoju džamiju. Zbog svega što povezuje Aladžu džamiju i Jovana bilo bi normalno da Jovan stane u njenu zaštitu. Međutim, on se nudi i nameće komandantu jedinice koja čini zlodjela nad Bošnjacima i Bošnjakinjama u Foči da sruši Aladžu. Ako za Saila ne znamo koje je vjere, za Jovana je lahko pretpostaviti da je bez ikakve vjere, bez onog, kako bi rekao Karl Marx, po čemu se čovjek, između ostalog, razlikuje od životinje.

Roman *Zekum i nesanica* Murata Baltića sastoji se od nekoliko vrlo zanimljivih priča. Sve imaju svoju glavnu ličnost koja pripovijeda Sailu o sebi. Tako se više priča spaja u roman kao cjelinu. Sve priče su međusobno tematski različite i imaju karakterno i životno bitne osobenosti, ali ih sve povezuje priča njihovih glavnih ličnosti sa Sailom kao glavnom ličnošću romana. On ujedinjuje sve priče i poveznica je cijelog romana. U svakoj od njih, glavni lik koji razgovara sa Sailom, govori o svom životu. Niko ne vodi neki raskošan ni lagodan život. Vrijeme je rata i život svih je kako kirkegardovska *ili ili* situacija tako i hegelovska situacija *i*. Sve je medalja, sve ima dvije strane, sve je Znak.

Roman prati i prikazuje živote tzv. običnih ljudi koji vrlo malo upravljaju svojim životima. Onda kada postupe po svojoj odluci i savjesti često imaju probleme. Ratno je stanje i nametnut im je stil života. Čak i društveno negativni likovi spašavaju svoje dostojanstvo, ne kažnjavaju se, nad njima se ne vrši odmazda ili osveta. Murat ne zauzima jednostrane niti individualne niti kolektivne pozicije.

Roman ima ratni kontekst s neobično malo naracije. Čitalac stiče percepciju likova više na osnovu njihovih vrlo sažetih, kratkih, direktnih izjava i postupaka nego iz njihovih detaljnih opisa. Priče u romanu su vrlo dinamične tako da roman ima vrlo bujan kontekst razumijevanja kako njegovih likova tako i sadržaja njihovih radnji. Roman ima poetsku lirsku ljepotu i emotivnost. Mnogo je više ekspresivan nego deskriptivan. Ostavlja dosta prostora čitaocu za vlastito razumijevanje i interpretaciju njegovih likova i radnji.

Likovi romana *Zekkum i nesanica* su koliko izraz prošlosti toliko i moguće budućnosti. Sudbine pojedinaca su, u dobroj mjeri, i sudbine kolektiviteta, i obrnuto. Sail je simbol postojanja trajnih univerzalnih vrijednosti. On je, pomalo, misteriozan tip, slojevit lik, kao i u romanu *Fetva*, umjetnik-putnik-intelektualac, sve u jedno. I u romanu *Zekum i nesanica* kao i u romanu *Fetva* Sail traži Znak. U romanu *Fetva* našao je jednu stranu Znaka u Sjenici, a u romanu *Zekkum i nesanica* našao je njegovu drugu stranu u Sarajevu. On traži Znak dvjesto godina, napustio je Jerusalim i došao, tragajući za Znakom, čitaj za znanjem, prvo u Sjenicu, a potom u Sarajevo, što metaforično kazano, izgleda kao da je otišao za znanjem u "daleku Kinu". Njegova strast za znanjem je izuzetna i zato s duševnom i fizičkom lahkoćom podnosi sve teške izazove s kojima se susreće na tom putu. On ima visoko razumijevanje za sve ljude i situacije s kojima se susreće. Sve što je ljudsko ništa mu nije strano, sve novo povezuje i razumijeva s onim što zna, arhitekturu sarajevske Baščaršije razumijeva jerusalemskom arhitekturom, duh ljudi Sarajeva, njihove običaje, ponašanje, kulturu, razumijeva jerusalemskim životnim običajima, ponašanjem i kulturom njegovih ljudi. Njegov kofer i njegova brada su trobojne, na Znaku su ispisane tri poučne sentence iz triju duhovnih tradicija, što moja slobodna čitalačka mašta razumijeva kao jedinstvo triju monoteističkih religija, judaizma, kršćanstva i islama. Sail ima karakretističnu bijelu dlaku u sredini brade. Ona simbolizira beskonačnost, prostor i čovjekovu izgubljenost u Kosmosu. Zeleni dio njegove brade simbolizira njegovu radost, nadu, pokret, rast, odmor, uzdah radost. Svijet je jedinstvo različitosti, pomiješanost. Društveni život ovog dijela civilizacije je susret judaizma, kršćanstva i islama. Ispis na Znaku je pokazatelj. Njegov kofer je trobojan, njegova brada trodjelno-trobojna. Nema dviju niti potpuno istih niti potpuno različitih stvari.

Primjetna je činjenica da fabula romana *Zekkum i nesanica* ima niz događaja, ali u njoj nema kauzaliteta kao konstitutivnog principa njenog toka. Događaji o kojima svjedoče likovi priča nisu međusobno uslovljeni i čvrsto vezani. Radi se o događajima koji se odvijaju međusobno nezavisno. Zbog toga je vrlo problematično odrediti zaplet romana u smislu koji pretpostavlja uspostavljen kauzalno-konstruktivni odnos među

događajima u pričama romana. Glavni lik je Sail, ali roman nije njegova priča, već i priča nekoliko drugih, bočnih, ličnosti, nosilaca radnji nezavisno od Saila. Međutim, iako se može kazati da roman *Zekkum i nesanica* nema izvanjsko kauzalne i hronološke događaje koji podrazumijevaju uspostavu odnosa događaja u proizvodnji fabule, ipak roman ima unutarnje vlastite principe po kojima se odvija glavna radnja. Unutarnji princip fabule ovog romana je njegov pokretački momenat, a on se sastoji u zgodama Saila, od dolaska u Sarajevo preko njegovog traganja druge polovine Znaka u biblioteci u Sarajevu i oko nje, do njegovog pronalaska.

Zekkum i nesanica nema uobičajen i klasičan zaplet tipa tajne koja traži odgonetku, ali ima agon koji se sastoji u Sailovom sučeljavanju sa okolnostima rata u Sarajevu. On nema problem s ljudima, od svakog je na ulici i na drugom mjestu rado primljen i srdačno prihvaćen, nema sukob ni sa samim sobom u smislu kolebanja u potrazi druge strane Znaka, ali ima problem s vladajućim ratnim stanjem u Sarajevu da postigne cilj.

Ratno opsadno stanje Sarajeva unosi dramatičnost Sailovog traganja za Znakom i ukazuje na svijet u kojem dominiraju društvene protivurječnosti, ratni sukob, sukob dobra i zla, nadmoć destruktivnih nad stvaralačkim silama historije. Ovim povodom nužno je složiti se s tumačenjem Wolfganga Kaysera da romani, uglavnom, imaju usredsređenu fabulu, kao osnovnu komponentu njegove strukture (Volfgang Kajser, Jezičko umetničko delo, Beograd, 1973.).

Roman Murata Baltića *Zekum i nesanica* usredsređen je na likove. Većina romana, posebno stariji, vrlo često su u tematskom smislu historijski, a u izražajnoj formi pripovjedački. Roman *Zekkum i nesanica* je roman likova, tiče se historije, ali nije pripovjedački. Događaji kao zasebne priče u ovom romanu su u funkciji njihovih likova. Prikladno je o odnosu događaja i njegovog lika prizvati pitanje Henrya Jamesa: "Šta je lik ako ne određenje događaja? Šta je događaj ako ne osvjetljenje lika"? Murat Baltić slijedi književnu orijentaciju romana koja pomjera akcenat s vanjskih događaja na ljudske odnose i njihove duše. Duhovna supstanca njegovih likova je osjećajnost, izgradnja subjektiviteta i individualiteta lika.

Likovi romana *Zekkum i nesanica* nisu *fikcionalne* ličnosti koje ne ograničava ništa osim autorove konstrukcije. Naprotiv. Oni su realističke ličnosti, stvarni ljudi stvarnog života. Njihova druga odlika je da su vrlo uvjerljivi, živi i stvarni u smislu da se uklapaju i širi kontekst romana. Oni odaju kako svoje tako i tajne svijeta u kojem žive. U njihovoj duši nema tajni. Oni svoje tajne, koje u suštini i nisu tajne, kazuju Sailu, a on saznajući sadržaje njihove duše saznaje i društveni i moralni svijet u kojem bivstvuju i iz kojeg dolaze. U romanu nema ničega skrivenog, niti ljudi imaju svoj skriveni svijet i život niti postoji neki skriveni svije oko nas. Sve je pojava, nema ničega iza nje. Razumijevajući likove romana razumijevamo svijet oko nas.

Postupak izgradnje likova u romanu *Zekkum i nesanica* jedan je od faktora koji formira njegov karakter. Neki likovi u njemu su ispovijesni, npr. Jovan i Bojan. Oni su istovremeno i pripovjedači, naročito Bojan, očituju sebe, motive svog djelovanja i djelovanje drugih. Ali, roman *Zekkum i nesanica* je neki oblik tzv. društvenog romana, posebno s obzirom na njegov glavni lik, na Saila. Autor posmatra Saila u različitim okolnostima. On ima vrlo postojane, statičke crte. On je statički lik, mijenjaju se okolnosti, on ulazi u različite situacije, ali se ne mijenja, ne prilagođava svoj karakter uticajima životne situacije, na kraju romana ne postaje drugačijim nego na početku. On je *ravan* i *pun* lik, kako bi ga opisao Forster.

Roman *Zekkum i nesanica* autora Murata Baltića je roman prostora. Radnja romana se događa u opsadnom Sarajevu. Prostor je vrlo strukturalna komponenta svakog, pa i ovog romana. Autor vrlo suptilno opisuje njegove geografske lokacije, najmarkantnije prirodne toponime, njihov izgled i odraz na Sarajevo, prostor u kojem se stapaju i prožimaju njegova neposredna prirodna okolina i kontaktni dio Sarajeva, njegov geografski kolorit sjedinjuje s ratnim prilikama porušenog Sarajeva. Vremensko prostorni ambijent, kojeg Mihail Bahtin, naziva *hronotop* je supstancijalni okvir romana.

Roman *Zekkum i nesanica* vri od lijepih, ali u mnogom, zaboravljenih izraza bosanskog jezika i u tom pogledu, što je veoma bitno, predstavlja veliku jezičku, duhovnu i kulturnu seharu. To obogaćuje ovaj roman i čini ga dodatno umiljatim, posebno za starije generacije čitalaca. Pravi je duševni užitak sresti izraze u njemu koji se više, skoro pa, ne mogu čuti u govornoj komunikaciji niti bosanaca niti sandžaklija. Danas se oni, zbog toga što su potisnuti kako iz javne tako i iz privatne jezičke komunikacije savremenog Bosanskoga jezika, nazivaju arhaizmima, ali njihovim istisnućem osiromašen je duh bosanski. Na kraju romana je dato objašnjenje većeg broja takvih riječi, ali čitalac koji zna smisao tzv. arhaizama lahko se uvjeri da su oni nezamjenjivi u tekstu romana onim riječima kojima se one objašnjavaju u dodatku. Razlog je u tome što je svaka riječ poseban svijet, što svaka riječ ne samo izražava, već i stvara svoj svijet. Nema arhaičnih izraza za one koji razumiju njihov smisao. Njihova eliminacija iz jezika je politička intervencija u jezik. Takvi su i tzv. arhaizmi, posebno u književnosti, u romanima. Njihovim istisnućem iz recentne jezičke upotrebe osiromašen je bosanski duh, bosanska kultura i tradicija. Za razumijevanje značaja jezika uopće, posebno u književnosti korisno je prizvati fenomenologa Romana Ingardena koji kaže da je jedna od osnovnih funkcija riječi u romanu *intencionalna proizvodnja predmeta*. Riječi proizvode osjećanja, pojmove, doživljaje čitaoca. One su jedini tekstualni sadržaj, one su ono što je književno djelo, u ovom slučaju ono što je *Zekkum i nesanica* za nas, čitaoca. Riječi čine unutarnji svijet romana na kojem se izgrađuje unutarnji svijet čitaoca o romanu.

Roman *Zekum i nesanica* je svojevrstan spoj realnog i imaginarnog, realnog prožeto imaginarnim i imaginarnog koje želi biti realnost◆

JAHIJAGA

Kroz grane obližnjih borića odvažno se probijalo februarsko sunce i u ukoričenoj rijeci Raški mangupski se smijuljilo. Srebrni zraci su mu po površini izvodili vragolasti ples i, sjedinjeni s vodom, otplovili ka nekoj tuđoj rijeci.

Piše: **Šefka BEGOVIĆ LIČINA**

Dok je tek probuđena mahala polahko otpočinjala novi dan, u jutarnjoj tišini magistralom su trubila auta nervoznih vozača i u neshvatljivoj brzini zamicala iza okuke. Nije tog jutra bilo uobičajenog žagora djece, niti njihovog smijeha, ni muhabeta komšinica na terasi u zajedničkom ćeifu prve jutarnje kahve. Kao da je vrijeme zaledilo onaj nekadašnji dinamičan i sadržajan život.

Uputivši se kejom ka obližnjoj „Zelenoj pijaci“, mislila sam o proteklom vremenu i onim prohujalim godinama, koje mi poput šimšika proletješe.

„Eh, što ti je veseli insan... Sto godina da naravni, na kraju mu se učini da je živio samo ko da je na jedna vrata ušao, na druga izašao“ – sjetih se riječi mudrog Mehmedbega Ćorovića, prijatelja mog oca.

Čovjeku u poodmaklim godinama naiđe vakat kada za sve ima vremena, pa sve oko sebe posmatra drugačije. Otrijezni ga kajanje što mnogo što šta u životu nije učinio, a mogao je; što nije više uživao u dragim ljudima i okolini, što nije imao vremena za sebe, što nije umio uživati u suncu i ljepoti Allahovog davanja, što nije...

Gledajući preko rijeke Čerkez Mahalu, u one tamo novosagrađene kuće i ogromne zgradurine, neka nostalgična iglica me bocnu, zaustavi mi dah i podsjeti na one divne Hubićeve bašče, pune raznoraznog, taze, zdravog zerzevata, koje začas nemilosrdno potrpaše beton i katran.

I tako hodajući, zažalih za onom najljepšom umjetničkom slikom sa zelenim listovima mahljivih krastavica i jedrih patlidžana, sa žutim sakrskama obješenim preko nakrivljenih taraba, sočnim mavi bostanima, zelenim baburama, boranijom na pritkama…

I nesvjesno mi se ote uzdah. A onda, na trotoaru keja pored rijeke, ugledah najljepši prizor februarskog jutra, koji me natjera da zastanem. Iza jedne ručno sklepane tezge, u stolici je sjedio čovjek zadubljen u čitanje neke podebele knjige. Okolo njega poredana neka pohabana obuća, polovne kutnje potrepštine i na jednom kartonu nevještom rukom ispisana „reklama“…

Pridoh bliže i poselamih našeg komšiju Jahijagu Camovića. Iako sam ga mnogo puta viđala na istom mjestu, uvijek s knjigom u ruci, od žurbe da se što prije vratim kući, nikada nisam zastala da popričam s njim i da mu kažem koliko mu se divim.

I tada shvatih, da sada malo lagahnije živim, i da imam vremena da mnogo više što šta oko sebe primjetim.

„Volim da čitam. Tako mi brže prođe vrijeme… A ovo prodajem ne iz nužde, nego da se zanimam, da potrošim dan. Hvala Allahu, djeca mi rade, imamo novu kuću, - pokaza na veleljepnu kuću svojih sinova i slastičaru „Sweet shop" svog sina Albina i njegove supruge Ajlane, koji proizvode najukusnije i najkvalitetnije kolače. *(Dok sam bila u gostima kod kćerke u Mariboru, takav fantastičan ukus kolača osjetila sam u jednom restoranu, kada sam probala azerbejdžansku tortu „Marlenka".)*

„Elhamdulillah na svemu, na hairli djeci, na halal nafaki, na zdravlju za moje godine, na mirnom snu, na Allahovom davanju…"

Zavirih u naslov knjige: *„Događaji na Kosovu"* – autor: srpski pisac Đoković.

„Sve me interesuje, sve čitam što mi do ruku dođe…" – žmirka sitnim očima, rukom ih zaklanja od sunca.

Oko njega staležina, a uz knjigu onaj mu namještaj liči na onaj čuvenih svjetskih dizajnera; na onu plastičnu fotelju gdje sjedi lijepi se etiketa sa kraljevskom krunom - Jahijagu pretvara u naučnika, sultana, pašu…

Za pedeset godina našeg života u istoj mahali, bila sam svjedok njegovog neumornog rada, njegovog vidljivog uspona, kada je teškom mukom od ničeg stvarao solidan imetak. Halal nafakom, onom najljepšom i najvrjednijom ljudskom etiketom - Jahijaga je zakitio sebe, i svojim potomcima će je ostaviti kao najveće nasljedstvo.

I dok voda u koritu rijeke Raške potmulo žubori i mrmlja što je ko robijaš u tamnici ukroćena i kamenjem okovana, Jahijaga čita o minulom vremenu i ponekada baci pogled ka Hotkovu i uzdahne za onim danima kada je od svoje kuće gore gledao orače i kopače njiva kukuruza, kada se nafaka prevozila konjskim kolima, a iz Hubića bašče mirisale krastavice, mamile ga da zajedno sa sokačkom djecom pregazi rijeku i kroz tarabe napipaju one karazelene, najduže i najslađe…

Da ponekada starini Hubiću mahalska djeca poguraju prepuna kolica zerzevata spremnog za pijac, da mu pripomognu utovarit drvene gajbice i kao nagradu dobiju mirišljavu ter đulu jabuku...

Povratih se do kuće i donijeh Jahijagi moju novu knjigu „Kismet" i bi mi drago što sam je baš njemu prvom poklonila i što mu u očima vidjeh onu radost i zahvalnost kao kada dijete dobije vrijednu igračku.

Vraćajući se sa pijace i tiho ga razminuvši, vidjeh da čita moju knjigu na strani gdje je priča „Hasret". Odmaknuvši se, okrenuh se da ga još jednom pogledam kako na keju svijetli ko najjača svjetiljka koja pokazuje put onim zalutalim putnicima koji zaobilaze bogatstvo pisane riječi.

Dok sam zamicala iza okuke, u daljini sam vidjela čitaoca Jahijagu kako onako sićušan, poput kristala na suncu veličanstveno svjetluca..◆

Ramiz Hadžibegović, *Dodir nepovrata*, Čigoja štampa, Beograd, 2024

SJEĆANJE I OPSTAJANJE

„Dodir nepovrata" je treća knjiga Ramiza Hadžibegovića kojom zaokružuje svoju trilogiju u znaku istog tematskog kruga – narodni običaji, tradicija, kulturni obrasci i filozofija na, do jučer zajedničkim, prostorima Crne Gore, Srbije i Bosne i Hercegovine.

Piše: **Jovanka VUKANOVIĆ**

Dvadeset dva eseja u knjizi (i prethodne dvije imale su po isti broj) nude raznoliki spektar tema i motiva koji svojom izvornošću još uvijek prepoznatljivo pulsiraju i pored kanonade današnjih tehno-vratolomija, pred čijim naletom postupno nestaju mnogi datumi i događaji prošlosti. Rijetki su primjeri u našoj socio-istorijsko-kulturološkoj sferi da se kroz ovakav kontinuirani, široko analitički presjek prezentuju društveni obrasci i norme jednog šireg geopolitičkog prostora i vremena, kao što je to uradio Ramiz Hadžibegović.

Ako je suditi po tome koliko je život posljednjih decenija, odnosno posljednjeg vijeka, prisutan u pojmovno-dijaloškom opticaju današnjih naraštaja, može se reći da je postao sve udaljeniji i zaboravljeniji. Ta nit koja nas povezuje s prošlošću maksimalno se stanjila, a posljednji moment da se takva smjernica zaustavi, ili ublaži, uveliko zvoni na uzbunu. Način na koji se autor uhvatio u koštac sa ovako kompleksnim izazovom govori da je svoj istraživački poduhvat sistematizovao po osnovu nekoliko teza:

a) Da svaki običajni biljeg nije automatski značio i gotovu vrijednost i vrlinu samu po sebi, te je, pored pozitivnih, imao i određene limitirajuće dosege;
b) aktuelizovanje naših običajno-tradicijskih sadržaja ne znači i doživljavati ih kroz naglašenu patetiku i nostalgiju, ili ih, pak, s druge strane, vidno kriticistički i neobjektivno sužavati;
c) samo objektivnom, sveobuhvatnom procjenom prošlosti možemo održati naš civilizacijski kontinuitet i valjano sagledati našu sadašnjost;
d) činjenica da je bogata i raznovrsna kulturna baština naših naroda na ovim prostorima uspjela da, kroz mnoge varijetete i specifičnosti, sačuva duh kolektiviteta, istovremeno nas upozorava da se određenije i hrabrije postavimo pred sve izazovnijom parcijalizacijom i depersonalizaijom naše duhovnosti danas.

Autor je svjestan da mnoge navike i običaje iz ranijih vremena, koliko god to željeli, danas i nije moguće upražnjavati, jer su i sadržaj i način življenja danas sasvim drugačije strukturalnosti. Uz to, neki fenomeni iz seoske tradicije, na primjer (dobošar, vodenice… iz ranijih knjiga; han, kiridžije, rabadžije, ispraćaj u vojsku… iz najnovije *Dodir nepovrata*) gotovo da više i ne figuriraju u toj formi. To je i razlog više da ih ne prepustimo igri vremena, već da ih uvežemo u civilizacijski kod koji će, kao istorijska karika, svjedočiti o nama i povezivati nas sa nama samima.

Međutim, tok naučnog i tehnološkog prodora odvija se tempom kakav donedavno nije mogla predvidjeti ni najsmionija imaginacija. U tako zahuktaloj brzini novih istraživačkih dijaloško-informativnih sistema najprije se gube i zaboravljaju oni sadržaji koji počivaju na ranijim, drugačijim sociološkim i emotivno-etičkim paradigmama, koje u svom perceptivnom dosegu nose drugačiju sliku i nove poglede na društvo i čovjeka.

Samo u jednom eseju, na primjer, o zdravici (11. str.) vidimo koliko taj fenomen u svojoj intertekstualnosti povezuje i uobličava mnoge druge koji na različite načine svjedoče o životu jedne zajednice, naroda, etnikuma. „Zdravice su jače i izoštrenije u oskudnom, surovom i neostvarenom prostoru i vremenu", naglasiće autor, „…daju osećaj sigurnosti kako bi životu pridodale dimenziju smisla, značaja, lepote…", „u okolnostima, gde je najvažnije obezbediti koru hleba, zdravica podiže moral, nudeći osećanje probuđene nade…", ističe Hadžibegović. Iako, uz neke slavljeničke momente, prisutna i danas, zdravica ni izdaleka nema tu harizmatičnu snagu pokretanja vjere, elana, emocija. Slično je i sa drugim tematima – izvorske česme, pazarni dan, stare porodične fotografije i drugi. A danas? Sav taj oreol duhovnog i imaginarnog, stvarnog i idiličnog, koji ih je vezivao za kolektivitet, njegovo vrijeme i običaje – nestaje kao lagana izmaglica pred naletom sunčeve svjetlosti.

Naravno, svaki od 22 eseja nosi u sebi priču u čijoj se osnovi prepliću dva bitna pitanja: prvo, kako testamentarnu vrijednost naše tradicije oteti od zaborava

i sačuvati je u njenom izvornom obliku; drugo, šta od nje inkorporirati u kontekst ovovremene filozofije života.

Svjestan da svaka društvena formacija ima svoje graničnike, ali i nedosljednosti, bilo sociološke, kulturološke ili političke prirode, Hadžibegović je u svakoj esejističkoj cjelini apostrofirao njenu osnovnu, najčvršću nit – etičku komponentu, bez obzira o kojem se fenomenu radilo. Bez patetike, sa odmjerenom osjećajnošću i maksimalnom objektivnošću, on nas usmjerava ka jednom dragocjenom naravoučeniju – da je svaka tradicija, ukoliko se ne gubi iz vida, most ka budućim generacijama i, istovremeno, generator mnogih ideja koje će te generacije, po logici nezadržive progresije ljudskog duha, nanovo pokretati, neke redefinisati ili, pak, postupno, odnosno, parcijalno usvajati. Međuim, ova sadašnjost u kojom smo, maksimalno tehno i virtuelno modifikovana, munjevitim tempom hita u sjutrašnjicu, ne dajući čovjeku mogućnost da se temporalno konkretnije odredi: da li je još uvijek u „danas" ili je već prešao u „sjutra". U tome se, zapravo, i krije opasnost po opstanak našeg kulturnog nasljeđa.

Polazeći od stava, ali i od očiglednog činjeničkog stanja, da se „dvadeset prvi vek nije pokazao nežnim prema vlastitom nasleđu", kako navodi u predgovoru knjige, Hadžibegović je svojom esejističkom trilogijom pokazao da itekako imamo razloga i obavezu da prema sopstvenoj prošlosti budemo, ne samo nježni, već i mnogo odgovorniji nego što smo sada◆

POSVETA JEDNOM PRIJATELJSTVU

Piše: **Rasim Zlatan PRŠTE**

Često sam među onima koji sumnjaju u konkretno prijateljstvo ili su razočarani nekim nazovi prijateljima, a pogotovo mlađim sagovornicima, znao podvući da se to dešava i to ne tako rijetko, ali je važno da uprkos svekolikim sumnjama i svekolikim razočaranjima nikada ne prestanemo vjerovati u institut prijateljstva.

Također sam i to od rane mladosti pripadao onima koji o prijateljstvu nisu promišljali kao o pukom osjećaju ili uobrazilji nego o međuljudskom odnosu koji pulsira na duhovnoj i pragmatičnoj ravni, koji je lako dokaziv, i koji na koncu nema alternativu.

S toga nije na odmet podsjetiti i na prastaru mudrost: „ako mi kažeš da imaš mnogo prijatelja neću ti vjerovati; ako mi kažeš da imaš nekoliko prijatelja neću ti vjerovati, ali, ako mi kažeš da imaš jednog prijatelja... možda ću ti vjerovati“.

Na sličnom fonu negdje sam i sam zapisao „da su u zabludi oni koji misle da imaju mnoštvo prijatelja, ali su u većoj zabludi oni koji misle da mogu sami“.

U moru mikro i makro elaboracija na ovu temu jedno je sigurno - Sabro Hasković nije mogao sam. Gotovo rame uz rame s najbližom rodbinom računao je i nekoliko onih kojima se posvećivao, s kojima se želio poistovijetiti i koje je, u svojim najboljim trenucima, briljantnim pamćenjem i bujicom najrazličitijih spoznaja znao oduševiti i bezmalo prosvijetliti. Dakako da nije ostajalo samo na tome, dakle na verbalnom, nego se više i mnogo više može govoriti o njegovom altruizmu ili čovjekoljublju i nesebičnosti u svim životnim prilikama i u svako doba.

Volio bih da poznajem više ljudi koji su kao Sabro Hasković i cijela njegova porodica apsolvirali i praktikovali toplinu gostoprimstva - i na tlu njegove Crne Gore, i na tlu njegove Bosne i Hercegovine.

Volio bih da poznajem više ljudi koji su kao Sabro i njegovi Haskovići, na vlastitoj i prijateljskoj adresi, i radost i žalost doživljavali kao zajedničku i nedjeljivu.

IN MEMORIAM - SABRO HASKOVIĆ

Sa tugom smo primili vijest da je u ponedjeljak 09. juna 2025. godine preminuo dugogodišnji član Udruženja Sabro Hasković. Bio je član Izvršnog odbora Podružnice Bijelo Polje gdje je nesebičnim radom pomagao rad Podružnice i UGPS. Sabro Hasković je bio istaknuti stručnjak iz oblasti vojnih nauka. Završio je vojnu akademiju, a kako reče general Ferid Buljubašić na komemoraciji, koja je održana u srijedu 11. juna 2025. godine u Domu Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, „bio je jedan od najboljih! Nije se zadovoljavao prosječnim, uvijek je težio najboljem, što potvrđuje činjenicom da je tokom svoga obrazovanja Sabro poništavao devetke“. Kao najbolji akademac nagrađen je najvećim priznanjem.

Da je tako svjedoče svi njegovi poznavaoci i saradnici.

U veoma emotivnom govoru od oca Sabra oprostile su se i kćerke Edita i Aldina, koje su u obraćanju na komemoraciji, pored bola, tuge i žalosti, pokazale ponos i dostojanstvo kakvo su sasvim sigurno naslijedile od oca, koji je upravo te karakteristike vezao sa sebe kao temelj svoga življenja. Puno je toga što bi se o Sabri moglo pisati. Umjesto toga u nastavku prenosimo tekst njegovog bliskog prijatelja.

Redakcija

Volio bih da poznajem više ljudi koji bi u vrijeme vlastite bitke za život, i glasno sluteći odlazak, poželjeli da posjete bolesnog druga i da na kraju te posjete posljednjim stiskom ruku gestikuliraju besmrtnost onog instituta zvanog prijateljstvo. Svjedočio sam Sabrinom i Bogićevom oproštaju i mucajući - eto nas opet - jedva obuzdavao neke zloslutne misli.

Ne znam jesam li kao prijatelj ispunio njegova očekivanja ali znam, i to bez imalo apologetike (koju bi ovaj trenutak dopustio), da je moj drugar Sabro nadvisio sva moja, a usuđujem se reći i sva očekivanja zajedničkih prijatelja. Jedan od dokaza nađoh i u dnevnom listu, a tamo, među ožalošćenima i moje prezime - i ne samo moje. Naravno da takvi dokazi dodatno obavezuju ali i bez njih, bez ovog posljednjeg, bio bih jednako ožalošćen.

Hvala ti časni i plemeniti prijatelju!

Hvala ti što nikad - kako to umiju kazati samo pjesnici - ama baš nikad nisi koračao „malen ispod zvijezda“!

ODLAZAK SVETLANE BROZ: Preko rijeke

Piše: **Esad KOČAN**

Antifašističku tradiciju svoje porodice nije željela da naslijedi prezimenom već da je zasluži vlastitim stavom i djelom

Upetak 21. marta u 23 sata i 20 minuta, prestalo je da kuca srce Svetlane Broz. Posvjedočiće svi koji su je znali: ako je mogla da predosjeti taj trenutak, s radošću ga je dočekala. Svetlana je voljela život. Smrt je oslobodila od bespomoćnosti koje se plašila više od svega.

Ne možeš biti svjetlo a da ne goriš, uči Mevlana. Energija koju je Svetlana Broz nosila u sebi, nije dala tijelu šansu da ostari. Nije živjela dugo, živjela je mnogo. Sve svoje godine, svakim damarom. Predavala se radostima, tugama, izazovima. Ljubavi. Išla u susret opasnostima, prkosno se nosila sa strahovima. Iznad svega, bila je pružena ruka i glas ugroženih i bespomoćnih.

Uz vijest o Svetlaninoj smrti redovno je naznačeno – Titova unuka. Svetlana Broz je bila ponosna na svog djeda i svoje prezime. Samo, nikada nije ni pomislila da to *unuka*, bude njena ulaznica za vlak. Antifašističku tradiciju svoje porodice nije željela da naslijedi prezimenom već da je zasluži vlasitim stavom i djelom. Rodila je samu sebe.

Red je da u trenutku kad u vječnost odlazi njegovo najmlađe dijete, svjetlost padne i na očev lik. U svojoj knjizi *Moji* Svetlana Broz je zapisala detalj drame na prilazu Moskvi strašne zime ’41: „U meni živi ta slika, pešačenje po snegu sedam kilometara na – 40 C pod kanonadom artiljerije, posrtanje preko beživotnih tela svojih saboraca, smrskana desna ruka u levoj, geler u butnoj kosti…I beskrajni osećaj ponosa: sve to izdržao je još nedozreli mladić. Moj budući otac“.

Četrnaest godina kasnije Žarko Broz je u Beogradu svojoj supruzi Zlati majci tek rođene djevojčice, kazao: „Želim da mi bude svjetlost u životu“. Svetlana. Imenu je vratila dug. Kaže se – u djevojke oči kao nebo. Svetlanin slučaj je drugačiji – nebo je plavo kao njene oči.

Naše devedesete su dale izdašnu priliku da pokaže od kojeg je materijala skrojena. Beograd tih godina nije bio ugodno mjesto za *unuku.* Mogla je *unuka* otići na mnoge evropske i svjetske adrese i sa razdaljine osmatrati ubijanje svoje domovine. Krenula je iz rodnog grada, sa desetogodišnjom ćerkom, u krvlju oblivenu Bosnu. Radila je kao ljekarka, pomagala žrtvama. U razgovoru sa pacijentima, ljudima iz središta pakla, čula je drugačiji glas ljudi o ljudima. Svjedočili su da su oni i njihove porodice živi samo zato jer su im oni *drugi,* označeni kao neprijatelji, pomogli. Često rizikujući svoje i živote svojih najmilijih. Pošla je za tim glasom. Obišla mnoge krajeve Bosne, čula čudovišne priče i sa snimljenim svjedočenjima vratila se u Beograd, da ih pripremi i oglasi svijetu. Neko se postarao – sve što je skupila i pohranila u kući na Dedinju pokradeno je. Opljačkano. Opet – preko Drine. Nove priče, nove sudbine. Tako su nastali *Dobri ljudi u vremenu zla.* Do sad sedam izdanja. Prevedena na šest svjetskih jezika.

Svetlana Broz je osnovala i bila direktorica NVO *Gariwo* Sarajevo. Među prvima u Evropi osmislila je i vodila edukaciju o građanskoj hrabrosti kroz javna predavanja, *Škole građanske hrabrosti*, izdavačku djelatnost (preko 60 knjiga). Trebalo je vidjeti te susrete mladih iz cijele BiH i raznih krajeva razmrskane Jugoslavije. Te oaze topline. Tu ushićenost mladosti. To buđenje nade kod onih kojima su nade krali otkad znaju za sebe. Tako su ličili na nekadašnju našu mladost prije nego što je pokuljalo zlo.

Osnovala je Nagradu *Duško Kondor* za građansku hrabrost i njenu afirmaciju, napravila preko 40 dokumentarnih filmova o dobitnicima. Trebalo je osjetiti taj trijumf ljudskosti. Biti među boljima od sebe. Mnogima su plakete primili članovi porodica, jer su najbolji među najboljima svoje glave dali da bi drugi živjeli. To budi stid od straha, vraća nadu u čovjeka. Svetlana Broz je, bezgraničnom voljom i upornošću, okupljala tu ljudskost.

Predavala je na brojnim američkim i evropskim univerzitetima. Nosilac je Nacionalnog ordena za zasluge Francuske, *L’Ambrogino d’Oro* i La Bussola dell’ *Educazione Margherita Zoebeli* Italije. Proglašena je pravednikom u Svjetskom parku pravednika u Milanu.

Napisala je i knjige *Pravednici Ruande između zaborava i pomirenja i Galaksija Gojer*. Koautorica je brojnih knjiga u svijetu iz oblasti mirovnih studija.

Iako narušenog zdravlja, nije odustajala. Danonoćno je radila. Nakon završetka knjige *Moji,* o drami predaka u sukobu s fašizmom njihovog doba, grabila je vrijeme da završi i objavi knjigu o svom suočavanju sa fašizmom naših dana. Radni naslov – Tragom. Smrt je bila brža.

Dio je *Monitorovog* plemena. Srčana, beskrajno odana prijateljica. Sasvim lično: Kofrčanko moj, čekaj me, ja ću sigurno doći. Da tamanimo zrele, nebeske lubenice◆

KOŠARKA I SPORT I U RATU POBJEĐUJU

Nestvarno je bilo čuti u najtežem periodu agresije na BiH, tokom 1993. godine da se u opkoljenom Sarajevu dešavaju sportski događaji.

Poslije velikih ličnih gubitaka, pogibije amidžića, daidžića, prijatelja, poznanika usljed razdvojenosti od roditelja, brata, supruge, sina i enormne brige za brata Erdina pripadnika 101. motorizovane brigade Armije BiH, nedostatak elementarnih uslova za život, hrana, voda, struja i kad psihički padaš, ne vidiš izlaz iz bezizlazne situacije, jedna informacija da se pokreće sport, to je tračak svjetlosti na kraju tunela. Dobijam ogromnu želju za sportskim aktivnostima, vraćam smisao životu da sa ostalim drugarima dokažemo agresoru da ne može ubiti sarajevski duh pored velikih žrtava, predaja nikad nije bila opcija. Poslije odigranih turnira, došlo se na ideju da se igra liga u Sarajevu i vjerovali ili ne prijavilo se deset ekipa. Moja ekipa KK Novi Grad je ostala bez većine igrača, gro ekipe su bili studenti iz drugih gradova. Na moju preporuku 4. aprila 1992. godine, igrači koji nisu iz Sarajeva su otišli svojim porodicama i svi su preživjeli, što mi je ogromna satisfakcija. Razgovarao sam sa kapitenom Sabahudinom Bašovićem i dogovorili se da krenemo sa treniranjem, a prije svega sklapanjem ekipe. Baša gromada od čovjeka, preuzeo je i ulogu trenera, tu je bio i junior Kenan Avdić, kao i moj jaran iz djetinjstva svestrani sportista Mujo Kurtović. Zajedno smo igrali u FK Sloga iz Sjenice. Mujo je solidno igrao i rukomet i fudbal.

Poslije pregovora sa pripadnicima drugog samostalnog bataljona, pristali su

Piše: **Ekrem Ferhatović**

da igraju za Novi Grad. Ponosan sam na Harisa Šiljka, Edisa Likića, Tupkovića, Bakšića, uz nekoliko juniora Kovačevića, Brulića, Ovčine, Osmanovića. Sve u svemu bila je to dobra ekipa. Trebalo je obezbijediti novac za kotizaciju 800,00 KM. To je bila nemoguća misija, međutim, zahvaljujući humanisti, najvećem kojeg sam ja poznavao, rahmetli Ismet Rašić, doktor radiolog je prepoznao moj fanatizam, inače njegova majka je moja rodica, uplatio je kotizaciju i termine za treninge. Hvala do neba, a nesvakidašnja situacija je bila u vezi opreme, prostorije kluba na Dobrinji su opljačkane i uništene. Tada slučajno sretnem prijatelja Envera Fazlića, zajedno smo radili u Pretisu u Vogošći. Bio je vojnik manevarskog, jurišnog bataljona 9. brdske brigade i priča da su pretresali stan mog prijatelja, trenera, legendarnog Rajka Maravića i da su pronašli garnituru dresova. Zamolio sam ga da pokupi dresove, šorceve od ostalih boraca i Enver dobričina, mi za par dana donese garnituru, na čemu sam mu neizmjerno zahvalan. Bez ijednog zajedničkog treninga, prvu utakmicu smo igrali protiv najjačeg rivala KK Ćeskopromex. To je ekipa koja je redovno trenirala, a sastavljena je bila od igrača koji su u Prvoj i Prvoj B ligi EX Jugoslavije, zato su bili apsolutni favoriti. U hladnoj sali KSC Skenderija upoznajem se sa igračima, pola ekipe vidim prvi put, preuzimam ulogu trenera jer je kapiten Bašović morao igrati na parketu. Svi smo mršavi, blijedi, istraumirani, a ipak srećni što smo živi i zdravi i što možemo nastupati u sportu koji najviše volimo. Šokirani smo bili prisustvom mnogobrojne publike, pune tribine ali šta reći igračima, većinu sam upoznao sat vremena prije tekme, a protivnik apsolutni favorit. Jedan bitan detalj, saznao sam neposredno prije utakmice, da će za protivničku ekipu nastupiti igrač Admir Bukva koji je nepravilno registrovan, odnosno nije imao ispisnicu od KK Bosne. Naravno da sam o tome upoznao komesara, sudije i trenera rivalske ekipe, odnosno htio sam da im ukažem iako je rat, haos i da bez obzira na te okolnosti, u sportu treba raditi po pravilima i propozicijama takmičenja i najavio žalbu i pobjediti službenim rezultatom 20:0, bez obzira što sam uvijek principijelno bio da se utakmice odlučuju na OI na terenu, a ne za zelenim stolom. Da opustim atmosferu svojim igračima, kažem da igraju bez nervoze i pritiska jer utakmicu dobijamo službenim rezultatom, a da forsiramo igru u reketu, tamo su odlični bili Baša, Šiljak i Kurtović, a igru je fantastično organizirao plej Likić. Utakmica je išla u smjeru koji smo mi zamislili bez obzira na činjenicu što je rival kvalitetniji, fizički spremniji, nisu mogli prelomiti meč sa većom razlikom

KK Novi Grad 1995. godina

i tek pri kraju odlijepili su se na 15 poena. Mada smo poraženi većina gledalaca je navijala za nas i utakmica je registrovana sa 20:0 za Novi Grad. Liga je brojala 10 ekipa, a klub koji nas je najviše impresionirao bio je KK Čarli iz Hrasnice.

Oni su morali proći kroz tunel ispod Sarajevskog aerodroma, koji je spasio grad, Armiju, stanovništvo, a onda dolazak u Skenderiju. To su bile avanture sa srećnim krajem, mada su dva igrača bila ranjena. Jednom sam zajedno s njima bio ispred tunela jer sam iz Sokolović Kolinije preuzeo i prenosio opremu, garnitura dresova i par patika, donacija je bila od KK Olimpije iz Ljubljane. Tada su igrači iz Hrasnice ostali 6 sati i nisu prošli, stigli su drugi dan. Kako su izdržali samo oni znaju, ali znam da smo bili presrećni kada bi ih vidjeli u dvorani žive i zdrave. Sezona 1994/95. je bila odlična za Novograđane, pojačali su nas Senad Redžić, koji se aktivirao, Adnan Musagić s kojim sam sarađivao u KK Željezničaru, perspektivni Samardžić, Kurto, Šljivo Meheljić. Problem je bio što nismo bili kompletni zato što su svi punoljetni igrači bili pripadnici Armije MUP-a BiH i negdje početkom decembra igrali smo protiv Bosne čiji su igrači bili u punom treningu, a mi smo bili u optimalnom sastavu. Utakmica je bila neizvjesna do kraja i onda dvije sekunde do kraja, napad je za nas, gubimo dva razlike. Lopta dolazi do Musagića koji sa centra šutira i pogađa tricu, pobjeda, velika radost, slavlje, a protivnički igrači tuguju. Čestitke od publike, ušli smo u playoff. Ponedjeljak poslije utakmice, na ulazu u Institut za istraživanje zločina, prijatelj mi radosno kaže da je stigla donacija od humanitarne organizacije, tene sa logom Patrick Ewing br 33 i košarkaške lopte. Košarka mi je vratila smisao životu i nastavio sam sa velikom energijom rješavati nedaće koje rat donosi. Postali smo hit ratne košarke u Sarajevu jer smo kao autsajderi pobjeđivali favorizirane ekipe kao što su Ćeskopromex, Bosna, Sarajevo, Cenex. Navest ću jedan kuriozitet vezan za ratnu zbilju, a to je da je selektor BiH u košarci Sabit Hadžić bio pripadnik Četvrte motorizovane brigade i koji bi, poslije vođenja selekcije u Njemačku, vraćao se na liniju zajedno sa našim prijateljem Halitom Radončićem i ostalima jer treba znati da većina igrača i trenera koji bi izašli iz Šehera nisu se vraćali. Sve događaje vezane za sport u periodu od 1992. - 1995. je zabilježio i objavio profesor Senad Turković u monografiji pod naslovom Sarajevski maraton◆

Slavlje igrača i navijača Novog Grada poslije pobjede nad KK Bosnom, decembar 1994. godine

Bešir Ljušković – Vukota Rajković: Lepša strana fudbala. Jugoštampa. 2024.

Prvo su se loptali, a onda je došao fudbal

Piše: **Prof. dr. Esad KUČEVIĆ**

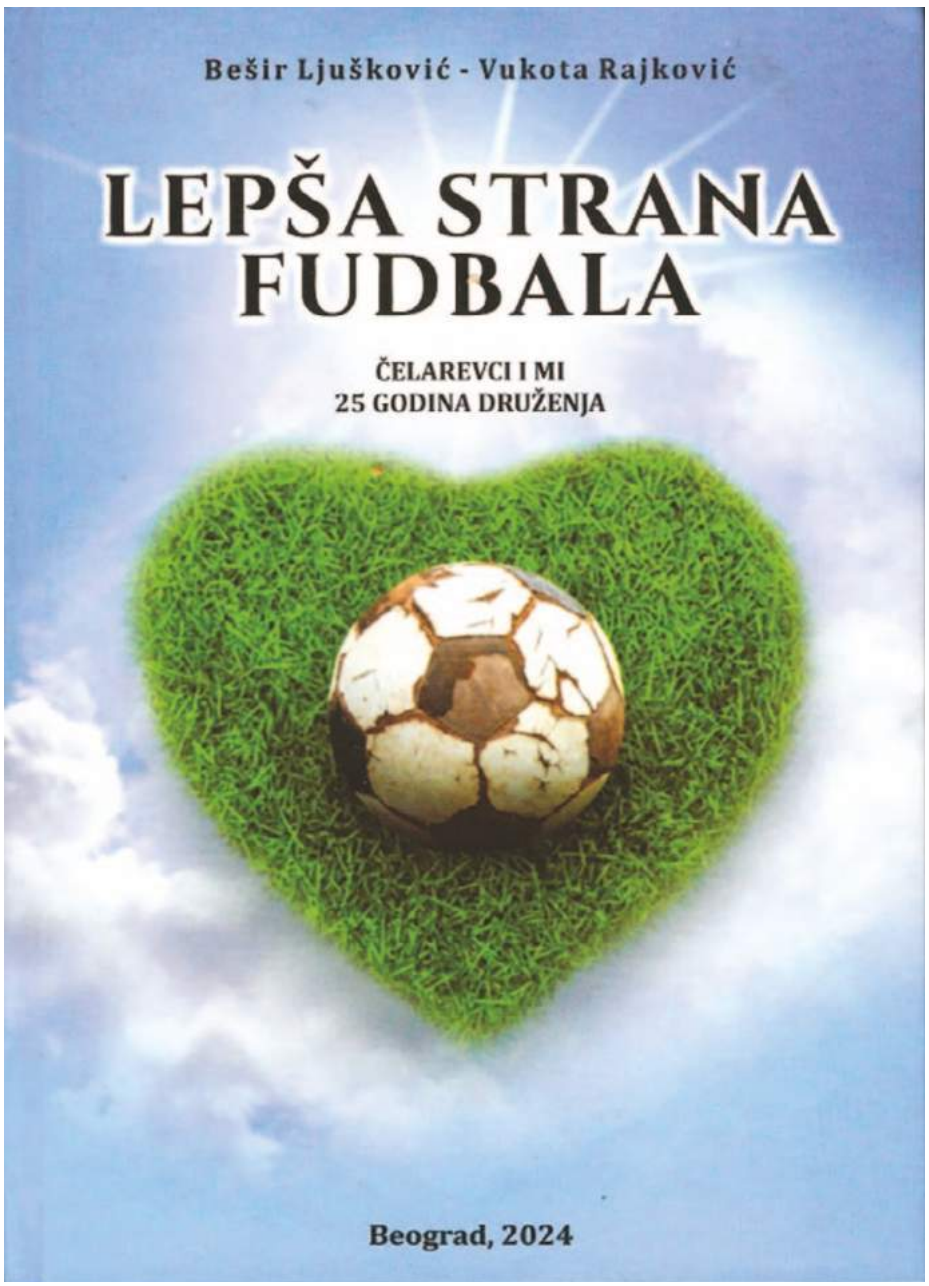

Uvodenici crvljivog vakta, dok tišinu moćne naracije smjenjuju defanzivne emocije, Bešir Ljušković nastavlja originalni književni maraton najnovijim naslovom „Lepša strana fudbala“.

Sandžački Beograđanin iz Bijelog Polja, neskriveno oduševljen pitomošću Bačke ravnice, u dvoglasju s istomišljenikom Vukotom Rajkovićem donio je produhovljeno djelo sastavljeno od autobiografskih zapisa, o protagonistima koji znaju da im je profesija na prvom, a fudbal na pravom mestu. Zato su svaki faul brozpotezno izgladili, iako bi ruke ponekad ostale u vazduhu, jer su vječno birali niz dlaku ili niz vodu, do konačnog rezultata koji je bio i ostao puka fantastika.

Umnogome, po ugledu na tromeđu, gdje fudbal nije samo igra – to je događaj. Jer, subotom popodne svi izađu na seoski teren, od najmlađih do najstarijih. Nema velikih tribina ni reflektora, ali ima srce i duša. Pored utrine za igralište, ne gleda se ko je iz kog kraja, niti čije ime nosi dres.

Ljepota fudbala u provinciji nije u velikim golovima ili slavnim imenima, već u zajedništvu. Djeca trče bosa po prašnjavom terenu, stariji ih bodre iz hlada, a nakone utakmice svi sjednu zajedno – da podijele osvježenje, priču i smijeh.

Najljepši dio fudbala, u Sandžaku, nije ni lopta, ni gol. To su igrači – oni koji igraju iz srca, publika koja bodri i djeca što sanjaju da jednog dana igraju za svoj tim. Zato najpopularniji sport nije luksuz – on je dio života, svakodnevnice i duše naroda, obilježen autentičnim tonovima i

jednostavnim izrazima.

Za loptom se ne trči zbog slave, ni para, već iz ljubavi. Djeca jure po terenu u podrapanim patikama, ali sa srcem većim od bilo kojeg stadiona. Stariji sjede na ćošku i komentarišu igru, često uz kahvu i osmijeh vjernika i nevjernika, starih i mladih, bogatih i siromašnih.

Nema luksuza, nema savršeno pokošene trave. Al' ima duše. Kad tim postigne gol, ori se cijela mahala. Kad izgubi, tješimo jedni druge, govoreći: „Biće bolje, nije svaki dan Bajram."

Fudbal uči saburu. Da znaš izgubit', da znaš pobijedit' i da se uzoholiš. Da poštuješ protivnika, učiš o zajedništvu, jer samo kad se igra k'o tim, moguće je i nemoguće.

I zato, kad neko pita šta je najljepše u fudbalu, to nije Ligu šampiona, već oni dani kad se igra za selo, za mahalu i za čisto srce. To je ta prava, ljepša strana fudbala – ona koja se ne vidi na televiziji, ali se osjeća duboko u duši.

Uz realističnu i emotivnu atmosferu, opisanu je i u nastavku:

U mahalskom timu, svako ima svoju ulogu. Amar s Hadžeta brani k'o da mu je svaka utakmica finale Lige šampiona. Mali Ensar iz Selakovca ima driblinge na kojima bi mu i Brazilci pozavidjeli. A kad dođe Ramiz hodža da ih pogleda dok igraju, svi se dodatno potrude – nije mala stvar, kad te pohvali pred džamijom.

Pazarski fudbal ima neku posebnu čar. Igra se iza zgrade, na školskom terenu, na livadi kraj rijeke Raške. Kad se organizuje turnir za Bajram, skupi se cijela čaršija. Nema veze što lopta nije nova, što su stative od cigli, a dresovi svaki iz svoje kuće – srce je puno. Najveća nagrada nije pehar, već aplauz komšija i osmijeh jarana.

Poslije utakmice, zasjedne se u kahvani, kod Hajra, naruči se po boza ili limunada i prepričava svaki gol, dribling i dodavanje, kao da su igrali za reprezentaciju. Stariji pričaju o Sandačkim igrama, a mlađi sanjaju da će ih jednom neko pozvati iz Partizana, ili čak iz Turske.

Fudbal gradi karakter i uči ljudskosti. Zna se, kad padne neko, pruži mu ruku, a ako pogriješiš, izvini se. I kad pobijediš, ne uznosiš se – jer sutra možeš izgubit'. E

> Najljepši dio fudbala, u Sandžaku, nije ni lopta, ni gol. To su igrači – oni koji igraju iz srca, publika koja bodri i djeca što sanjaju da jednog dana igraju za svoj tim.

to je ta ljepša strana fudbala. Ne na televiziji, već tu – u Pazaru, Sjenici, Tutinu, Rožajama, Petnjici, Bijelom Polju, Berana, Plavu, Gusinju, Prijepolju, Priboju, Pljevljima i širom raspojasane Pešterske visoravni. U svakom mahalskom srcu, što lupa zbog jedne lopte.

U Sandžaku, fudbal ima dušu. Kad god se okreneš, u Tutinu, neko šutira loptu. Igraju je djeca na asfaltu ispred škole „Rifat Burdžović Tršo", stariji iza hale, a ponekad i po snijegu, kad se u Sjenici led ne otopi ni do aprila. Al' ne smeta. Kad se voli, sve se može.

U ćorsokaku, glavni je Amar, zvani „Nesta", što kaže da igra ko italijanski majstor. Samo što ga niko nije još vidio da doda loptu – uvijek ide sam. U Sjenici, priča se o Harunu, golmanu što je branio penal bez rukavica po minusu – „led mu ne može ništa, jer ima sandžačko srce".

Na bajramskom turniru, kod škole, svi se okupe – igrači, navijači i nane što donesu pitu i sok. Nema ulaznica, ali ima bakšiša, ako neko da gol iz voleja. I zna se: kad Mahir, zvani gromovnik iz Leskove izvodi slobodan udarac, svi bježe, jer taj šut pogađa i ono što ni ne cilja - prozore.

Poslije meča, pravo kod Halila u kafanu. Naruči se po limunada, boza, a neko i kiselu, „da ispravi živce". Priča se o penalima, o faulovima, i o tome kako bi Amar sigurno prošao u Tursku – „samo da ga neko primijeti". A Mahirov amidža se kune da bi njegov sin igrao za Fenerbahče „da nije slomio palac, dok je sjeck'o drva".

Ali nije sve u pobjedi. I kad se izgubi, rukuje se, nazove se selam, kaže: „Ma nema veze, igraćemo opet." To je ta ljepša strana fudbala, što spaja ljude. Što napravi prijateljstvo između djece iz Boroštice i Dubova, što uči da se poštuje, i da se igra s merakom.

Više nego dovoljno da vremešni dedo Husein iz Brodareva, što sjedi sam, podigne pogled:

„Vi se šalite, ali kad sam ja igrao, lopta je bila od krpe. A penal? Penal ti je bio kad te neko šutne u koleno, a ti se ne požališ – nego nastaviš k'o da ništa nije bilo. I još na kraju daš gol iz auta."

Tišina par sekundi i onda eksplozija smijeha: "Dedo, ti si preteča VAR-a! Kad si ti igrao, crveni karton bio je kacelarijski A4 papir!"

Znači, u Sandžaku su se prvo loptali. Tek poslije krpenjače je došao i fudbal, zahvaljujući čijoj ljepšoj strani su Bačvani iz Čelareva sreli i prepoznali braću iz Sandžaka.

Da nisu rodoslov, ni biološka braća, videlo se van terena, gdje žive kao braća◆

FK Novi Pazar ide u Evropu

Piše: **Senad Senko ŽUPLJANIN**

Nekada se sanja potajno, nekada glasno, a ponekad godinama. Fudbalski klub Novi Pazar godinama je živio od emocije svojih navijača, od vjere da će jednog dana ono što izgleda kao nemoguće postati stvarnost. Taj dan je došao. Plasman FK Novi Pazar u Ligu Evrope nije samo sportski uspjeh – to je priča o istrajnosti, zajedništvu i ogromnoj ljubavi prema jednom klubu i jednom gradu.

Sezona koja je iza nas ostat će zauvijek upisana zlatnim slovima u istoriji novopazarskog sporta. Klub koji je decenijama prolazio kroz uspone i padove, koji je često bio na rubu opstanka, danas je među evropskom elitom. Iza toga stoje godine rada, truda i vjere u vlastite mogućnosti.

Ne smijemo zaboraviti ni atmosferu koja je pratila ovaj uspjeh. Stadion "Novi Pazar", mjesto gdje se spajaju srce i duša grada, bio je prepun svake utakmice. Navijači, poznati širom regije po svojoj strasti i odanosti, dali su vjetar u leđa igračima i pokazali da je Novi Pazar grad koji živi za fudbal. Oni su dvanaesti igrač koji nikad ne izostaje.

Posebnu zahvalnost zaslužuju i treneri, sportski sektor, uprava kluba i svi oni koji su godinama vjerovali u ovaj projekat, pa i onda kada su drugi sumnjali. Trener Gaćinović je sa stručnim štabom uspio izvući maksimum iz ekipe, spojiti iskustvo i mladost, disciplinu i kreativnost, i pretvoriti ih u nepobjediv kolektiv. I to nije samo fraza – ova ekipa je igrala s dušom.

Nije ovaj uspjeh samo nogometni. Ovo je poruka mladima iz Pazara i Sandžaka da se snovi mogu ostvariti, da vrijedi ulagati u sport, da vrijedi istrajati. Ovo je šansa da se naš grad pozicionira na sportskoj mapi Evrope, da mu se otvore vrata novih saradnji, sportskih i ekonomskih.

Plasman u Ligu Evrope nije kraj – to je novi početak. Novi izazovi čekaju, novi protivnici, nova putovanja. Biće teško, ali će biti i lijepo. Igrači FK Novi Pazar sada će braniti boje svog kluba i svog grada

pred cijelom Evropom. I u tome neće biti sami – stotine hiljada navijača, od Pazara do dijaspore, biće uz njih srcem i dušom.

Ovaj uspjeh je i omaž svim generacijama fudbalera koji su godinama nosili dres FK Novi Pazar. Neki od njih više nisu s nama, ali njihova borba, njihov trud i znoj utemeljili su ovaj klub. Danas, njihova ostavština živi u ovom istorijskom uspjehu.

Novi Pazar ide u Evropu. Ne samo da igra, već da pokaže svoj ponos, svoj mentalitet, svoju kulturu. I neka se zna: ovo nije čudo – ovo je pravda koju su generacije čekale. Evropa, spremi se – stiže srce Balkana!

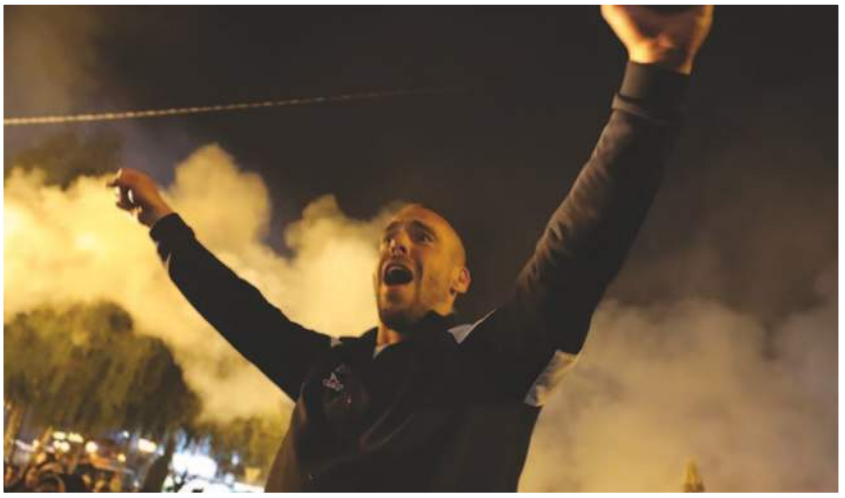

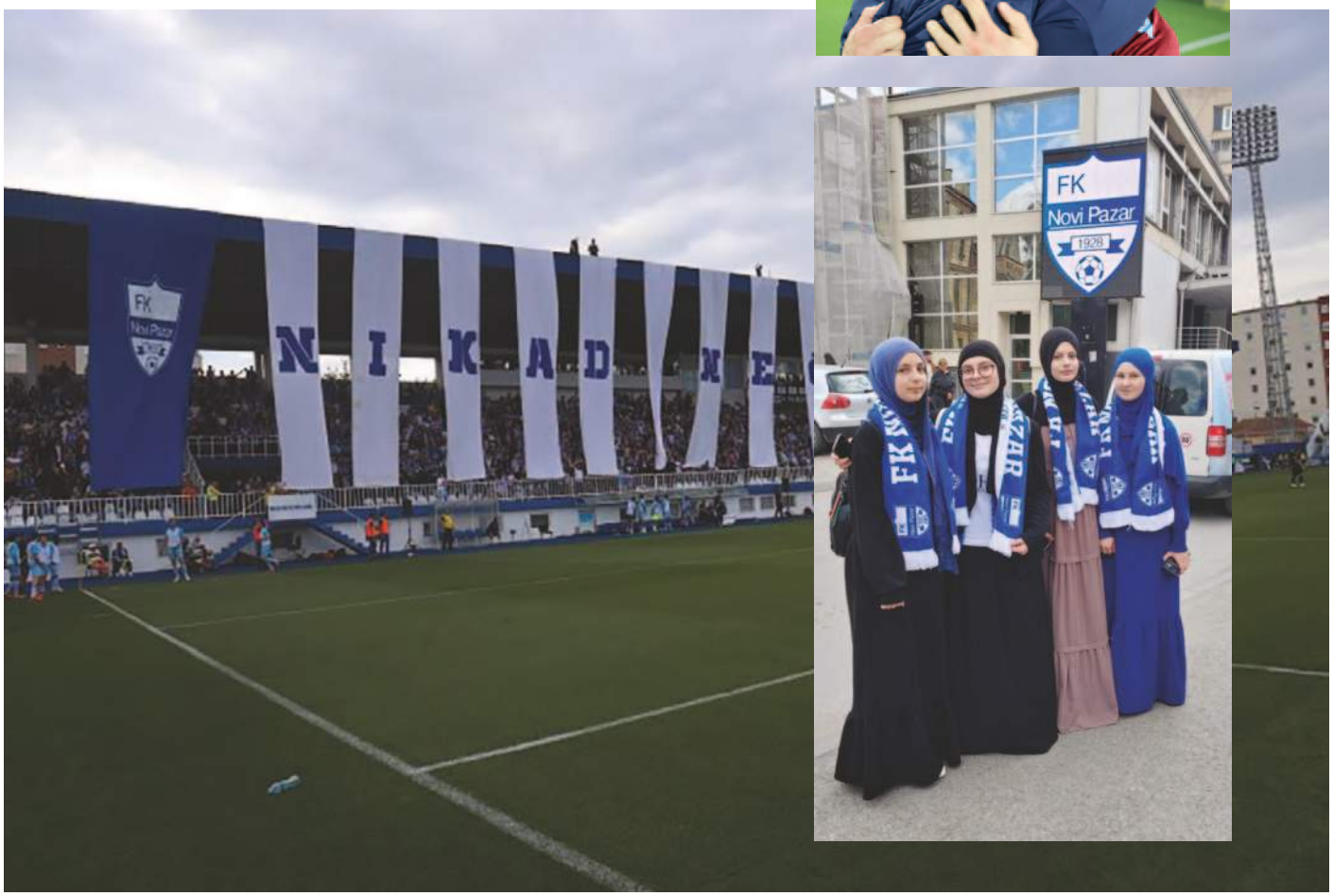
FK
Novi Pazar
N I K A D A

FK
Novi Pazar
1928

Redovno izlaženje časopisa

DAMAR

pomogli su:

Ministarstvo kulture i sporta
Kantona Sarajevo

Crna Gora
Ministarstvo dijaspore

Kulturni centar Novi Pazar

Općina Ilidža
Sarajevo

POČINJE NOVA
ZDRAVSTVENA ERA!

BOLNICA MEDICANA SARAJEVO

VAMA NA USLUZI!

Medicana, zdravstveni brend Turske, sada i u
Sarajevu sa svojom 19. bolnicom!

Za naš promo film, skenirajte QR kod

+387 33 848 888
www.medicana.ba

MEDICANA
HEALTH GROUP